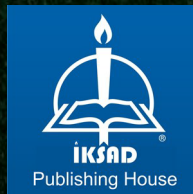

BULGARİSTAN'DA
TÜRKLERE YÖNELİK
POLİTİKALARA
ÜLKE BASINININ
YAKLAŞIMI
1989
GÖÇÜ ÖRNEĞİ

NARGİS ÖZGEN

**BULGARİSTAN'DA TÜRKLERE YÖNELİK
POLİTİKALARA ÜLKE BASINININ
YAKLAŞIMI:
1989 GÖÇÜ ÖRNEĞİ**

Nargis ÖZGEN

Copyright © 2019 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed, or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording, or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution Of Economic
Development And Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

kongreiksad@gmail.com

www.iksad.net

www.iksad.org.tr

www.iksadkongre.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2019©

ISBN: 978-605-7695-44-4

Cover Design: İbrahim Kaya

August / 2019

Ankara / Turkey

Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVESİ	12
2. YÖNTEM	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
BULGARİSTAN'DA MEDYA VE SİYASAL REJİM İLİŞKİSİ	17
1. SİYASAL REJİMLERLE VE MEDYA SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA MEDYA VE SİYASAL REJİM İLİŞKİSİ	19
1.1. Siyasal Rejimler ve Medya Sistemleri	21
1.1.1. Otoriter Kuram	28
1.1.2. Liberal Kuram.....	29
1.1.3. Sosyalist Kuram.....	31
1.1.4. Sosyalist Sorumluluk Kuramı	33
1.2. Medya ve Siyasal Propaganda	35
1.3. Bulgaristan'da Medya ve Siyaset İlişkileri	41
İKİNCİ BÖLÜM	
GÖÇ VE BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN HUKUKİ DURUMU	51
2. GÖÇ OLGUSU BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN HUKUKİ DAYANAĞI	53
2.1. Göç Olgusu ve Türleri.....	53
2.2. Göç Tanımı	54
2.3. Göç Türleri	59
2.4. Göç Kuramları	61
2.4.1. Ravenstein'in Göç Kanunları Kuramı	62
2.4.2. İtme - Çekme İlişkiler Kuramı.....	68
2.4.3. Petersen'in Beş Göç Tipi Kuramı.....	70
2.4.4. Merkez Çevre İlişkiler Kuramı.....	72
2.4.5. Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı	74

2.4.6. Parekh'in Göç Kuramı	76
2.5. Göç Unsurları	80
2.5.1. Ülke Sınırlarını Aşması (İç-Dış Göç)	80
2.5.2. İsteğe Bağlı Göç veya Zorunlu Tehcir.....	81
2.5.3. Geçici veya Kalıcı Göç	84
2.5.4. Bireysel Ya da Kitlesele Göç.....	85
2.5.5. Yasal ya da Yasadışı Göç	86
2.6. Bulgaristan'da Azınlıkların Hak ve Özgürlüklerin Hukuki Boyutu	87
2.6.1. Bulgaristan Anayasası	89
2.6.2. İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalar.....	94
2.6.3. Birleşmiş Milletler Anlaşma ve Sözleşmeleri	105
2.6.4. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	118
2.6.5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi (Helsinki Deklarasyonu)	119
2.6.6. Avrupa Konseyi	121
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
1989 TEHCİRİ	123
3.1. Tarihsel Koşulları İçerisinde Sonuçları	125
3.1.1. Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Tarihsel Süreç İçerisindeki Yeri.....	125
3.1.2. 1989 Tehciri ve Sonuçları	146
3.2. 1989 Tehcirinin Sonuçları	169
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BULGAR BASININDA TEHCİR.....	173
4.1. Bulgar Basınının Tehcir Öncesi ve Sonrasındaki Söyleminin Analizi	183
4.1.1. Bulgar Basınının 1989 Yılında Bulgaristan'da Yaşayan Türklere Yaklaşımı	183

4.1.2. Bulgar Basınının Konumlanma Noktası.....	185
4.1.3. Bulgar Basınında Gizli Ayrımcılık	187
4.1.4. Haklı Bulgaristan, Haksız Türkiye	188
4.1.5. Irkçılığın Reddi.....	197
4.1.6. Abartmalara Başvurma	207
4.1.7. Alaya Alma	209
4.1.8. Tanıklara Başvurma.....	210
4.1.9. Yabancı Basından Alıntı Yapma.....	221
4.1.10. Türkiye’de Yaşam Şartları	228
SONUÇ VE ÖNERİLER	235
KAYNAKÇA	247

GİRİŞ

Genel olarak Türklerin tarihine bakıldığında farklı zamanlarda farklı sebeplerden kaynaklanan, dünyanın çeşitli bölgelerinde homojen olmayan bir dağılımı gözlemek mümkündür. Söz edilen uzun zaman dilimlerinde yaşadıkları toplumlarla bütünleşen, iç içe geçen ve zaman içinde varoluşunun devamını sağlayan, kültürel yapılarını yerleşik oldukları toplumlara da içselleştiren Türk toplulukları varlığını korumayı başarmıştır. Çok kültürlü yaşam biçimlerinin yüceltiildiği, tek toplum içerisinde biraradalık sağlayanlar arasındaki kimliksel farklılıkların daha çok ön plana çıktığı ve başkalaşımın zenginlik olarak algılanarak, hukuki çerçevede korunaklı hale getirildiği günümüz göz önünde bulundurulduğunda, birçok halk ya da topluluk gibi Türklerin varoluş serüveninde karşılaştığı zorlayıcı koşullar gözden kaçabilir. Birey, grup, etnisite, dil, din, yaşam biçimi, ulus ve medeniyet perspektifi açısından bakıldığında asimilasyonun önüne geçebilmek ve mevcut kimliğini koruyabilmek adına birçok mücadele verilmiştir. Batı ile Doğu paralelinde sıkışmış olan ve her iki tarihi, kültürel coğrafya arasında köprü vazifesi gören Türk toplumu açısından değerlendirildiğinde bir tanınma mücadelesi görülmektedir. Özellikle Batı toplumları içinde kendilerine yaşam kurmuş Türk topluluklarının, var oldukları toplum içerisinde çeşitli zor gücü uygulamalarıyla eritmeye maruz kaldıklarının örnekleri tarihteki yerini korumaktadır. Yaşadıkları topraklarda azınlık konumunda olan Türkler çeşitli hükümet politikalarıyla ve uygulamalarıyla asimile edilmeye ve baskın kültürün içerisinde eritmeye maruz bırakılmışlardır.

Yakın tarihte, 1980'lerin sonunda yaşanan örnekle, Türkiye'ye göçlerin irdelenmesi yaşananların kaynağına gidilmesi açısından önemlidir. Farklı ülkelerden bireysel göçlere sahne olan Türkiye en büyük ve kapsamlı toplu göçlerini Bulgaristan'dan almıştır. Dolayısıyla tarihsel pratik içerisinde en çok incelenmeye değer bir durum Bulgaristan'da karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya savaşı sonrası en büyük göç dalgası da yine Bulgaristan-Türkiye istikametinde gerçekleşmiştir ki çalışmamızın ana sorunsalının bağlamını oluşturmaktadır. Mayıs 1989 tarihinde başlayan bu göçle, Mayıs 1990 tarihine kadar, Türkiye'ye 345.960 Türk göç etmiştir (Konukman, 1990: 71) . Türkiye'nin siyasi arenadaki konumunu da etkileyen bu göçün çeşitli açılardan irdelenmesi durumun çerçevesini ortaya çıkaracaktır.

Özellikle son yüz yılın göç politikalarını inceleyen kaynaklara bakıldığında Bulgaristan-Türkiye paralelinde gerçekleşen göçler, 1944 yılından itibaren değerlendirilerek, sebep olarak mevcut siyasal rejimin yaklaşımının belirleyici baskısı gösterilmektedir. Ancak tarihi perspektifte Osmanlı döneminde de çeşitli toplu yer değiştirmelerinin mevcudiyeti bu tespitlerin çok da doğru olmadığını göstermektedir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından itibaren Bulgaristan'da yaşayan Türkler üzerinde baskılar artmış, 18 Ekim 1925 tarihinde Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalanmış ve göç uluslararası platforma taşınmıştır (Şimşir, 1989:444, Konukman, 1990:71).

Çalışmada Cumhuriyet'in ilanından itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen toplu yer değiştirmeler konunun tarihsel arka planını, uzak geçmişini ortaya koyarken, konumuz 1989 yılında gerçekleşen, neden ve sonuçları çok yönlü olan ve her iki ülkenin de farklı adlandırdığı¹ göçün diğer göçlerden ayrılan çok önemli boyutları vardır. Bunlardan en önemlisi göçle birlikte gelişen siyasal olaylardır. 1989 yılında özellikle tehcirin de büyük katkısının bulunduğu ekonomik bunalım Bulgaristan'da siyasal sistem değişikliğine neden olmuş, Doğu Bloku'nun yıkılmasının en şiddetli etkileri görülmüştür. İşte azınlıklarla ve iç savaş eşiğindeki mücadelelerle, dışta da siyasi rejim değişikliğiyle sorun yaşayan ülke uzun süre toparlanamamıştır. Bu durumun etkileri, Türk azınlığa yönelik ağır yansımaları olmuştur. 1989 yılı öncesindeki göçlerde Türkiye'ye gelenler geçmişleriyle bağlarını koparmış, akraba ilişkilerini kesmiştir. Özellikle haberleşme teknolojisinin az gelişmişliğinin sonucu olan bu durum kökenlerin unutulmasına, zaman içinde yok olmasına sebep olmuş ve Bulgaristan'a dair anılar silinmiştir. Ancak 1989 yılında Türkiye'ye yerleşenler açısından durum farklıdır. Serbest dolaşımın sağlanmasıyla birlikte Bulgaristan'dan gelen Türkler sık sık Bulgaristan'a gitme ve geride kalan akrabalık ilişkilerini koruma altına alma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla, bu toplu yer değiştirmeyi literatürde yer alan “göç” tanımlarından herhangi biri içerisine yerleştirmek zordur. Bunun yanında Avrupa Birliği'ne giren Bulgaristan'ın çağrılarına duyarsız

¹ Bulgar basını 1989 yılında gerçekleşen toplu yer değiştirmeyi “büyük gezinti” olarak adlandırırken, Türk basını “göç” olarak tanımlamaktadır. Çalışmada bu durum “tehcir” olarak isimlendirilecektir.

kalamayan Türk vatandaşı Bulgaristan göçmenleri, Bulgar vatandaşlıklarını yenileyerek çifte vatandaş konumuna geçmişlerdir. Bu durumun Bulgaristan yönetiminin yürüttüğü politikayla da ilişkilendirilmesinde fayda vardır. AB üyeliğine girme çabası içerisindeki ülke azınlık politikasında değişikliğe gitmiş, mevcut nüfusunu arttırma gerekliliği ile de doğru orantılı olarak Türkiye’de yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin Bulgar kimliklerini alması için baskı uygulamıştır. Bu baskının içinde Bulgaristan’a gitmek için vize almak isteyenler için zor koşullar oluşturulmuş, vize fiyatları fahiş oranlarda yükseltilmiş, sınırdan Türk pasaportu ile geçiş yapmak isteyenlere çeşitli zorluklar çıkarılmıştır. Kısaca iki ülkede de varlığını sürdürmeye çalışan bir toplumdansöz etmek mümkündür.

1985 yılında Bulgaristan’da yaşayan Türklerin isimlerinin değiştirilmesiyle başlayan ve 1989 yılında Türkiye’ye tehcir ile sonuçlanan hükümet politikasının haklılığının söylemsel ifadesi için, meşrulaştırılması ve azınlıklara uygulanan şiddetin geçerli gerekçeler biçiminde tutarlılaştırılması için bağımlı basın yayın organlarının öne çıkması kaçınılmazdır. Bu noktada organize bir propaganda ile karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Olağanüstü hal dönemlerinde basın yayın organlarının bu gerekçelerle seferber edilmesi sık sık karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel şiddetin yanında kullanılan ve sembolik şiddet olarak adlandırabileceğimiz bu durum propagandanın da dışına çıkarak sansüre kadar ulaşmıştır. Çalışmada propaganda modeli bağlamında yayınların sansüre ulaştığı noktalara değinilecektir ancak Chomsky’nin Amerikan Medyası için kullanmış olduğu “propaganda modeli”nin

konumuz itibarıyla ihtiyacı gidermediği açıktır. Komünist rejimin idealize tanımlarının çok dışında olan baskılar totaliter rejimi işaret etmektedir ki, bu rejimlerin basın yayın organlarına uyguladıkları sansürler daha açık bir ifade ile “totaliter propaganda modeli” olarak açıklanabilir. Bu kavram totaliter rejimlerin politikalarından esinlenerek üretilmiştir. Bu modelin bir pratiğinin görülmesi açısından 1989 yılında gazetelerdeki haber ve yazılar analiz edilmiş ve mevcut söylemler ortaya konmuştur.

1989 yılında, Türk nüfusun tehirci sürecinde, Bulgaristan’da yayınlanan gazetelerin devletin propaganda aracı olarak işlev görmesi, sansürlenmesi, bu basın organlarının en yüksek sayılı azınlık grup olan Türkler üzerindeki etkisi, kitabın konusunu oluşturmaktadır.

Müslüman Türklerin Bulgaristan’da görünmeleri 14. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1385’te Sofya’nın Osmanlı himayesine girmesiyle birlikte Bulgaristan, Türklerin eline geçmiş ve beş yüzyıl Osmanlı yönetiminde kalınmıştır. Bulgaristan, 3 Mart 1878 tarihinde Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması’yla Osmanlılardan bağımsızlığını kazandıktan sonra topraklarında barındırdığı Türklere karşı sürekli, zaman zaman hafifleyen, zaman zaman şiddetlenen ancak genellikle Türkiye’ye göç ile sonuçlanan bir asimilasyon politikası izlemiştir. Azınlıkların sayı olarak artışı ve ciddi bir etnik oluşum içine girmeleri Bulgaristan’ın bazı önlemler alınması gerekliliğini haklı göstermesinin açıklamasını oluşturmaktadır. Özellikle 1962–1989 yıllarını kapsayan dönemde “tek millet” ideali altında yükseltilmeye çalışılan milliyetçilik duygusuyla birlikte devlet politikası ırkçılığı da barındıran hale

gelmiştir. 30 yıllık Jivkov iktidarı ikili ve uluslararası antlaşmaları çiğneyerek azınlıkları her açıdan baskı altına almaya ve Bulgar oldukları düşüncesini aşılamaaya çalışmıştır.

Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanlarında önemli bir konumda olan azınlıklar, ülkesinde başta Müslüman-Türk azınlık olmak üzere geniş bir azınlık kitlesi barındıran ve 1989 yılı sonlarında Doğu Blok'unun çökmesi üzerine Batılı uluslararası kuruluşlara üye olmak ve Batı dünyasıyla bütünleşmek isteyen Bulgaristan bakımından hayati öneme sahip bir konu durumuna gelmiştir. Uluslararası kamuoyunun ve Türkiye'nin Bulgaristan'ın Türk azınlığına uyguladığı asimilasyon politikası karşısında aldığı tedbirler yetersiz ve geç kalmış, Bulgaristan için caydırıcı role sahip olamamıştır. Böylece Bulgaristan ülkesindeki Türk azınlığın asimile edilmesi için zorla isim değiştirme ile başlayan, Türkçe'nin kullanılmasının yasaklanması, dinî özgürlüklerin kısıtlanması, dini nikâhın ve sünnetin engellenmesi, bu uygulamaların içinde olanların yargı sürecinden geçmeden hapsedilmesi hatta dini kitapların toplatılarak kadınların giymekte olduğu şalvarın yasaklanması gibi yaptırımları ortaya koyarak, camileri kapatmış ve Türklerin sosyal, ekonomik ve siyasal hakları ellerinden alınmış, mal, mülk ve diğer maddi haklarına karşı devamlı saldırgan bir tutum izlemiştir. Bulgaristan'da yaşayan en büyük etnik grubun Türkler olduğu ve nüfusun onda birini oluşturduğu göz önünde bulundurulursa durumun ehemmiyeti daha açık ortaya çıkmaktadır.² Bununla birlikte

² Bulgaristan Nüfusunun Etnik Gruplara Gore Dağılımı
Türk 800.052 9,4

Türk nüfusunun sürekli bir artış içerisinde olmasından duyulan endişe de gözden kaçırılmamalıdır.³

Bu süreçte isim değişikliğini ve yeni kimliğini almayı reddeden, kayıtlarda Bulgarca ismi bulunmayan Türklere maaşları ödenmemiş, bazıları işten çıkarılmış, hastane ve sağlık sistemlerindeki kayıtlar yeni Bulgar isimlerine göre düzenlendiği için, bu kişiler sağlık hizmeti alamamıştır (Dayıoğlu, 2005:297). Söz konusu yaptırımları idari asimilasyon politikaları olarak görmek mümkündür. Bu süreç içerisinde birçok baskı aracının yanında, özellikle basın, propaganda aracı olarak kullanılarak izlenen siyaseti, baskıcı uygulamaları meşru kılma, içte ve dışta eylem ve yaptırımlarını haklı çıkarma çabalarına girişilmiştir. Basının bütün olanaklarıyla katıldığı bu politikanın güçlendirilmesine yönelik olarak, Bulgar kültürünün övülmesi, imar vaatleri, göçün zorlaştırılması, Bulgar bayramlarının ve ritüellerinin yerleştirilmesi çabaları, İslamiyet'in kötülenmesi, azınlıkların Bulgar kökenli olduğu iddialarının güçlendirilmesi ve Türkiye'de yaşam standartlarının düşük olduğu gibi konularda yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlar aynı zamanda

Çingene	313.396	3,7
Ermeni	13.677	0,2
Tatar	4.515	0,1
Yahudi	3.481	0,0
Gagavuz	1.478	0,0
Diğer	29.653	1,0

Kaynak: Bulgaristan Ulusal Nüfus Komisyonu 1994 (Akt. Özgür, 1999)

NOT: Yukarıdaki sınıflandırmada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta Bulgaristan yönetiminin Pomakları bir azınlık olarak kabul etmeyerek Bulgar nüfus içerisinde göstermiş olmasıdır.

³ Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında evlenme yaşı giderek düşmüş, çocuk sahibi olma yaşı ise 1980'li yılların son yarısında ise on beşten on altıya yükselmiştir. (Gheorghieva, 1998, 29–30)

sembolik⁴ ve beraberinde etnik şiddetin varlığının kanıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla basın devletin ideolojik aygıtı olarak görev yapmış ve azınlıkları yok sayarak devletin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle komünist rejimlerde basın, devlet tekelinde ve otoritenin kontrolünde bulunması nedeniyle, propaganda için ilk araç olma konumunda bulunmaktadır. Aynı basın, 1989 yılında gerçekleştirilen tehirci Bulgaristan yönetiminin adlandırdığı şekilde “büyük gezinti” (golama razhotka)⁵ olarak adlandırmıştır (Dimitrova, 1998:54). Bu adlandırma önem taşımaktadır. İfade, durumu önemsizleştirmek ve dünya kamuoyunun tepkisine maruz kalmamak için “gezinti” ifadesiyle bulanıklaştırılmıştır. İfadeyi bir propaganda dili olarak görmek gerekir, gidenin geri döneceğinin ya da gidenin gidecek yeri olmadığını dışavurumudur. Bu politikanın en yüksek kırılma noktası 1989 göçünün yaşanmasıdır/ yaşatılmasıdır, ve Türkler açısından sosyal ve ekonomik başta olmak üzere birçok travmatik etkiye neden olmuştur.

Bu çalışmanın konusu Bulgaristan’daki rejimin baskıcı uygulamaları karşısında, 1989’da Türkiye’ye göç etmek durumunda kalan Türklerin yaşadıkları koşulların Bulgar basını tarafından nasıl işlendiği, nasıl manipülasyon ve propaganda aracı olarak kullanıldığını basının söylemini inceleyerek ortaya koymak oluşturmaktadır. Aynı zamanda Bulgaristan’da yaşayan Türkler üzerinde basın yoluyla

⁴ Duygu sömürüsü, topluluk psikolojisi, kişinin güvensizliği gibi faktörler sayesinde, hiç de öyle fiziksel şiddete başvurmadan insanlar istemedikleri işleri yapmaya yönlendirilir veya doğal tepkilerini vermeleri engellenir.

⁵ Tercüme yazara aittir.

uygulanan propagandaların etki boyutuna da ışık tutacaktır. Bulgar basınını siyasal sistem içerisinde konumunu görmek, söylem biçimlerini irdelemek ve medya sisteminin özellikleri bağlamında konuyu ele almak, çalışmanın oturduğu düzlemi ortaya çıkaracaktır.

1989 yılında Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusun resmi hükümet politikası gereği baskı altına alınması ve sonunda göçe zorlanması sürecinde Bulgaristan'da yayımlanan bazı basın organlarının resmi iradenin propaganda aygıtı olarak nasıl işlev gördüğünü incelemektir. Toplumsal etkileri kanıtlanmış olan basın özellikle savaş ve olağanüstü hal dönemlerinde propaganda aracı olarak kullanılmakta ve devlet tarafından eylemlerin meşruluğunun ortaya konması ve kamuoyu desteğinin alınması açısından başvurulan ilk araç olmaktadır. Söz konusu ülkenin incelenen döneminde siyasal sisteminin komünist rejim olması, basının rejimin isteklerine uygun bir söylem inşa etmesi siyasal, tarihsel bağlamı ve koşulları ortaya koymaktadır. Ancak belirtmekte fayda vardır ki çalışmada amacı herhangi bir siyasal sistemin azınlık politikasını eleştirmek değildir. Özellikle konu göz önünde bulundurulduğunda Türklere karşı izlenmiş olan yaptırımların bir siyasal sistemden değil hükümetin politikasından kaynaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın araştırmacısı da Bulgaristan'da doğmuş, büyümüş, Jivkov hükümetinin Türklere yönelik politika ve uygulamalarına tanık olmuş, bu koşullar içerisinde yaşamış, 1989 yılındaki tehciye tanık olmuştur.

Basın organlarının çeşitli düzeylerde, özellikle de otoriter rejimler altında resmi iradenin ulusal tercihleri doğrultusunda propaganda aygıtı olarak işlev gördüğü, rejimin açık bir ideolojik aygıtı olarak çalıştığı, politikaları belirleyen ve uygulayan gücün söylem ve pratiklerini haklılaştıran bir yaklaşım sergilediği bilinen bir gerçekliktir. Bulgaristan'da otoriter rejim ve uygulamaları döneminde Bulgar basınının ülkede yaşayan Türklere yönelik baskıcı söylem ve uygulamaları meşrulaştırması, bunları yeniden üretmesi, destekleyici bir yaklaşım sergilemesi, yaşanan durumu nasıl çerçevelediği ortaya konulurken, ayrıca bu yaşananları etkileyen boyutlarını da düşünme olanağı sunacaktır.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türklere ilgili yapılan çalışmalar çok yönlüdür ve literatürde geniş yer almaktadır. Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıklar konusu bugüne kadar pek çok bağlamda, pek çok başlıkta ele alınmıştır: Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde Türk ağızları, Bulgaristan Türklerinin statüsü, Türk azınlıkların yaşam, giyim kuşam biçimleri gelenek ve görenekleri, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, göç olgusunun çeşitli açılardan irdelenmesi, eğitim, azınlık olarak Türklerin durumu, göçün psikolojik analizi, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'nin sosyal yapısına etkileri, inanış, dini yapı, Bulgaristan ekonomisi, Bulgaristan Basınında Türkiye (ve Atatürk), göçmen kadınlarının iş yaşamındaki yeri, sosyo-kültürel ve etnik yapı, göçler ve kimlik yapısı, göçmenlerde milliyetçilik ve kimlik, asimilasyon ırk ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler, göçmenlerin Türkiye'de uyumu, dil hakları, aile yapısı, din değiştirmenin sosyolojik

etkileri, sosyal yurttaşlık dinamikleri ve kimlik algıları, göçün sosyo-ekonomik etkileri irdelenmiş, bunların yanında, Bulgaristan'da bankacılık sistemi, arıcılık, resim sanatı, Osmanlı döneminden kalmış olan tekkeler, süt ve süt ürünleri, gelenek ve göreneklerin içine alabileceğimiz çeyiz geleneği gibi konular çalışılmıştır. Ancak bütün bu çalışmalar genel olarak Türk basını baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Bulgar basını incelenerek ortaya konan bu çalışma araştırma sorunsalının tabiatına uygun olmalıdır ve literatüre anlamlı bir katkı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşından sonra 1989 göçü Avrupa'daki en büyük göç olması ve bunun yaşanma biçimi ve nedenleri itibariyle de çalışmaya değerdir.

Bulgaristan'da tamamlanmış olan veri toplama esnasındaki izlenimlerin de önemli olduğu düşünülmektedir. Yakın tarih olan 1989 yılında Bulgaristan'da yazılı basın incelenmek istendiğinde kapsamlı bir veriye ulaşılmakta zor anlar yaşanmış, tam bilgilerin elde edilmesi için birçok kütüphane ile iletişime geçilmek durumunda kalınmıştır. Eksiksiz olarak düşünülen gazete kupürlerinin de birçok araştırmacı tarafından incelenmesi nedeniyle yıpranmış ve kötü kullanım koşulları nedeniyle yer yer eksik olduğu tespit edilmiştir. Özellikle yakın tarihte alternatif bir siyasal rejimi yaşamış, ancak içinde yer aldığı blokun dağılmasının ardından, kısa sayılabilecek bir süre içerisinde Avrupa Birliği'ne kabul edilme hedeflerini gerçekleştirmiş, kapitalist sisteme uyumlanmada hızla yol almış bir ülke olan Bulgaristan başta çalışmalar için de ayrıca önemli bir çalışma alanı konumundadır. Ancak basınla ilgili mevcut kaynakların böylesine yıpranması ve yok edilmesi önemli

bir sorundur. Zaman kaybetmeden kütüphanelerde bulunan gazete arşivlerinin elektronik ortama aktarılması, eksiklerin tamamlanarak tam ve kapsamlı verilerin korunma yoluna gidilmesi gerektiği açıktır.

1- Kuramsal Çerçevesi

Tarihe bakıldığında örgütlü insan topluluklarının birbirleri üzerinde egemenlik kurmak ve bu egemenliklerini sürdürmek için uygulamalarını meşru kılma yollarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Kitle iletişim araçları, gelişen teknolojinin sınırsız olanaklarından yararlanarak sayısız kişiye ulaşırken, bir manipülasyon ya da biliş yönetimi aracı haline de gelmektedir. Toplumsal güç ve iktidar odaklarında bulunanlar eylemlerini ifade etme, meşrulaştırma yolu olarak gördükleri medyayı, olağanüstü hal ve savaş zamanlarında psikolojik savaş aygıtı olarak kullanmaktadır. Özellikle görsel medyanın insanlar üzerindeki küçümsenmeyecek etkisini yönlendirmeye çalışanlar, kararlarının meşru görülmesi amacıyla bu aygıtları doğrudan ya da dolaylı kontrol etme arayışlarına girmektedir. Kapitalist toplumda, medya, devlet hegemonyasının vazgeçilmez mekanizmalarından biridir. Devletler büyük anlatılarını yaymak ve ülke içindeki birliği oluşturabilmek için pek çok kurumun yanı sıra, (özgür bir girişim gibi görünen, iletişim ve ifade özgürlüğünün, halkın aydınlatılmasının aracı olarak tanımlana gelen) medyadan da yararlanmaktadır. Ancak biliş yönetimi aygıtı olarak kullanılması durumu sadece kapitalist sistemi benimsemiş olan toplumlar için geçerli değildir. Komünist sistemler de aynı şekilde medyayı açık ya da örtük doğrudan kontrol etmeye ve pratik ve söylemlerini pekiştirmeyi,

yaymayı koruma altına almak için çalışmaktadır. Çalışma, bu konuları sorgulayan ve model üreten Noam Chomsky ve Edward S. Herman'ın "Medya Propaganda Modeli" çerçevesinde değerlendirilecektir. Medya kuram ve araştırmaları konusunda Türkiye'de alanın önde gelen isimlerinden olan İ.Erdoğan ve K. Alemdar'ın da belirttiği üzere:

"Marksist ve Marksist yönelimli yaklaşımlar içinde, medyanın kasıtlı propaganda aracı olarak kullanıldığı ve içte egemenliği ve dışta emperyalizmi desteklediği görüşü, gerçi Marksistler tarafından indirgeme olarak ve basit olarak yorumlanır, fakat medya faaliyetlerinin propagandacı yanının su yüzüne çıkarılmasında önemli bir yaklaşımdır" (Erdoğan, Alemdar, 2010:344-345).

Bunun yanında özellikle Bulgaristan'da yaşıyan azınlık nüfusa uygulanan baskı siyaseti göz önünde bulundurulduğunda Chomsky ve Herman'ın Amerikan medyası için geliştirdikleri propaganda modelinin yetersiz kaldığı görölmektedir. İhtiyacı karşılamak üzere daha kapsamlı ve totaliter rejimler bağlamında da kullanılabilir bir model geliştirmiştir. Bu model çalışmamızda "totaliter propaganda modeli" olarak adlandırılacak ve siyasal politikaların basını sansür etmesine kadar varan mevcut durum bu bağlamda değerlendirilecektir.

Propaganda söz konusu olduğunda ilk akla gelen propagandayı kullanan taraf olmaktadır. Bu aşama bizi Mills'in "iktidar seçkinleri" kavramına götürecektir. Mills'e göre, bugün, ekonominin ve siyasal organın ayrı ayrı olduğu günler geride kalmış; politika ve para kazanma olanakları açısından ordunun, siyasetin ve ekonominin gücünün birden

iç içe girdiği yeni bir döneme girilmiştir (Mills, 1974: 13). Dolayısıyla daha önce de belirtildiği üzere iktidar seçkinleri farklı siyasal sistemlerde değişiklik göstermeden varlıklarını korumaktadırlar.

Bu aşamada iktidar seçkinlerinin uyguladıkları yaptırımları kamuoyuna meşru kabul ettirmek için kullandıkları yazılı basın organlarının incelenmesi yerinde olacaktır. Bulgaristan'da yaşamakta olan Türklerin göçü olağanüstü hal durumunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda özellikle yazılı basına büyük görevler yüklenmektedir. Geçiş döneminde ülke içinde huzurun sağlanması, ülke dışında dış politikasının zarar görmemesi açısından Bulgaristan hükümeti haklılığını basın yoluyla iletmiş ve Türkler konusunda izlemekte olduğu yöntemi benimsetmek adına yine basının en önemli ayağını oluşturduğu bir savaşa girişmiştir. Tehcir esnasında basındaki güdümlene en iyi Bulgar basını irdelenerek ortaya konulacaktır. Belirtildiği üzere dönemselsel olarak gazeteler incelenecek ve propagandanın boyutu ortaya konulacaktır.

2- Yöntem

Çalışmada literatürden, yayımlanmış tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Bulgaristan'da 1989 yılında yayımlanmakta olan en yüksek tirajlı⁶ üç ulusal gazete seçilerek, olayların doruğa çıktığı Ocak-Aralık 1989 tarihleri arasındaki Türk azınlıkların konu alındığı haber metinleri alınarak, söylemi analiz yapılmıştır. Van Dijk'in söylem çözümlemesi yaklaşımı örnek alınmıştır. Dijk'in söylem çözümlemesi,

⁶ Medya devlet tekelindedir, dolayısıyla sahiplik ilişkilerinin de bu bilgi baz alınarak düşünülmesi gerekmektedir.

yazılı metinleri önergeler açısından ele alan bir çözümlemedir. Sözen'in de belirttiği üzere, söylemi ideolojik olarak inceleyen Van Dijk, bilinçlilik, anlam üretimi ya da sezgi terimlerine vurgu yapar. Dijk, mikro ve makro yapılar arasında ilişki kurmaya çalışırken mikro yapılar, içerisine gazeteciler, göstericiler, azınlıkları koyar. Mikro yapılarla ilişkiye giren gazete, hükümet, mahkeme gibi kurumlar da makro yapılardır (Sözen: 1999, 124-132). Haberde kullanılan cümlelerin kısa ya da uzun, basit ya da bileşik ve etken ya da edilgen olmaları ölçütünde yapılan çözümleme ile Van Dijk, haberin ideolojik doğasını ortaya koymaya başlar. Ard arda gelen cümlelerin ve cümleciklerin birbirleriyle ilişkilerini irdelediği bölgesel uyum, seçilen kelimelerin özelde muhabirin genel anlamda ise, gazetenin ideolojisini yansıttığı kelime seçimleri ve haberin ikna edicilik özelliğini artıran olayın taraf ve tanıklarının yorum ve sözel tepkilerinin yer aldığı alıntılar, olayın gerçekten olduğunun göstergesi olan fotoğraflar ve haberin inandırıcılığını artıran grafik, rakam ve sayısal verilerden oluşan haber retoriği, haberin mikro yapısının öğelerini oluşturur (Keskin, 2004: 392-393). Bu çözümleme basının propaganda aracı olarak nasıl kullanıldığını da ortaya koymak açısından işlevseldir.

Üç aylık süre Bulgaristan'ın Ruse kentinde bulunan Ruse⁷ Halk Kütüphanesindeki çalışmaya ayrılmış ve üç gazetenin *Rabotniçesko Delo*, *Oteçestven Front*, *Trud* her sayfasının fotoğrafı çekilmiştir⁸. Bu aşamada amaçlı örneklem kullanılmıştır. Sencer'in de belirttiği üzere bu örneklemin temeli, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır. Başka bir deyişle amaçlı örneklem, evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapmak demektir (Sencer, 1989, s.386). Bu yolun izlenme sebebi 1989 yılının sonunda dağılan Doğu Blok'undan çıkan bir ülkenin geçiş döneminde basının olaya bakışını, yorum gücündeki değişiklikleri, ifade biçimini ve bakış açısını görmektir.

Üç gazetenin bir yıllık sürecinin tek tek incelenmesi süre kısıtlılığı nedeniyle mümkün değildir. Dolayısıyla yeni bir örnekleme ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamada sınıflandırma yaparken 1989 yılında olayların en yoğun yaşandığı, özellikle dünya basınında yankı bulan noktaya ulaştığı günler seçilerek daraltmaya gidilmiştir.

⁷ Böylesi kapsamlı bir çalışmanın Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da bulunan Milli Kütüphanede yapılması planlanmıştır. Ancak belgelere ulaşıldığında çok kullanılmaktan yıpranmış ve eksik oldukları tespit edilmiştir. Ülkenin çeşitli kütüphanelerinde yapılan araştırmalar sonucunda en kapsamlı ve eksiksiz belgelerin Ruse Halk Kütüphanesi'nde olduğu belirlenmiş ve çalışmanın veri toplama ayağı bu bölge gerçekleştirilmiştir.

⁸ Gazetelerin her sayfasının fotoğrafının çekilmesi pratik bir yöntem olarak görünmese de koşullar göz önünde bulundurulduğunda veriyi elde etmek açısından en uygun yol bu olmuştur. Bu durum geçmiş gazetelerin elektronik ortama aktarılmamış olmasından ve tarayıcıların bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
BULGARİSTAN'DA MEDYA VE SİYASAL REJİM
İLİŞKİSİ

1.SİYASAL REJİMLER VE MEDYA SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA MEDYA VE SİYASAL REJİM İLİŞKİSİ

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte, toplumun şekillenmesinde, küresel faaliyetlerde daha büyük roller üstlenen medyanın ekonomik, siyasal, toplumsal alanlar üzerindeki etkisi de artarak devam etmektedir. Murdock, modernleşmeyle beraber dünyada ortaya çıkan üç temel değişime değinir. Bunlar: üretimin örgütlenmesi, zor kullanımının ve siyasal egemenliğin örgütlenmesi, söylem, temsil ve bilişin örgütlenmesidir. Ona göre, bu aşamada medya yalnızca ekonomik ve siyasal örgütlenmenin yeni biçimleriyle bağlantılar kuran sıfatıyla değil, aynı zamanda bu değişimlerin anlamlarını kamusal olarak temsil edilmesinin ve tartışılmasının başlıca araçları sıfatıyla, ortaya çıkan toplumsal ve kültürel düzenin oluşmasına yardımcı olmak konusunda kilit rol oynamaktadır (Akt. Küçük, 1999: 437-438).

İster medya, ister yazılı ve görsel işitsel medya, ister kitle iletişim araçları olarak adlandırılınsın bu konuda ortak birliğe varılmış tek nokta vardır. Gümüşsuyu'na göre, etkilerinin çok yönlü olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmasına rağmen bu etkilerin tam olarak neler olduğu konusunda birliğe henüz varılmamıştır (Gümüşsuyu, 2009: 278). Ancak etkileri tartışılmaya devam edilen medyanın sorumlulukları açıktır. Demir'in de belirttiği üzere, toplumun eğitilmesine, bilgilendirilmesine, haberdar edilmesine, boş zamanlarının en iyi şekilde değerlendirilmesine ve sağlıklı bir kamuoyunun oluşturulmasına olan katkısı dikkate alındığında,

medyanın kamu hizmeti niteliğinde önemli sorumluluklara sahip olduğu söylenebilir. Medyanın, kamuoyunun düşünce ve eleştirilerinin yöneticilere ulaştırılabilmesini ve yöneticilerin mesajlarının da kamuoyuna iletilebilmesini sağlayarak, yönetilenle yöneten arasında bir köprü vazifesi görebilmesi, kitle iletişim araçlarını günümüzde demokrasinin ve özgürlüklerin en önemli güvencesi durumuna getirmiştir (Demir, 1998:5). Bu sorumluluklar dahilinde, demokratik yönetim sistemine sahip toplumlarda, toplum kültürünün şekillenmesinde büyük etkiye sahip olan medya yasama, yürütme ve yargı erklerinden sonra “dördüncü kuvvet” olarak nitelendirilmektedir. Özellikle küreselleşmenin etkisi altında şekillenen holdingleşme ve medya sahipliği kavramının yaygınlaşmasıyla bu yargı yoğun kuşku ve eleştirilerle karşılanırsa da medyanın siyasal sistem içindeki rolü önemini korumaktadır. Kamuoyu oluşturma ve devamlılığını sağlama yönünde, yönetim ve siyasal sistemler için meşrulaştırma aracı olan bu gücün çeşitli yollarla denetim altına alınmak istenmesi şaşkıncı değildir. Dolayısıyla medya, daha önce de belirtildiği üzere, toplumsal biçimlenmenin üç düzeyinin (ekonomik, siyasal, toplumsal) farklı ölçeklerde iktidarla kesiştiği ayrıcalıklı bir konumlanma noktasını işgal etmektedir. Bu kesişme medyanın siyasal işlevleri arasında tanımlanırken aynı zamanda, siyasal seçkinlerinin, üzerinde güç odakları oluşturarak, çıkar ilişkilerini güçlendirmeleri açısından da çoğu zaman birincil konuma yerleşmektedir. Cuilenburg’a göre:

“Toplumsal iletişimin siyasal işlevi demokrasiyle ilişkilidir. Siyasal alanda hükümetler vatandaşlarla iletişim kurmak ve diğer taraftan dilekleri, tercihleri ve görüşleri toplayıp değerlendirmek zorundadır. Demokratik siyasal kurumlar bilgi alışverişi ve farklı görüşlerin -daha ziyade aşağıdan yukarıya- ifade edilebilmesi için vardır. Bütün bir siyasi mekanizma, özellikle taraftar, destek ve oy için mücadele eden siyasi partiler, vatandaşların ne şekilde olursa olsun katılabilecekleri iletişim olmaksızın işlev göremezler”.

Bu bağlamda siyasal sistemin devamlılığını sağlamak ve korumak için medyaya ihtiyaç duyulması iktidar odaklarıyla kamuoyu arasında köprü vazifesi görüyor olmasından ve demokratik sürecin vazgeçilmez bir parçasını oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

1.1 Siyasal Rejimler ve Medya Sistemleri

Tarihsel arenada medyanın kavram, kuram ve süreçler olarak analiz edilmesinde ya da değerlendirilmesinde iki temel yaklaşım yön vermektedir. Ayrı başlıklar altında yer verilmese de çalışmamız açısından bu yaklaşımlara kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Bunlardan ilki daha çok Amerikan bilimsel araştırma ve çalışma geleneğinden gelen, liberal çoğulcu yönelimli, “ana damar” ya da “ana akım” yaklaşımıdır. İkincisi ise ele aldığı konuyu daha çok tarihsel, toplumsal, sınıfsal gibi bütüncül boyutlarıyla değerlendiren “eleştirel yaklaşım”dır.

Siyasal anlamda liberalizmden geniş ölçüde etkilenen liberal çoğulcu yaklaşımlar ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, farklılıkların zenginliği, rekabet eşitliği, adillik, nesnellik gibi kavramları savunmakta, medyanın bu yönde dördüncü kuvvet olarak işlev görmesi ve siyasal sistemlerin denetlenmesinde görev almasını kamusal hizmetin gereği olarak tanımlamaktadırlar. Küçük'e göre, liberal çoğulcu yaklaşımlar açısından değerlendirildiğinde toplum ve medya arasındaki ilişki karşılıklıdır. Medyanın kurumsal yapılanması, yayın politikası ve içeriğinin belirlenmesi toplumun genel kültürüne, beklentilerine, eğilimlerine göre belirlenir. Dolayısıyla toplum medyanın yapısı ve işleyişi üzerinde dolaylı da olsa bir belirleyici etken olarak görülebilir. Bu anlayışa göre medya, uzun süre toplumsal durumu yansıtan bir "ayna" olarak yorumlanmıştır. Medya belirli konulara dikkat çekerek, tartışmalı konularda kamuoyu oluşumuna yardım ederek ya da denetim ve eleştiri yaparak toplumsal gelişime ve değişime katkıda bulunur, denilmiştir. Böylelikle karşılıklı ilişki döngüsel olarak devam eder. Çoğulcu bakış açısı, toplumu her zaman eşit güçlerin rekabet halinde olduğu, iktidarın başat bir merkezin elinde bulunmadığı bir alan olarak tanımlamış ve bu bakımdan medya kuruluşları da devletten, siyasi partilerden, baskı gruplarından bağımsız, özerk kuruluşlar olarak değerlendirilmiştir (Küçük, 1999: 330). Dolayısıyla liberal çoğulcu yaklaşıma göre medya demokratik siyasal sistemlerin sağlıklı bir şekilde işlevlerini yürütebilmeleri açısından gereklilik arz etmektedir. Kamuoyu siyasal iktidarın icraatlarından bu yolla haberdar olmakta ve özgür iradesiyle yön vermeye katkıda bulunmaktadır. Vural'ın da belirttiği üzere, toplumu

bilgilendiren, haberdar eden, eğiten, eğlendiren, tartışmalı kamusal sorunlar hakkında bireylerin kamuoyuna katılmasını sağlayan ve bununla birlikte yönetimi toplum adına denetleyen bir medya anlayışı söz konusudur. (Vural, 1994: 21). Bu yaklaşımıyla uyumlu olarak liberal çoğulcu kuram izleyicileri pasif ve kontrol edilen bireyler değil, iletişim sürecine aktif katılan bireyler olarak kabul eder ve toplumu farklı çıkar gruplarının oluşturduğu parçalar olarak görür (Tılıç, 1998: 24).

Eleştirel yaklaşım savunucularına göre, uluslararası iletişim kanalları ve medya dünya ölçeğinde baskın kültürleri daha yaygın hale getirerek alt kültürleri yok etmekte ve emperyalist güçlerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Eleştirel yaklaşımların söylemiyle yürütülen iletişim araştırmalarında iletişim toplumsal bir süreç olarak ele alınmıştır. Kitle iletişim araçları üzerine yapılan incelemelerde kuram tek başına bir sistem olarak değil genel toplumsal sistemin bir parçası olarak değerlendirilerek yaklaşmıştır. (Yumlu, 1994:57). Toplumsal sürecin bir parçası olarak görülürken daha genel bir bakış açısı öngörmektedir.

Eleştirel yaklaşımlar bağlamında bakıldığında medya, toplumsal, siyasal, ekonomik iktidar odaklarının ve elitlerin, kendi kurdukları mevcut sistemin devamlığını sağlayacak, statükoyu koruyacak, toplumu dönüştürecek en önemli araçlardan biridir (Mills: 1974:16). Bu nedenle İnal'ın da üzerinde durduğu gibi, medya dördüncü güç olamaz. Bunun yerine kitle iletişim araçları var olan egemen ideolojik söylemlere özellikle zamansal sınırlılıklar (İnal, 1994: 159) yüzünden

düzenli olarak yer vererek inanılırlıklarını kendi söylemleri içinde tekrar kurarlar. Her ne kadar kitle iletişim araçlarının içeriklerinde ve özellikle de haber metinlerinde bir nevi çeşitlilik varmış gibi gözükse de, aslında farklı söylemler güvenilir kaynakların söylemleri (güvenilir kaynaklar dahilinde “uzman” olarak tanımlanan kişileri, çeşitli kurumların önde gelen kişilerini, iş adamlarını, hükümetten üst düzey yetkilileri ve örgütlenmiş baskı gruplarını sayabiliriz) içinde erir ve sonuç olarak metnin içinde iktidar sahibi kişi ve kurumların durum tanımları ön plana çıkar (İnal, 1994:157-159)

Dolayısıyla eleştirel yaklaşıma dahil olan araştırmalar, yapı, örgüt, toplumsal bileşenler, tarihi süreçleri dikkate almaktadır. Aynı zamanda eleştirel yaklaşımlara göre yürütülen araştırmalar alanda ortaya konulan temel varsayımları sorgulamakta ve konuya dair alternatif düzenlemeleri de önermektedir (Yumlu, 1994: 57). Liberal çoğulcu yaklaşıma eleştirel bir bakış açısı getiren bu yaklaşımlar medyanın sahiplik bağları etrafında şekillendiği durumlarda iktidar seçkinlerinin çıkar ilişkilerine hizmet etmekten öteye gidememektedir. Küçük'e göre, medyaya dair her iki yaklaşımın da tarihsel gelişim süreçleri içerisinde birbirini etkileyecek aşamalar kaydettiği, araştırmacıların kavramsallaştırma farklılıkları sebebiyle tam bir yöndeşme (benzeşme) mümkün görülmesi de zaman içerisinde önemli bir benzeşim yaşanacağı kabul edilmektedir (Küçük, 1999:333).

Medya ve siyasal iktidar odakları irdelenirken medyanın siyasal iktidarla olan ilişkilerinde sergilediği aktif ve/veya pasif konumlanışına dikkat çekmekte fayda vardır. Medyanın aktif konumuna değinen Danışman'a göre, çağdaş demokratik rejimlerde medyanın etkin gücü denetim, eleştiri, teşhir ve birliktelik özelliğindeki sürekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, medyanın bu işlevlerini yerine getirebilmesi öncelikle geniş kitlelere ulaşarak kamuoyunu oluşturmasıyla sağlanabilmektedir (Danışman, 1982: 43). Bu tutum basının yerine getirmesi gereken işlevler dahilinde bir tutum olarak düşünülebilir. Ekonomik kaygılarla hareket eden siyasi güç odaklarının zaman zaman kendi çıkarları uğruna medyaya sansür ya da kontrol uyguladıklarına tanık olduğuna vurgu yapan Kavaklı'ya göre, ekonomik tekelleşme ya da siyasal tekelleşme yani az sayıda kişi ya da özel gruplar veya devlet yöneticilerinin egemenliği altında kalan basın işlevini yerine getirmede zorlanmaktadır (Kavaklı, 1993: 33). Bu durumda basının pasifleştirilerek görevlerini yerine getirmesi ve yetkilerini kullanması kısıtlanmaktadır ki bu eylem demokratik yaşam dinamikleriyle bağdaşmamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde medyanın türü, konumu, işlevleri, mülkiyeti ve kontrol biçimlerine ilişkin farklı kuramlar ortaya konulmuştur. Çalışmamız açısından bizi ilgilendiren boyutu, daha çok siyasi rejimin, medya sisteminin, medya mülkiyetinin özellikleri dolayısıyla bu açıdan bir yönelme tercih edilmiştir. Toplumsal alanda kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla, aralıksız tartışma konusu olan etkilerinin konu edilmesi ve gücünden yararlanma isteği farklı odakları

farklı yollarla bu araca sahip olma ve sahipliği sürdürme çabasına yöneltmiştir. Dünyada iletişim sektöründe yoğunlaşma ve finansal hareketlerin hız kazanmasıyla birlikte, devletin iktisadi alandaki düzenleyici rolünün azaltılması gerektiğine vurgu yapan neoliberalizmin temel ekonomik ve siyasi çerçevesini sunduğu değişim, iletişim alanında: “Devletlerin elindeki kamu kuruluşlarının özel kesime satılması, kamu yayıncılığı yapan kurumların yanında ticari özel yayıncılara da izin verilmesi veya farklı sermaye kesimlerinin oluşturduğu konsorsiyumların yeni özel yayıncılık kurumları için ihaleye girmeleri yoluyla görünür hale gelmiştir” (Geray, 2003: 74).

Ekonomik ve siyasi sistemlerin özellikleri medya sistemlerinin işleyiş koşullarının, bu alanın düzenlenişinin temel belirleyenleridir. Görece hakim olan serbest piyasa anlayışı ve siyasi liberalizasyon çerçevesinde yol alan ekonomilerde, siyasi rejimlerde medya alanının işleyişi, çoklu bir güç ve iktidar odağı olma hali, diğer toplumsal güç ve iktidar odaklarıyla ilişkileri farklı şekillenmektedir Otoriter ya da totaliter rejimlerde, medya alanı müzakeresiz bir biçimde, gücü elinde bulunduranın kontrolünde, beklenen çerçevede görevler yerine getirmek üzere biçimlendirilmiştir. Demokratik ülkelerin bir çoğunda sosyal devlet ya da refah devleti anlayışında düzleminde, yayıncılık alanında kamu hizmeti yayıncılığına önem verilmesi, bu anlayışı otoriter rejimlerdeki medya anlayışının çerçevesi içine yerleştirmez.

Otoriter rejimlerdeki medya sistemlerinin özelliklerine geçmeden önce otoriter kuramın özelliklerini ele almak, totaliter rejimlerden farkını ifade etmek gerekmektedir. Mutlusu'ya göre, otoriter rejimlerde, yöneticiler (totaliter rejimlerden farklı olarak, siyasilerden değil) halkın geri kalanından farklı bürokratlardan, uzmanlardan ve polis mensuplarından oluşan bir kadroya dayanırlar. Otoriter rejimlerde halkın, kendi kişisel hayatları ve işleri dışında kendilerini toplum hayatına aktif biçimde katılan kişiler olarak hissetme şansları ya hiç yoktur, ya da pek azdır. Çünkü otoriter rejimler, toplumun geniş kesimlerini siyaset ve yönetimden uzak tutmayı başarabildikleri sürece varlıklarını devam ettirebilirler. Bu nedenle, otoriter rejimler toplumsal örgütlenmeleri çeşitli yollarla engelleyerek ve yasaklayarak toplumun depolitizasyonunu amaçlarlar. Rejimin sürmesi toplumun mevcut dengesinin devam ettirilmesine bağlı olduğu için de, merkeziyetçi bir kamu yönetimi aracılığıyla toplumu kontrol altında tutmaya, toplumun stabilizasyonunu sağlamaya çalışırlar. (Mutlusu, 2001: 88). Bu rejimlerde katılımcı bir sistemden söz etmek mümkün değildir. Merkezi koşullarda belirlenen icraatlar, üstten dayatılarak, yaptırımlarla, gerektiğinde baskıcı koşullarda, bireylerin hak ve özgürlükleri bağlamları düşünülmeden uygulanmaktadır.

Parla'ya göre, totaliter sistem, organizmacı devlet teorisine dayanır. Bu teorinin temel önermesi olan, “devlet teşkilatlanmış millettir” ve “her şey devlet içinde ve devlet içindir, hiç bir şey devlet dışında değildir” anlayışı, devlet kontrolü dışında toplumsal örgütlenmelere izin vermez. Totaliter ideoloji, devleti toplumun ve

bireylerin üstünde bir konuma yerleştirir (Parla, 1986: 108-109). Totaliter rejimlerde devletin ideolojik uygulamalarını gerçekleştirmeye yönelik siyasal katılım teşvik edilmektedir, ancak otoriter rejimler toplumu çeşitli biçimlerde devlet yönetiminden uzak tutmaya çalışmaktadır. Bu aşamada eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) örneği verilebilir. Eski Sovyetler Birliği'nde devlet kontrolü altında siyasal katılım teşvik edilmiş, hatta zaman zaman zorlama yoluna gidilmiştir. Bunun sebebi totaliter rejimlerin devamının sağlanabilmesi için, ideolojinin gerçekleşmesi yönünde vatandaşlarına görev atfetmesinden kaynaklanmaktadır.

1.1.1. Otoriter Kuram

Basının özel girişimcilerin elinde olduğu, buna karşın siyasi iktidara bağımlı kılındığı monarşik sistemlerde otoriter kuram uzun süre uygulanmıştır. Dolayısıyla kuramın en belirgin özelliği, basının gerektiğinde zorla da olsa siyasi erke bağıntılı kılınarak onun çıkarlarına hizmet eden ve sürekliliğinin sağlanmasına yönelik faaliyet gösteren bir araç olması olarak ifade edilebilir (Üstek, 2007: 21). Hükümdarın otoritesini sarsan hiçbir yayına izin verilemez, geçerli ahlaki ve politik değerlere karşı işlenen suçlardan medya kaçınmalıdır, otoriteye karşı davranışlar resmi politikanın dışına çıkma, ahlaki değerlere karşı gelme suç niteliği taşır ve en önemlisi de yapı içerisinde “sansür”e büyük önem atfedilir. (Demir, 2007: 34). Mc Quail'e göre, otoriter kuram “sansür”ü haklı bulmaktadır. Baskıcı kuramın yansıtılması ya da zorlama yoluyla kabul ettirilme şekilleri çok çeşitlidir; yasama yoluna başvurma, üretim üzerinde doğrudan devlet

kontrolü, düzenlemeler, vergilendirme ya da ekonomik müeyyideler (yabancı medya ithalinin kontrolü, editoryal personelin devlet onayından geçirilmesi, basının geçici olarak engellenmesi) gibi (Mc Quail, 1994: 121). Kuram her türlü medya denetimini siyasal iktidar odaklarına bırakmaktadır. İktidar seçkinlerinden oluşan küçük bir azınlık grubun elinde olan medya, iktidar tarafından eylemlerinin meşru kılınması ve mevcut durumun devamının sağlanması açısından propaganda aracı olarak kullanılmaktadır.

1.1.2. Liberal Kuram

Liberalizmin doğup gelişmesiyle birlikte Liberal kuramın kendine dayanak bulduğu temel ilkeler de şekillenmeye başlar. Demir'e göre, Liberal kuram kapsamında kitle iletişim araçlarının temel işlevi, toplumu olup bitenlerden haberdar etmek, eğlendirmek, satış ve reklam yoluyla kendi mali bağımsızlığını güvence altına almaktır. Bir başka önemli işlevi, toplumun gerçeği öğrenmesine yardım etmek ve siyasi sorunların tahlil sürecine katkıda bulunmaktır. Bu sürecin temel şartı ise basının siyasal iktidar denetiminden bağımsız olmasıdır. Basına düşen görev, hükümet üzerinde resmi olmayan bir denetim uygulamak, demokratik işleyiş içinde otoriter uygulamaların üstünlük kurmasına izin vermemektir (Demir, 1998: 40). Dolayısıyla basın kamuoyuna karşı sorumluluk bilinciyle hareket eder ve demokratik yaşamın önemli dayanağını oluşturur. İktidar seçkinleri kamuoyuna olan sorumluluklarının basın yoluyla denetim altına alındığını bilerek hareket eder ve hesap verme zorunluluğunu göz önünde bulundurur. Liberalizmin kurucularından sayılan Smith'e göre devletin görevleri,

milli savunma, adalet ve yönetim, karlı olmadığı için fert tarafından yapılmayacak, fakat toplum ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan işlerin yapılmasıdır. Bu ihtiyaçlar kamusal ihtiyaçlardır ve devletin bireylere sağlamanın zorunlu olduğu hususlardır (eğitim, yollar, limanlar, köprüler) (Kazgan, 1974: 55).

Liberal kuram basın üzerindeki denetimde devlet müdahalesine karşı çıkar ve “en az karışan hükümetin en iyi hükümet olduğu” görüşünde ısrar eder. Bu konuda kabul gören çözüm, medyayı ileri seviyede bir sansürden özgür kılmak, buna karşılık diğer bireylerin kişilik haklarına ya da toplumun meşruluk iddialarına zarar veren faaliyetlerin doğuracağı sonuçlardan dolayı kanun önünde sorumlu tutmaktır (Demir, 1998: 42).

Liberal kuram kitle iletişim araçlarının mülkiyet şeklini açıklarken, basın alanında hükümet tekeline karşı çıkar. Bu aşamada, bir kitle iletişim aracını kurmak ve işletmek isteyen herkese fırsat tanınmalıdır. Kitle iletişim araçları özel mülkiyete dayanmalıdır. İletişimin kâr amacına dayalı olarak bir mal gibi üretilip satıldığı bu süreç liberal kuram tarafından “özgür düşünce pazarı” olarak adlandırılan kavrama tekabül etmektedir (Demir, 1998: 41). Liberalizm akımı, basın ve diğer medya kurumlarının özel mülkiyet alanı olarak hükümetten olabildiğince bağımsız olması gerektiğini savunmaktadır (Üstek, 2007: 22). Genel bir çerçeve çizmek açısından Demir’in Liberal kuramın dayandığı genel ilkeleri aktarmakta fayda vardır. Ona göre, yayınlar kesinlikle bir ön sansürden geçmemelidir, bütün yayın ve dağıtım her kişi ve gruba açık olmalıdır, haber toplamada herhangi bir

kısıtlama hukuki çerçeve ihlal edilmedikçe olmamalıdır, herhangi bir yayın yapma zorlaması bulunmamalıdır. Hükümet idari makamlar veya siyasi partilere eleştiri suç unsuru sayılmamalıdır, yalan ve doğru haberin mukayesesi imkanı olmalıdır, ulusal sınırlar dışında her türlü yayın rahatça yapılabilmelidir (Demir, 1998 45). Bu ilkeler çerçevesinde işleme öngörülen basın günümüzde bu imkanı bulamadığı sorunsalı üzerine liberal kurama çok yönlü eleştiriler getirilmektedir.⁹ Bunun en önemli sebebi kuramın şekillendiği dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal şartları ile günümüz şartlarının çok büyük farklılık göstermesidir. Özellikle holdingleşme olgusuyla birlikte “medya sahipliği” kavramının ortaya çıkışı medyanın iktidar seçkinlerine hizmet etmeye başlaması ve görevlerini yerine getirememesini beraberinde getirmektedir.

1.1.3. Sosyalist Kuram

SSCB’nin kurulmasıyla birlikte gündeme gelmiş (Atılğan, 1999: 11), Sovyet medya kuramı olarak da adlandırılmış, SSCB ve onun kontrolü altındaki ülkelerde uygulama alanı bulmuş olan Sosyalist kuram, Sosyalist devletin, medyanın asıl amacının Sovyet sisteminin devamlılığına ve başarısına katkıda bulunmak olduğu görüşünü desteklemektedir.

Üretim araçları, her sosyalist sistemde olduğu gibi, işçilerin elindedir. Bu görüş bağlamında kitle iletişim araçlarının da işçi sınıfının elinde olması kaçınılmazdır. Işık’a göre, bu sistemin elindeki medya;

⁹ Yönetilen eleştiriler konusunda geniş bilgi için bkz. MCQAİL, Denis; **Kitle İletişim Kuramı**, (Çev. Ahmet Haluk Yüksel), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1994.

- Medya işçi sınıfının çıkarlarına hizmet etmeli ve onun kontrolünde olmalıdır.

- Medya özel mülkiyete konu olamaz.

- Medya toplum içinde bilgilendirme, eğitime ve toplulaşırma ve harekete geçirme gibi olumlu işlevleri yerine getirmelidir.

- Medya genel yükümlülükleri çerçevesinde izleyicilerin ihtiyaç ve isteklerine de cevap vermelidir.

- Devlet toplum düzenini bozucu yayınları sansür edebilir ve sorumluları cezalandırabilir (Işık, 2002: 11).

Sistemin temel dayanaklarına değinen Mc Quail'e ise şu şekilde bir sıralamayı tercih etmektedir:

“Öncelikle, işçi sınıfı sosyalist toplumda gücü elinde tutar ve bu gücü korumak için, zihni üretim araçlarını kontrol etmek zorundadır. Böylece medya, işçi sınıfının temsilcileri (başlıca komünist parti) tarafından kontrole tabi tutulmalıdır.

İkinci olarak, sosyalist toplumlar sınıfsız toplumlardır veya öyle olmayı isterler ve böylece sınıf çatışmaları yaşamazlar. Basın buna uygun olarak politik çatışmalar doğrultusunda yapılandırılmalıdır.

Üçüncü olarak, basın toplumun şekillendirilmesinde olumlu bir rol oynar ve bu medya içinde sosyalleşmede, resmi olmayan sosyal kontrolde ve planlanmış sosyal ve ekonomik amaçlara doğru seferberlikte birçok önemli işlevi akla getirir. Özellikle, bu işlevler, sosyal ve ekonomik değışikliğin hızlanması ile bağlantılıdır.

Dördüncü olarak, Marksizm tarihin tarafsız kanunlarını ve basının aksettirmesi gereken nesnel hakikati öngörür. Böylece kişisel yorum alanını azaltır ve liberal basın sistemlerindeki farklı bir dizi istikrarlı haber değerleri sağlar.

Beşinci olarak, sosyalist kuram, medyanın hükümetin organları tarafından temel kontrolünü kabul etmesini ve değişen seviyelerde politik hayatın diğer araçları ile tümleşik olmasını ister. Bu sınırlar içinde medyanın kendi kendini düzenlemesi, belirli bir sorumluluk derecesi geliştirmesi, profesyonel yönetim normlarını oluşturması ve uygulaması ve izleyicilerin istek ve ihtiyaçlarına karşı sorumlu olması gerektiği vurgulanmaktadır. Kuramın bu kısmına göre medyanın devlete karşı işlediği kusurlar için sansür ve ceza gereklidir.”(Quail: 1994: 129-130)

Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan Komünist yönetimi 1990 yılında terk ederek serbest piyasa ekonomisine geçişi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Sosyalist Blok'un çökmesiyle birlikte sosyalist kuramın uygulama alanı ortadan kalkmıştır.

1.1.4. Sosyal Sorumluluk Kuramı

Sosyal sorumluluk ya da toplumsal sorumluluk olarak da adlandırılan sosyal liberal kuramın ortaya çıkış sebebi liberal kuramda görülmeye başlanan aksaklıkların denetlenmesi ve düzenlenmesi amacına hizmet etmektedir. Medya kuruluşlarının iktidar seçkinlerinin eline geçmesi ve ticari bir görünüm kazanması, medya patronlarına

hizmet eden bir odak oluşturması gibi sebeplerle ortaya çıkan kuramın temel ilkeleri, McQuail tarafından belirlenmiştir. Ona göre, medya topluma karşı belirli görevleri kabul etmeli ve yerine getirmelidir, bu görevler başlıca, yüksek veya profesyonel öğreticilik, hakikat, doğruluk, nesnellik ve denge standartlarının oluşturulması şeklinde yerine getirilmelidir. Bu görevleri kabul eder ve uygularken medya kanunlar ve yerleşmiş kurumlar çerçevesinde kendi kendini düzenleyici olmalıdır, medya suçu, şiddet veya kamu düzensizliğini teşvik edici veya azınlık gruplarını gücendirici şeylerden kaçınmalıdır, medya bir bütün olarak çoğulcu olmalıdır ve toplumların farklılıklarını değişik görüşlere yer vererek ve cevap verme hakkını tanıyarak aksettirmelidir, toplum ve halkın yüksek kalite standartları beklemeye hakkı vardır ve halkın iyiliğini temin için müdahaleye izin verilebilir, gazeteciler ve medya profesyonelleri işverene ve pazara olduğu kadar topluma karşı da sorumludurlar (Mc Quail, 1994:135). Bu ilkeler genel anlamda gazeteciliğin görevlerini temsil etmektedir. Kamuoyuna karşı sorumluluk bilincinin oluşturulması ve yetkilerin kullanımı konusunda medyanın medya patronlarıyla olan ilişkilerin düzenlenmesi kuramın sağlıklı işleyişi açısından önem taşımaktadır. Bu kurama göre, azınlık bir grubun elinden kurtarılması gereken medyada, Atılğan'ın da belirttiği üzere, kamu sektörü daha yaygındır ve içeriği belirlemede daha güçlü, doğrudan bir etkisi söz konusudur. Bu sistemde kitle iletişim araçlarının, ticari sektör taleplerine cevap verme özgürlükleri daha sınırlıdır (Atılğan, 1999: 12). Kuram dahilinde düşünüldüğünde devlet tekelinden söz etmek mümkündür.

Görüldüğü üzere medyanın işleyiş ve yayın politikaları içinde buldukları ve bağlı oldukları siyasal sistemlere göre değişiklik göstermektedir. Aziz'e göre, toplumların farklı sosyo-ekonomik özellikleri, bu araçlara bakış açıları ve dünyadaki bu düzenleri etkileyen teknolojik gelişmeler, toplumların radyo ve televizyon ile ilgili düzenleme biçimlerini de belirlemektedir (Aziz, 2006: 67). Ancak genel anlamda hangi siyasal bilinç içerisinde olursa olsun medyanın propaganda aracı olarak kullanılması kaçınılmazdır.

1.2. Medya ve Siyasal Propaganda

Medyanın toplum ve tercihler üzerindeki etkisinin fark edilmesi ve söylemlerin yayılma aracı olarak benimsenmesiyle birlikte medyanın toplumsal görevlerini tam olarak yerine getirip getirmediği kavramsal ve eylemsel olarak sorgulanmaya başlanmış akademik literatürde sıkça kendine yer edinmiştir. Ataüz'e göre, hemen hemen her ülkede kitle iletişim araçları toplumsal ve siyasal bünyeyi ağ gibi sararak, halkın aydınlatılması, eğitilmesi, kamuoyunun oluşturulması, ulusal ekonomilerin genişletilmesi bakımından önemli roller üstlenmişlerdir (Ataüz, 1986:15). Chomsky ve Herman ise propagandayı medyanın işlevleri arasında tanımlayarak medyayı da bu sürece katar. Onlara göre:

“Diğer işlevlerinin yanı sıra, medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propaganda yapar. Bu çıkarların temsilcilerinin öne çıkarmak istedikleri önemli gündemleri ve ilkeleri vardır ve medya politikasının şekillenmesi ve dayatılması açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptir”.(Chomsky, Herman, 2006:15)

Toplumunu bir arada tutmak, var olan toplum bilincinin devamlılığını sağlamak, ama her şeyden önemlisi devlet politikalarını ve hükümetleri meşru kılmak için kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Düşüncelerin meşrulaştırılması ve fikirlerin kamuoyuna kabul ettirilmesi ancak bu araçlar sayesinde gerçekleşmektedir ki seçkin kesimin bu durumu fark etmesiyle üzerinde denetim kurmaya ve propaganda aracı olarak kullanmaya başlaması aynı tarihlere denk gelmektedir. Kamuoyu üzerindeki gücü fark edilen medyanın, türlü engellemelerle kontrol altına alınarak, yayınlarının seçkin sınıfın düşüncelerini meşrulaştıracak doğrultuda gerçekleştirilmesi çok da şaşırdığımız bir durum değildir.

Propagandanın en çok siyasal amaçlar çerçevesinde kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Köker, siyaseti, “toplumsal grupların ve aktörlerin yalnızca kendi çıkar ve ilgilerine yönelik olarak politik iktidarın denetimini sağlamak ya da kendi iktidar alanlarını politikleştirmek için hedef program oluşturma gayretleridir” (Köker, 1998: 18) olarak tanımlar. Bu süreçlerde siyaset alanında örgütlü olarak faaliyet gösteren siyasi elitler medyayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmakta, kamuoyunda destek bulmak, kamuoyunun desteğinin devamlılığını kontrol altında tutmak, kısaca kendi politikalarını meşru kılmak üzere bir propaganda aracı olarak kullanmaktadır.

Qualter, propagandayı, bir bireyin ya da grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip, biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin ya da grupların belirli bir durum veya konudaki tepkilerin, kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyet olarak tanımlar.(Qualter, 1980:279) Propagandayı; semboller, söz, hareket, jest resim, müzik ve diğer araçlar yardımı ile kişilerin düşünme, davranış, tutum, amaç, değer ve tavırlarına, bazı yapay araçlar ve manevralarla etki etmek ya da bir takım duygusal sözcüklerin kullanılması ve bir şeyi birçok kez tekrar etmek sureti ile kamuda veya bir kısım halk üzerinde belli davranışların teşvik edilmesini sağlayan örgütlenmiş çabalar şeklinde tanımlamak mümkündür. (akt. Ertekin, The Columbia Encyclopedia 1995:48) Tanımlarda da görüldüğü üzerinde en çok durulan nokta kitle iletişim araçları vasıtası ile yapılan işin, geri dönüşünün beklenmesidir. Propagandayı uygulayan elitler kamuoyunun fikirlerini değiştirmeyi ve kendi düşüncelerini empoze etmeyi amaçlamaktadır.

Propaganda araçları söz, kitap, gazete, radyo, televizyon, sinema, afiş ve kuşkusuz günümüzde internettir. Bu araçlar tek tek ya da bir arada kullanılarak istenilen düşünce, fikir ya da ideoloji kitlelere kolaylıkla ulaşmaktadır. Bunların arasında etkinliği daha geç fark edilen sinema da yer almaktadır. Eğlence sektörünün en önemli kollarından birisi olan sinema endüstrisi, en etkili propaganda araçlarından birisi durumundadır.

Propagandanın özellikleri, nasıl bir yöntem olduğu konusunda da fikir vermektedir. Kağıtçıbaşı, propagandanın özelliklerine değinirken, propagandanın insan psikolojisini etkilemeye yönelik olup telkin içeren faaliyetlerin sıklıkla kullanıldığını belirtir. Propaganda faaliyetlerinde yalana ve saptırmaya yer verilmektedir. Kağıtçıbaşı'na göre, tek tek bireylerden çok gruplar hedef olarak seçilmektedir. Propagandanın en belirgin özelliğini “bilinçli uygulama ve gerçekleştirme” olarak belirleyen Kağıtçıbaşı, buradan yola çıkarak propagandanın bilinçli bir girişim olduğunu ve herhangi bir eylemin propaganda olarak kabul edilebilmesi için topluluğun düşünce, tutum ve davranışlarını etkileyecek hareketin bilinçli olarak hazırlanmış bir program içinde yer alması gerektiğini vurgular. Propagandanın bir diğer önemli özelliğini, “verilmek istenen mesajın sıkça tekrarlanması ve sonuçta slogan haline getirilerek insanların bilinç ve söylemlerinde yer alınmasının sağlanması” olarak ifade eden Kağıtçıbaşı'na göre:

“Unutulmamalıdır ki belirli bir grubun bir fikri anlayabilmesi ve o fikri benimseyebilmesi için belli bir vakte ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı kanallar aracılığıyla içeriği aynı olan mesajı sıkça tekrar ederek toplumu etkilemeye çalışmak propaganda da ana kurallardan biridir. Propagandanın etkili olabilmesi için, propagandayı yapan kişinin inanılır ve güvenilir biri olması gereklidir. Çünkü yüksek saygınlığı olan kaynaktan gelen iletişim, daha kolaylıkla kabul edilir. Yalanlarıyla sabıkalı bir propagandacının veya kitle yönlendiricisinin etkisi sınırlıdır.” (Kağıtçıbaşı, 1988:168-169).

Barlet'in propaganda tanımı ise daha çok toplum üzerinden yola çıkar. Barlet'e göre propaganda, toplumların görüş ve davranışını benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimidir (akt. Domenach, 1995:17). Ancak bu aşamada Özsoy, propagandanın zorlama içermediğine vurgu yapmaktadır. Özsoy'a göre propaganda, insanlara fikirler, kendi fikirleri olduğu düşündürülerek empoze edilmektedir. Kişiler bir başkasının fikir ve ideolojisini benimsediğini fark etmeden, kendi düşünceleri olarak kabullenirler (Özsoy, 1998:9). Özsoy aynı zamanda propagandanın kitlelere yönelik özelliğine de vurgu yaparak, tek tek bireylerden çok gruplara yönelmek amacında olduğunu belirtir. Bunun yolunu tanımlayan Özsoy, propagandanın tek tek bireylerden çok, gruplara yönelmek amacı güttüğünü belirtir. Bu nedenle onları etkileyebilecek sevgi, öfke, korku, umut, uçluluk ve amaca uygun diğer unsurların içinde barındırılmasına dikkat edilmesi gerektiği uyarısında bulunur. Kişilerin en doğal tepkilerine gönderme yapılması propagandanın daha etkin olmasını da beraberinde getirmektedir. Var olan ve farkında olunmayan duyguların açığa çıkarılması üzerine bir yöntem izlenir (Özsoy, 1998:10).

Görülmektedir ki propaganda birçok amaç gütmektedir. Fikirlerin kabul edilmesi ve aşılmasının yanında o fikrin devamlılığını sağlamak gerekliliğine dikkat çeken Bektaş'a göre, propagandanın amacı insanları salt bir düşünceye inandırmak değil, aynı zamanda insanları o düşüncenin sıkı bir savunucusu haline getirmektir (Bektaş, 1996:159). Kişiler maruz kaldıkları ve etkilendikleri propagandanın ideolojisinden etkilendiklerinde zaman içinde o fikrin savunucusu

olurlar, bu durum da propagandaya hizmet etmelerini de beraberinde getirir. Etkilenen kesim bir süre sonra o propagandanın bir ayağı olur. Kişi etkilenen konumundan; etkileyen, propagandayı uygulayan konumuna geçer.

Akarcalı propagandayı üçe ayırmaktadır. Farklı zamanlarda veya savaş boyunca ayrı ayrı kullanılan bu üç yöntem; Kaynağı açık olarak bilinen “beyaz propaganda” ve gerçekleri tam olarak söylemeyen “gri propaganda” ve gerçekleri söyleyemeyerek yanlış kaynak gösteren “kara propaganda”. (Akarcalı, 2003: 8). Akarcalı’ya göre günümüzde, siyasal propaganda, reklam ve siyasal reklamlarla birbirlerinden çok da ayrılamaz hale gelmiştir. Günümüzde kapitalizmin aldığı biçim nedeniyle yarattığı tekelleşme olgusu uluslararası boyuttadır. Bunun getirdiği reklam ve denetleme olgusu da bir anlamda propagandadır. Ülkelerin coğrafyasındaki değişimler, bir yandan o ülkeleri yanına çekmeye çalışan gelişmiş batı ülkelerinin yaptıkları faaliyetlerin boyutlarını genişletirken, bir yandan da faaliyetlerdeki ağırlık Batı ülkelerinin ekonomik sistemlerinin benimsenmesi yönünde değişmektedir. (Akarcalı, 2003: 10). Sonuç olarak propagandanın önemi düşünülerek Hitler’in etkileri üzerine sarf ettiği cümleyi hatırlatmakta yarar vardır, “ustaca oluşturulmuş bir propaganda ile insanları cennetin cehennem olduğuna ve cennette en sefil hayatın yaşandığına inandırmak mümkündür”(Hitler, 1998: 87).

1.3. Bulgaristan’da Medya ve Siyaset ilişkileri

1989 yılında Bulgaristan’ın siyasal yapısına bakıldığında medya üzerinde uygulanan sansür ve denetimin anlaşılması kolaylaşmaktadır. Dönemin Bulgaristan’ı Komünist rejimle yönetilen bir ülke olan Sovyetler Birliği Bulgaristan’ın yakından takip ettiği ve siyasi yapısını şekillendirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Bunun en önemli sebebi adı geçen dönemde Bulgaristan-Rusya’nın kuvvetli ekonomik bağları ve izledikleri ortak dış politika olarak düşünülebilir. Bu aşamada bazı ayrımları ortaya koymak gerekmektedir. Yakut’a göre günümüzde genellikle, sosyalizm, komünizm ve kollektivizm kavramları birbirine karıştırılmaktadır. Hatta eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Komünizm; sınıfsal yaşayışın son bulması, modern kapitalist üretim tarzı içinde edinilmiş üretim araç ve olanaklarının toplumsallaştırılması, zenginliğin tüm toplumun mülkü kılınması, toplumsal üretimin sonuçlarının, mülkiyet veya çalışmaya değil, ihtiyaca göre tasarruf edilmesine dayanan özgür üretici bireylerin yer aldığı bir düzendir. Bilindiği gibi bu sürecin öznesi işçi sınıfıdır. Kollektivizm ise, sosyalist üretim tarzına özgü bir mülkiyet tipini temsil etmektedir. Hem özel hem de devlet çiftliği özelliklerini taşıyan bir mülkiyettir. Bir ara aşamadır. Bütün halkın adına kullanılan devlet mülkiyetinden farklı olarak nüfusun bir alt bölümü (genellikle bir köy topluluğu) tarafından uygulanan bir mülkiyettir (Yakut, 96-97). Yani komünizm, toplumsal örgütlenme üzerine kuramsal bir sistem ve tüm malların ortak mülkiyetine dayalı politik harekettir. Sadece üretim araçlarının ortaklaşalığına dayanan Sosyalizmden ayırt edilmesi gerekir. Her şeyin işçi sınıfının elinde olması ve özel mülkiyetin

olmadığı ortaklaşa bir sistemden söz etmek mümkündür. Ancak uygulama alanına bakıldığında Bulgaristan’da özellikle medya alanına baktığımızda durumun değiştiği görülmektedir. Yazılı ve görsel basın dönemin iktidar partisi olan Bulgar Komünist partisinin uygulamalarını meşru kılmak için çalışmış, mevcut ideolojiye hizmet etmiştir. Gönenç’in de belirttiği üzere, Gorbaçov’la gündeme gelen “perestroika” ve “glasnost” yaklaşımlarına koşut olarak, Komünist Parti Genel Sekreteri olan Todor Jivkov, “Temmuz Reformları”nı yürürlüğe sokmuştur. Bu bağlamda ekonomik ve idarî açıdan yeniden yapılanma yönünden iyileştirmelere gidilmiş, ancak çok adaylı seçimler, basın ve ifade özgürlüklerinin arttırılması ile sınırlı liberalizasyon politikası güdülse de 1980’lerin sonuna kadar Komünist Parti ve Jivkov yönetime hakim olmuştur (Gönenç, 2002:143). Bu hakimiyet her alanda kendini gösterirken asimilasyon kendine son derece sistematik bir uygulama alanı bulmuştur.

Işık’a göre, siyasal sistem karşısındaki bağımsızlık veya özerklik derecesi sistemin demokratikleşme derecesini yansıtmaktadır. Sıkı yasal düzenlemelerle iletişim alanının tamamen siyasal otoritesinin kontrolünde olduğu, iletişim araçlarının devletin ideolojik çıkarlarına hizmet eder duruma geldiği, otoriter ya da totaliter rejimlerde iletişim özgürlüğünün var olduğu söylenemez. (Işık, 2002: 46). Totaliter devlet, yani bütünü kavrayan total devlet, sivil toplumu kavrayarak politik, ekonomik, hukuksal, estetik, etnik ve kültürel bütün farklılıkları silmeyi amaçlar. Bu amaçla, ülke yönetiminde merkezi yönetim hakim kılınır. Toplumda özgür, özerk ve devlet kontrolü dışında örgütlenmelere izin

verilmez (Linz, 1984: 24-25). Jivkov yönetimine bakıldığında uygulanan siyasal sistemin komünist ideolojiden uzak olduğu açıktır. Hükümetin eşitlik ilkelerinin dışına çıkarak tehcirle sonuçlanan asimilasyon politikası daha çok otoriter ve totaliter rejimleri hatırlatmaktadır.

Siyasal yapı bağlamında Sosyalist Kuramın Bulgaristan'daki iletişim sistemi anlama ve tanımlamada konumuza uygun olduğu ve 1989 yılında adı geçen ülkenin iletişim sistemini bu kuram doğrultusunda şekillendirdiği düşünülebilir. Ancak uygulama alanına bakıldığında otoriter kuramın izlerine rastlamak mümkündür. Daha önce de belirtildiği üzere otoriter rejimlerde katılımcı bir sistemden söz etmek mümkün değildir. Merkezi koşullarda belirlenen icraatlar, üstten dayatılarak, yaptırımlarla, gerektiğinde baskıcı koşullarda, bireylerin hak ve özgürlükleri bağlamları düşünülmeden uygulanmaktadır. Quail'e göre, otoriter kuramın yarı-demokratik toplumlarda ve diktatörlük ya da askeri rejimin uygulandığı toplumlarda tespiti kolaydır. Medyanın o şartlar altında, başka bir şekilde özgürce çalışması düşünülemez. Totaliter olmayan rejimlerde ve toplumlarda medya üzerindeki baskıcı rejimin uygulandığı durumlarda olabilir. (Mc Quail, 1994:121). Otoriter yönetimlerin açık olarak görülmediği, baskı ve sansürün aslında genel mutakabatı (konsensüs) temsil ediyor olarak algılandığı kimi zamanlarda, mesela sürekli iç ve dış tehdit durumlarında iletişim araçlarına karşı tutum, otoriter yaklaşım çerçevesinde oluşabilir. Nitekim pek çok ülkede radyo ve televizyon kurumlarının, hatta tiyatro ve sinemanın, yazılı basın ve kitap gibi

iletişim araçlarından daha baskıcı bir rejime bağlanmış olduğu bilinmektedir. Bu sebeple de otoriter yaklaşım artık büyük ölçüde ortadan kalkmış bir kategori olarak görülmemelidir. Aksine, dünyanın pek çok ülkesinde, değişik bölgelerde değişik biçimler altında geçerliliğini sürdürmektedir. (Kaya, 1985: 40). Bu ülkelerden biri de komünist rejimle yönetim şeklini belirleyerek siyasal sisteme dahil olan, ancak hükümet politikaları söz konusunda otoriter bir sistemi hatırlatan Bulgaristan'dır. Azınlıklara uygulanan politik yaklaşım bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

1989 yılında Bulgaristan hükümeti tarafından Türklerin tehciri ile sonuçlanan asimilasyon politikasının başarı ile yürütülebilmesi büyük ölçüde yazılı basın uyguladığı propaganda ile doğru orantılı olarak ilerlemiştir. Azınlık kavramı söz konusu olduğunda dünya kamuoyunun tepkisine maruz kalmamak ve “saf ırk”¹⁰ yaratma idealini sorunsuz bir şekilde uygulamaya koymak zaman zaman basın sansürlenerek, zaman zaman da şiddetli bir Bulgar propagandası sağlanarak basın yoluyla aktarılmıştır. Bu aşamada propagandanın tanımına ve mevcut propaganda modelini irdelemekte, konumuz açısından geçerliliğini sorgulamakta fayda vardır. Özellikle olayların doruk noktasına ulaştığı dönemlerde yazılı basının sessiz kalarak konu ile ilgili bilgi vermemesi bizi sansüre götürmektedir.

¹⁰ Koyuncu'ya göre, Bulgaristan'da saf bir ulusal kimlik inşası ve ulus devletin konsolidasyonu sürecinde Osmanlı mirasının tasfiyesi Avrupalılaştırmanın ön koşulu olarak görülmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15460.pdf>, Erişim:10.01.2014)

Bilgiler ışığında görülmektedir ki propagandanın gerekli bulunduğu herhangi bir olayda sansürün yer alması kaçınılmazdır. Çalışmada bu durumu iki olgunun iç içe geçtiği bir durum olarak algılamak, açıklamanın sağlıklı olması için gereklidir. Bununla birlikte Herman ve Chomsky'nin Amerika medyası için ürettikleri propaganda modeli özellikle konumuz Bulgaristan olduğunda farklı bir rejimle yönetilmesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Chomsky ve Herman, haberlerin seçilmesini, sunulmasını etkileyen çeşitli siyasi ve ekonomik güç güdümlü süreçlerin varlığından söz etmektedir. Onlara göre, medya organizasyonlarında bir bilginin haber olabilmesi için beş değişik süzgeçten geçmektedir. Chomsky'nin propaganda modeli kapsamında tanımladığı süzgeçler, zenginlik ve güç eşitsizliklerine odaklanmaktadır. Bu model, para ve gücün haberleri süzgeçten geçirerek yayına uygunlaştırması, muhalefetin marjinalleştirilmesi, egemen güçlerin, mesajlarını kendi çıkarları doğrultusunda kamuya iletmesi gibi özelliklerden oluşan bir yolu takip etmektedir. Herman ve Chomsky'nin oluşturduğu propaganda modelinin haber düzenleme süzgeçleri beş noktaya odaklanmaktadır. Bunlar:

Medya organizasyonunun boyutu, medya sahipliğindeki yoğunlaşma, medya sahibinin zenginliği ve baskın kitle-medyası organizasyonunun kar yönelimidir.

Kitle iletişim araçlarının asli gelir kaynağı olan 'reklam' olgusudur.

Hükümet ve işverenlerce oluşturulmuş uzmanların (ki bu yapılar, birincil kaynaklar ve ajanların gücüyle finanse edilmekte ve onaylanmaktadır) sağlamış olduğu bilgiler üzerinde medyanın sağlamış olduğu güvendir. Kısaca, bu uzmanlar medya için en temel bilgi kaynağıdır.

Medyanın disipline edilme yolu olarak görülen medyaya karşı tepki oluşturma stratejisidir.

Ulusal inanç ve kontrol mekanizması olarak “anti-komünizm” düşüncesinin kullanılmasıdır.

Haberin hammaddesi, birbirini takip eden bu süzgeçlerden geçerek yayına sunulmaktadır. Süzgeçler, söylem ve yorumları tesis ederek kalıpları düzenlemektedir. Öncelikle neyin haber değeri taşıdığını belirlemekte ve propaganda kampanyasında halka temel bilgilerin ne kadar verileceğini veya işlem ilkelerinin nasıl gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Haber eleme süzgeçlerinin etkileri, hem makro düzeylerde hem de mikro düzeylerde görülmektedir. Süzgeçlerin temel görevi, medyadan topluma sızan enformasyonu çok yönlü bir denetime tabi tutmaktır. Bu süzgeçler manipülasyon yaratmada ve medya organlarını sisteme bağımlı kılmada önemli özellikler taşımaktadır (Herman ve Chomsky, 2006: 257-258).

Chomsky'e göre medya halka gerçeği söylememektedir, bu nedenle gerçekler ancak immediast yaklaşımla ortaya çıkarılabilir. Chomsky'nin belirlediği immediast yaklaşımlar şunlardır:

Karşı ticari medyayı üretmek ve güçlendirmek,

Şirker Devlet'in medya denetiminin belgeleyerek, akıl denetimi, davranış değiştirme ve imaj yaratımı yöntemlerini teşhir etmek,

Aldatıcı, bilgisizlendirici etkisine karşı bağışıklık veren araç ve yöntemleri tartışmak ve üretmek. Dolayısıyla kamunun medya okur yazarlığını arttırmak

Kültürel anlatımları, eğitimi, şebeke çalışmasını ve direnişi yaratmak,

Radyo Televizyon yayınlarında kamu eğemenliğini ilan etmek,

Tüm kamusal alanları hükümet, şirket ve iş dünyasının mesajlarından korumak,

Tüm ticari yayın medyasının halka devrini ve halk üretim kütüphanelerini sağlamak,

Demokratik halk kitle iletişim araçlarını ve medya ağını ortaya çıkarmak. (Chomsky, 1995:19)

Görüldüğü üzere immediast yaklaşımlar Kitle İletişim Araçlarının demokratikleştirilmesi ve halkın medya bağlamında bilgilendirilmesini hedef almaktadır. Bu aşamada mevcut modelin kapitalist sistem medyası için üretildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Ancak basın yayın organlarının devlet tekelinde bulunduğu ve serbest piyasa ekonomisi koşullarından çok uzak olan Komünist rejimlerde durum farklılaşmakta özellikleri ve çözüm yolları bağlamında

değişiklik göstermektedir. Vural'ın da belirttiği üzere, Komünist sistemde etkili olan Komünist Partinin bir yayın organı olan ve onun amaçlarına hizmet edecek şekilde çalışan ve kitle iletişim araçlarının hükümetin politikalarına müdahale etmeyen aksine onun amaçlarını destekleyerek geliştiren ve egemen gücün egemenliğini pekiştiren yapısı (Vural, 1994:29) iktidar seçkinlerine propaganda için zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla kişi ya da kişilerin kullanımına açık bir hal almakta, düşüncelerin yayılımını hızlandırmaktadır.

Aron'a göre, tek partili yönetim tiplerinden olan totalitarizm, politika eylemi tekeli, tek bir partiye tanıyan bir rejimde kendini gösterir. Tekelci partiye bir ideoloji, ruh ve güç verir. Partinin mutlak bir iktidar tanıdığı bu ideoloji, dolayısıyla devletin resmi gerçeği olarak ortaya çıkar. Bu resmi gerçeği yaymak için devlet de kendine güç araçları tekeli ve topluma bu gerçeği kabul ettirme tekeli olmak üzere iki tekel tanır. Haberleşme araçlarını, basını devlet ve onu temsil edenler yönetir. Totalitarizmin tanımlanmasında ya partinin tekeli ya ekonomik hayatın devletleştirilmesi ya da ideolojik terör esas olarak görülebilir. Bütün bu unsurlar birleştiği ve gerekleri tamamıyla yerine getirildiği takdirde totaliter olay tamamlanmış olur (Aron, 1976;284-285). Bu aşamada Jivkov yönetiminin ideolojik terör temelli bir totalitarizm tanımlamasına gidilmesi yanlış olmayacaktır. Kapani'nin de belirttiği üzere, totaliter sistemlerde doğal olarak demokrasinin nimetlerinden olan çok sesliliğe yer verilmez. Totaliter sistemde resmi ideolojinin varlığından yani tek sesteki söz edilir. Bu ideolojiye karşı çıkılması, tartışılması, eleştirilmesi mümkün değildir. (Kapani,1992:

153). Basın yayın organları da yönetici kadronun elindedir ve “yönetici kadro bu güçlü, kamuoyu oluşumunun en etkili araçlarını yoğun propaganda için kullanarak, kamuoyunu istediği gibi oluşturma olanağına sahip olmuştur” (Kapani, 1992: 154).

Çalışmamız açısından değerlendirildiğinde yazılı basın sansüre varan bir propaganda uygulayarak yalan haber de dahil olmak üzere her türlü etkiyi kullanmıştır. Bu aşamada mevcut propagandayı “propaganda modeli” yerine “totaliter propaganda modeli” olarak adlandırmak ve çerçevesini oluşturmak yerinde olacaktır. Jivkov yönetimi asimilasyonun başarıya ulaşması için sistematik bir işleyiş uygulamıştır. Yalan ve saptırma yüksek derecede kullanılmış, sık tekrarlarla konunun pekiştirilmesine çalışılmıştır. Dış basından, özellikle Türk basınından alıntılar yaparak haklı gerekçeler göstermiş, asimilasyonu meşrulaştırmıştır. Mevcut “propaganda modelinde” propagandanın zorlama içermediği açıkça vurgulanmaktadır, ancak totaliter bir yönetim olarak değerlendirilebileceğimiz Jivkov yönetimi baskıcı unsurlara yakın durarak, gerektiğinde cezalarla sınırlamalar koymuştur. Bu aşamada basının en önemli görevi bu baskı rejimini gizlemek için paravan olarak dünya kamuoyundan gerçekleri gizlemek olmuştur.

Bu propagandadan kaçış ve gizlenme mümkün değildir.

Medya üzerinde Jivkov hükümetinin uyguladığı siyasal tekelleşme ve devlet yöneticilerinin egemenliği altında kalan basın işlevini yerine getirmede zorlanmaktadır, dolayısıyla işlevlerini yerine

getirememekte, pasif kalmakta ve dönemin siyasi politikalarını destekleyerek asimilasyonu haklı çıkaracak bir yaklaşım oluşturmaktadır. Jivkov'un 29 Mayıs 1989 tarihli ulusa sesleniş konuşmasına kadar asimilasyonu yok sayan ve bu konuda yayın yapmayan yazılı basın bu tarihten sonra Jivkovun uygulamalarına destek olmuş ve yine azınlık kavramını reddederek "tek ve bir halk" söylemini sürdürerek Bulgaristan'da Türklerin yaşamadığına vurgu yaparak Türkiye'yi suçlamış, ciddi boyutlardaki Anti Türk kampanyasını sürdürmüş, Bulgar Müslümanların yanında yer aldığını her fırsatta belirtmiştir. Bulgar Müslümanlar Bulgaristan sınırları içerisinde yaşayan Türk azınlık için kullanılarak geliştirilen söylem her basın organınca benimsenerek adeta "Türk" kelimesi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
GÖÇ VE BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN
HUKUKİ DURUMU

2. GÖÇ OLGUSU BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN HUKUKİ DAYANAĞI

1989 yılında Bulgaristan'da yaşayan Türklere uygulanan geniş ölçekli asimilasyon politikasının “göç” kavramının içinde yer almadığı iddiası içinde bulunduğumuz çalışmamızda “göç” kavramına ve literatürdeki mevcut göç kuramlarına değinerek, hak ve özgürlükler bağlamında irdelemekte ve hukuki açıdan bir çerçeve sınımakta fayda görülmüştür. Bu aşamada özellikle Bulgaristan'ın 1989 yılına kadar taraf olduğu ikili ya da çoklu anlaşmalar bağlamında hukuki açıdan azınlık kavramı irdelenecek ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler açısından anlaşmaların uygulanma sahası değerlendirilecektir.

2.1. Göç Olgusu ve Türleri

Göç, dünya tarihinde günümüze kadar toplumların önemli sorunlarından biri olarak hep ilk sıralardaki yerini korumuştur. Göç sorunu, özellikle tek kutuplu bir dünyaya gidildiği günümüzde gittikçe daha fazla önem kazanmış, yaşadığımız yüzyılın “göçler çağı” (Castles ve Miller, 2008) olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Zaman içinde küçük ölçeklere bölünen toplumların üyeleri, yasal sınırların ötesine geçerek diğer toplumlarla karışmakta, çaresizlikleri, sorunları ve buldukları çözümler ile farklı toplumları bütünleştirerek, dünyayı küreselleştirmektedir.

Sosyal bilimlerde birçok çalışmanın temelinde yer alan ve insanın daha iyi yaşam standartları elde etmesi, var olanı terk ederek yeniyi benimsemesi adına sıklıkla tarihte görülen göç olgusunun tek bir tanım altında toplanması mümkün değildir. Çalışmamızda literatürde

yapılmış birkaç tanıma yer verilecektir. Ancak kapsamlı her göçün kendi içinde farklı karakteristik özellikler barındırması tek bir tanıma ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bunun yanında göç türlerine de değinilerek çalışma konumuz olan 1989 Bulgaristan-Türkiye tehcirinin bu türler içerisinde kendine bulduğu yer irdelenecektir.

2.2. Göç Tanımı

Basitçe insanların bir yerden diğer yere toplu ya da bireysel olarak hareketliliği olarak tanımlayabileceğimiz göç, araştırma konusu olarak değerlendirildiğinde karşımıza karmaşık bir yapı olarak çıkar. İnsanların yerleşik alana geçmelerinin tarihi kadar eski olan ve Eski dilde “hicret” kelimesi ile de ifade edilen (Zaim, 1997: 327) kavramın, literatürde çeşitli tanımları bulunmaktadır. Özer’e göre, coğrafi mekan değiştirme sürecinin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi yönleriyle toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir (Özer, 2004:11). Tekeli’ye göre, göç; “belli bir zaman dilimi içerisinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarıdır.” (Tekeli, 1998:9) Bu tanım bireylerin yerleşim alanlarını kendi hür iradeleriyle terk etmek olarak anlaşılmaktadır ki çoğu durumda “göç” olgusu dış etkenlerin zorlaması ve baskısıyla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, bu tanıma göre göç olgusu, göç eden kişi sayısı olarak anlaşılabilir ki bu tanımı, salt nicel bir karaktere bağlı kılar. En genel tanımıyla göç, insanların tek tek ya da topluluklar hâlinde, yaşadıkları yerleri, uzun ve kalıcı olarak

değiştirmeleridir.¹¹ Ancak lüeratüre bakıldığında farklı amaçlı geçici yer değişikliklerinin de göç tanımlarının içinde yer aldığına rastlamak mümkündür. Sağlam'a göre göç, her şeyden önce mekân değiştirme durumudur. Kişiler muhtelif sebeplerle buldukları bölgeden bir başka bölgeye gitmektedirler. Bu durum sürekli olabileceği gibi geçici nitelikte de olabilir. (Sağlam, 2006:34). Bu tanım düşünöldüğünde, eğitim ve çalışma amaçlı, kısa süreli ve bu sürenin sonunda geri dönölebilen, mekân değiştirme hareketlerinin de göç sayılabilmektedir

Farklı disiplinlerden birçok sosyal bilimci, göçü kendi bakış açıları ile tanımlar. Bazı sosyal bilimcilere göre, “yer değiştirme”, “ekonomik, sosyal, siyasi sebeplerin etkisiyle bireylerin yer değiştirmesi”, “insanların isteğe bağlı veya zorla, kısa veya uzun vadeli olarak ikametgâhlarını değiştirmeleri”, “insanların bir sosyal sistemden diğerine transferi”, “kişinin yer değiştirmesinden dolayı ait olduğu grubun değişmesi”, “geçici veya kalıcı yer değişimi sonucu sosyal ve psikolojik durumda değişiklik” olarak tanımlamıştır. (Yüce, 2003: 9). Bunların dışında, bu olguyu, “insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçişi”, “insanların belli zorunluluklar sonucu bir yerden başka yere gitmesi”, “isteğe bağlı yer değiştirme” olarak tanımlayanlar vardır (Güllü, 2004: 65). Mutluer'e göre, antropologlar, sosyologlar, planlamacılar, idareciler, tarihçiler, coğrafyacılardan ve ekonomistler tarafından ilgi odağı olması açısından göç, çok boyutlu bir kavram olarak görölmektedir. (Mutluer,

¹¹ Kaynak: <http://www.msxlab.org/forum/sosyoloji/377688-goc-nedir.html#ixzz2ZmB8kyGe> (Erişim: 12.07.2013)

2003: 9). Göçün bu çok boyutluluğu, tanımlanması zor olan bir kavram olmasına yol açmaktadır (Akşit, 1998: 67). Göçün, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri ile yakından ilişkili olması, göçü, insan olmanın temel bir ögesi olarak algılama noktasına kadar da getirmektedir. Buna göre göç, “insan olmanın bir koşulu” olarak addedilmektedir (Ortaylı, 2006: 19).

İçduygu ve Sirkeci’ye göre, göç durağan bir olgu olarak kabul edilmemeli, nedenleri ve sonuçları ile birlikte değerlendirilen bir süreç olarak kavranmalıdır. (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 249). Farklı sebep sonuç içerisinde gelişen olaylara bakarak her göç kendi içerisinde tanımlanmalı ve anlamlandırılmalıdır. Genel olarak dünya üzerinde gerçekleşen göç olayları değerlendirildiğinde tek bir tanıma ulaşmanın zorluğu açıkça görülmektedir. Bu zorluk İçduygu ve Sirkeci’nin de belirttiği gibi göçün süreç olma niteliği ile bağlandırılabilir, çünkü göçün tanımlanması, ölçülmesi, çözümlenmesi, açıklanması ve yorumlanması açısından karmaşıklık yaratabilmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 249). Bal’ın da belirttiği üzere, göç olgusu tek bir yere özgü bir durum değildir. İnsanın var olduğu her yerde gerçekleşmesi kaçınılmazdır (Bal, 2008:106)

Göçlerin ortaya çıkmasına neden olan etkenler tüm dünya ülkelerinin hemen hepsinde aynıdır. Göçün yarattığı değişimler kimilerince “modern olmanın” şartı gibi görülürken, kimilerince de “geleneksel hayatın bozulması”, “kırdan gelen göçmenlerden kaynaklanan kentsel kültürün yozlaşması”, “iki kültür arasında sıkışıp

ne köylü ne de kentli olunamaması” olarak değerlendirilebilmektedir.¹² Bazılarınca da göç sonucu oluşan yeni durum, gelenekselliğin ve modernliğin melezleşmesidir (Bal, 2008:106).

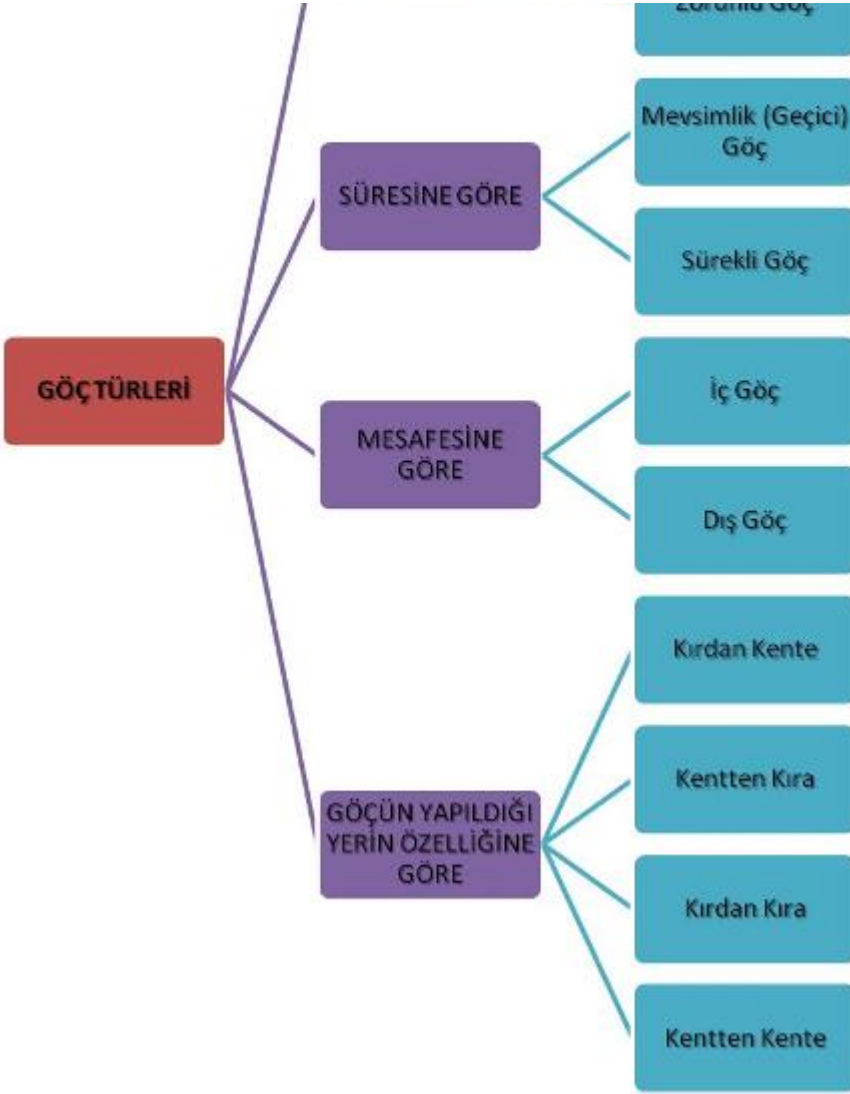
İdari bir sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da sureli olarak değiştirmeyi ifade eden bu olgu, kıtalararası, uluslararası, bölgelerarası, kırdan şehre ya da şehirden kıra her hangi bir ölçek ya da yönde gelişebilir. Böylesi çok yönlü bir hareketliliğin nedenleri de sonuçları da çok yönlü olmaktadır. Sallan’a göre, özellikle ulus devletlerinin oluşumu ve uluslararası siyasi sistemin temel aktörü olmasını takiben, bu hareketlilik sınır ötesi dolaşım şeklini alarak farklı siyasi, ekonomik ve sosyal anlamlar da kazanmıştır (Sallan Gül, 2002: 80). Göç olgusu çoğunlukla kapitalist sistemin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Abadan, Unat’a göre, dış göç, “servet biriktirme” yani kapitalizm sürecinin temel öğelerinden biri olmuştur. Kapitalizm göçmen işçileri çok defa ekonomik bunalımlara karşı bir “Güvenlik Subabı” (Konjunktur Puffer)’ olarak kullanmıştır. (Abadan- Unat, 2006:3) Ancak tarihsel gelişime bakıldığında farklı siyasal sistemlerde farklı göç türlerine rastlamak mümkündür, dolayısıyla her sistem göçü kendi içinde farklı şekillerde kullanarak kendine çıkış noktaları geliştirmektedir. Buradan hareketle göçün herhangi bir bağlama indirgenmesinin zorluklarıyla karşı karşıya kalınmaktadır.

¹² Bal bu yargısında iki kültür arasında sıkışan köy ile kentli arasında kalan bir toplumdaki söz eder. Çalışmamızda bu sıkışmışlığı daha ileri noktalara taşıyarak iki ülke arasında kalmış bir toplumdaki söz edilecektir.

Göç genel olarak mekanda eşitsiz biçimde dağıtılmış ekonomik fırsatlardan yararlanma isteğinin bir sonucu olabildiği gibi ekolojik dayatmalar ya da devlet gibi sosyal bir otoritenin gündeme getirdiği sürgünler, iskanlar ve savaşlar nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir (Kaygalak, 2009:9). Sonuçları bakımından değerlendirildiğinde ise ülkelerin veya ülke nüfuslarının gelişmesini sağlayabileceği gibi, azalmasına da sebep olacak gücü kendinde bulundurmaktadır (Ateş, Eş, 2004: 210). Elbette ki nicel değişikliklere sebep olması beklenmektedir ancak daha vahim olan ve asıl üzerinde durulması gereken yol açtığı niteliksel farklılıklardır. Yalçın bu farklılıklara değinerek, kültürel farklılaşmanın ortaya çıkmasında en önemli rolü, göç olgusuna bağlar (Yalçın, 2004: 4). Açıktır ki kültürler arası iletişimin en güçlü yaşandığı, etkileşimin hızlı gerçekleştiği bir alan olma özelliğine de sahiptir. Birçok noktadan farklı bakış açılarıyla incelenebilecek olan bu olguyu sonuçları açısından tanımlayarak bu tartışmaya nokta koymak mümkündür, Özer'in tanımı üzerinden giderek, coğrafik, ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi sonuçlar doğuran nüfus hareketi olarak tanımlanabilir. (Özer, 2004: 11) Bu sonuçların etkilerinin farklılaşması doğaldır ancak genel bir tanım üzerinden gitmek ve amaca uygun olanı benimsemek yerinde olacaktır. Sözüne ettiğimiz genel tanım, değişik şartlara bağlı olarak bulunulan yerden şartların ve koşulların uygun olduğu konuma veya yöreye yerleşmek olarak benimsenebilir.

2.3. Göç Türleri

Farklı etmenleri içinde barındıran, neden sonuç ilişkileri açısından değişiklik gösteren böylesi kapsamlı bir olgunun türlerine değinmek, çalışma konusunu bir türün altında irdelemek sağlıklı sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırmak açısından önemlidir. Sınıflandırmayı farklı açılardan yapmak mümkündür. Aşağıdaki şemada basit bir göç sınıflandırması görülmektedir. Oluşum nedenine, süresine, mesafesine ve yerine göre göçü sınıflandıran bu tablo yüzeyseldir ve sebep sonuçları barındırmadığı için amacımızı karşılamamaktadır. Bu şema genel olarak göçün unsurlarını içermektedir. Araştırma konumuz iki ayrımı da kapsayacak şekilde zorunlu dış göç (tehcir) kapsamına girmekte ancak ayrıntı askıda kalmaktadır. Bu durum farklı göç kuramlarına değinmeyi ve bu kuramlardan hangisinin benimseneceğinin ortaya konmasını gerektirir.

¹³ Kaynak: <http://www.frmartuklu.net/ulke-kulturleri/264761-goc-turleri-nelerdir.html> (Erişim: 23 Temmuz 2013)

Günümüz dünyasında ortaya çıkan her toplumsal olay içinde farklı bileşenler barındırmakta, Çağlayan'ın da vurguladığı gibi, bir yandan 'büyük', kitlesel nitelikli olgu ve olaylarla karşılaşırken diğer yandan bu olay ve olgularının kendi içinde parçalandığını, kristalize olduğunu görmekteyiz. (Çağlayan, 2006, sayı 17). Ortaya çıkan göçleri de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Her toplumsal hareket artık kendi karakterini oluşturarak tek olma yoluna gitmektedir. Bu durum mevcut kuramları yetersiz kılmakta yeni tipolojilerin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Aşağıda birkaç göç kuramına değinilerek genel anlamda içerikleri konusunda bilgi verilecek, çalışmamızla ilişkilendirilecektir.

2.4. Göç Kuramları

Genel anlamda göç teorilerine bakıldığında farklı açılardan değerlendirmenin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu bakış açıları göç olayının nedenlerine, niteliklerine, gelişim aşamalarına, olumlu ya da olumsuz etkilerine veya sonuçlarına bağlı olarak geliştirilmiştir. Kısaca göç kuramları hem yaşanan hem de göç edilen ülke, bölge ya da kentin itici ve çekici etkenlerine bağlı olarak formüle edilmişlerdir. Bu kuramların başında, göç sosyolojisi açısından göçü doğrudan ilgilendiren ve açıklayan kuramlarla, göçle dolaylı olarak ilgili süreçleri açıklayan kuramlar gelmektedir. Bu kuramların başında "Ravenstein'in Göç Kuramı, (1885), İtme – Çekme Kuramı (E.Lee, 1966), Merkez-Çevre Kuramı, Petersen'in Beş Göç Tipi Kuramı, Parekh'in Göç Kuramı Sınıflaması (1994), Ağ (network) Teorisi (1992)

5,¹⁴ gelmektedir. Göç olgusu bağlamında daha geniş bir değerlendirme yapabilmek açısından bu kuramlara kısaca değinmekte fayda vardır.

2.4.1 Ravenstein'in Göç Kanunları Kuramı

Ravenstein bu çalışmayla William Farr'ın göç hakkındaki düşüncelerini yanılısamaya yönelmiştir. Farr, “göçün, hiçbir kesin kanuna bağlı olmaksızın yürüdüğü” (aktaran Corbett, 2005) fikrini savunmaktadır. Bu çerçevede Ravenstein'in cabası, göç olgusunun genel geçer kanunlarını bulmak amaçlıdır. Ravenstein çalışmasını, 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verileri üzerine kurmuş ve bu verilerden hareketle yedi göç kanunu belirlemiştir. Ravenstein'in çalışmasının değerli olarak nitelenmesinin nedenlerinden bir diğeri de, bu çalışmanın daha sonra yazılacak olan göç kuramlarına ve modellerine öncülük etmesidir. Çünkü Ravenstein'nin 1885'te yayınlanan bu çalışması, bilinen, göçle ilgili ilk çalışma olma niteliğini taşımaktadır (Yalçın, 2004: 22).

Ravenstein 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı *Göç Kanunları* (*The Laws of Migration*) başlıklı iki makalesinde belirlediği yedi göç kanunu tartışmaya açmıştır. Bu göç kanunları şunlardır:

- 1. Göç ve mesafe:** Göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece kısa mesafeli bir yere göç ederler. Bu kısa mesafeli göç, gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir etkiye sahiptir. Ortaya çıkan bu göç dalgaları daha fazla göçmeni içine alabilecek olan büyük sanayi

¹⁴ Sınıflandırma için bkz. Yalçın, Cedmal, “**Göç Sosyolojisi**”, Anı Yayıncılık, s.22-56, Ankara, 2004

ve ticaret merkezlerine doğru yönelme eğilimindedir. Büyük merkezlere doğru yönelen göçün boyutlarını belirleyen de, bu gelişen sanayi kentlerindeki yerli nüfusun yoğunluğudur. Bir diğer ifadeyle, Ravenstein göç edilen merkezlerdeki iş imkânlarının çokluğunun o kentte yaşayan nüfusa oranının, göçün boyutunu belirlediğini ifade etmektedir.

2.Göç ve basamakları: Sanayileşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte, kentsel bağlamda meydana gelen hızlı ekonomik büyüme, kenti çevreleyen yakın yerlerdeki kişileri hızla kente çekmektedir. Kentin çevresel alanındaki kırsal bölgede meydana gelen seyrelme, uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmaktadır. Uzak bölgelerden gelen göçmenlerin kendi yaşadıkları yerde yarattıkları seyrelme de, o bölgelere daha yakın yerlerden gelenlerle doldurulacaktır. Her bir basamak kente yakınlaştıkça ve kentin avantajları diğer göçmenler tarafından algılandıkça, göç tüm ülkeye yayılacak ve ülkenin her yerinde hissedilecektir. Yani Ravenstein'a göre göç olgusunun bir boyutu, basamaklı bir şekilde seyrelen ve boşalan yerlerin yakın bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmasıyla oluşan dalgalardır. Aslında Ravenstein'ın ikinci kanunu, birincisinin destekçisi ya da açıklayıcısı gibi görünmektedir. Çünkü ilk kanunda göç dalgalarının yaratılması ve bu dalgaların nasıl ortaya çıkacağı ve bu göç sisteminin nasıl işleyeceği açıkça görünmemektedir. Ravenstein'ın ortaya koymuş olduğu kısa mesafeli göç olgusu, onun birinci göç tipini oluşturmaktadır.

Daha sonraki kanunlarda ikinci göç tipi olarak uzun mesafeli göçlerden bahsedecektir.

3. Yayılma ve emme süreci: Göç olgusunda yayılma ve emme süreci birbirini destekler konumdadır ve bu süreçler birbiriyle el ele yürümektedirler. Yayılma ve emme sürecini benzer kılan temel nokta, ulaşılmak istenilen amaçtır. Yani yayılma ve emme süreçlerinde bir amaç birlikteliği vardır. Ravenstein'a göre göç, kendi başına amaç olamaz, bireyler sadece göç etmek istedikleri için yer değiştirmezler. Göçmenler için amaç, kentte gelişen ekonomik ve ticari faaliyetin getirisinden pay almaktır. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu, yayılma sürecini desteklemektedir. Yeni ve hızlı bir şekilde gelişmekte olan sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü göçle karşılanmakta ve böylece gelen göç, kentsel sanayi merkezlerince emilmektedir. Ravenstein'ın ortaya koymuş olduğu bu işleyişte görüldüğü gibi, her iki süreç göçle ihtiyaçlarını karşılamakta ve amaç bakımından birliktelik içerisinde hareket etmektedirler.

4. Göç zincirleri: Ravenstein göçün zamanla zincirleme olarak geliştiğini ve göç alan yerleşim yerlerinin aynı zamanda göç de verdiğini belirtmiştir. Böylece her bir göç dalgası, tetikleyici etki göstererek, bir diğer göç dalgası yaratmaktadır. Çok net bir şekilde görülmektedir ki, Ravenstein için göç, bir bölümüyle zincirleme ve bir kez başladığında ardı ardına devam eden bir süreçtir.

5. Doğrudan göç: Ravenstein ilk dört kanunda basamaklı ve zincirleme bir göçten bahsetmektedir. Fakat Ravenstein'in beşinci kanunu doğrudan, uzun mesafeli ve basamaksız; ilk dört kanununda anlattığından başka bir tür göçü anlatmaktadır. Uzun mesafeli göçlerde, göç eden kişiler büyük ticaret, endüstri merkezlerine yönelmekte ve basamaksız şekilde, doğrudan bu kentlere yerleşmeyi tercih etmektedirler. Ravenstein ortaya koyduğu ilk beş göç kanunu, temelde iki göç modelinden bahsetmektedir. Buna göre ilk modelde göç basamaklı bir şekilde, kısa mesafeli ve zincirleme olarak sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşmekte; ikinci modelde ise göç basamaksız, uzun mesafeli ve dolaysız olarak ticaret ve sanayi merkezlerine yönelmektedir. Bu göç modelleri çerçevesinde ortaya çıkan ortak nokta, göçün, ticaretin ve sanayinin geliştiği büyük kentlere doğru olduğudur.

6. Kır kent yerleşimcileri farkı: Ravenstein'a göre kentte yerleşik olarak yaşayanlar, kırsal kesimde yerleşik olarak yaşayanlardan daha az göç etme eğilimindedirler. Kente yönelen göçler, kentte yaşayan yerleşikleri çok fazla yerinden oynatmamaktadır. Oysaki kırsal kesimden kırsal kesime yapılan göç, kırsalda yaşayan yerleşikleri yerinden oynatma, göç dalgaları ve basamaklı bir göç yaratma eğilimindedir.

7.Kadın erkek farkı: Ravenstein'in son göç kanunu cinsiyete aittir. Bu kanuna göre kadınlar, erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimindedirler. Ravenstein 1889 yılında yayınladığı ikinci makalesinde, kadınların iç göçler ve kısa mesafeli göçlerde erkeklerden daha fazla göç eğiliminde olduğunu tekrarlamış ve bir ekleme yapmıştır: Erkekler uzun mesafeli ve yurtdışı göçlere, daha fazla katılmakta ve daha yüksek bir göç eğilimi taşımaktadırlar (Yalçın,2004: 25).¹⁵

Yalçın'a göre, Ravenstein bu kanunlarına ek olarak ikinci makalesinde göçün sürekli artarak devam eden bir süreç olduğuna değinmekte, bu sürecin sebebi olarak da sanayinin gelişmesini ve buna bağlı olarak sanayi ve ticaret merkezlerinin çoğalmasını göstermektedir (Yalçın, 2004: 26). İş gücü göçleri düşünüldüğünde yerinde bir yargı olarak kabul edilse de bu tespit özellikle kitle göçleri için yetersiz kalmaktadır.

Ravenstein'in kanunlarına çalışmamız açısından bakmakta fayda vardır. Göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece kısa mesafeli bir yere göç ettiğini belirten Ravenstein, kısa mesafeli göçün, gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir etkiye sahip olduğunu iddia eder. Öncelikle "kısa mesafe" ile ne kastedildiğinin sorgulanması gerekmektedir. Bu mesafe göç olgusunun iç dinamikleriyle de bağlantılıdır. Göç edilen yere gitme amacıyla da doğru orantılı olan mesafe sorununa bu açıdan yaklaşmak mesafelerin kilometre hesabıyla ölçülemeyeceğinin göstergesidir.

¹⁵ Yalçın, Cemal (2004), Göç Sosyolojisi, Anı, Ankara.

Örneğin 1989 yılındaki tehcirde de görüldüğü üzere kitleler maddi varlıklarını terk ederek komşu ülke olan Türkiye'ye zor koşullarda gelerek günümüzde kısa olarak düşünülebilecek mesafeyi kat etmişlerdir. Ancak bu yolculuğun trenlerde yapıldığı, sınırlarda günlerce beklendiği göz önünde bulundurulduğunda mesafe konusundaki tanımın yetersiz kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte tehcirle gelenlere karşılık Türkiye'den herhangi bir göç dalgası oluşmadığının belirtilmesinde fayda vardır.

Tehcir süresince gelen Türklerin büyük şehirlere yerleştirilmesi bir hükümet politikası olarak karşımıza çıkmaktadır ve Ravenstein'in kanunlarıyla bütünlük sağlamaktadır. Doğaldır ki işgücünün her zaman ihtiyaç duyulduğu büyük kentlerde istihdam sağlanması daha kolaydır. Ravenstein'a göre göç, kendi başına amaç olamaz, bireyler sadece göç etmek istedikleri için yer değiştirmezler. Ravenstein'in bu kanunu etnik ve dini göçleri dışarıda bırakmakta ve baskı rejiminden korunmak için zorunlu göçe tabii tutulanları göz ardı etmektedir.

Genel anlamda Ravenstein'in kuramı değerlendirildiğinde tamamen bireysel ve isteğe bağlı göçler çerçevesinde geliştiğini görmek mümkündür. Bununla birlikte Ravenstein ekonomik ve endüstriyel gelişme etkisi çerçevesinde tek faktörlü bir göç olgusu kurgulamıştır. Ancak konumuz itibarıyla bu kuram tehcir sürecini açıklamaktan uzaktır. Ravenstein'in ortaya koyduğu bu kanunlar yayımlanma dönemleri düşünüldüğünde ihtiyacı karşılamış olsa da günümüz dünyası daha kapsamlı, karakteristik ve kendi içlerinde şekillenen göçlere sahne olmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda

Ravenstein'in kanunları yetersiz kalmaktadır, ancak bu konudaki ilk bulguların ortaya konması ve sonraki çalışmalara ışık tutması bakımından değerini korumaktadır.

2.4.2 İtme-Çekme İlişkiler Kuramı

Modernleşmeyi ve gelişmeyi esas alan bu yaklaşım, göç akımının farklı toplumlar ya da toplumsal sistemlerdeki ekonomik gelişim eksikliği analizinde “itme” ve “çekme” faktörlerini vurgulamaktadırlar (Thomas 1958; Lut 1961; Rose 1969; Klaasen-Diriwe 1973; Salt-Claut 1976; Akt: Erdoğan 1988:6). Lee 1966 yılında “Bir Göç Teorisi” (A Theory of Migration) adıyla yayınladığı makalesinde Ravenstein'in çalışmasına atıfta bulunarak bir saptama yapmaktadır. Lee, Ravenstein'dan beri neredeyse yetmiş beş yıl geçtiğini, neredeyse de binlerce göç çalışmasının yapıldığını ve pek çoğunda Ravenstein'a atıfta bulunduğunu belirtmiş; geçen bu süreçte yapılan göç çalışmalarının çoğunun da göçmenlerin demografik yapısına ait genel bir eğilim ortaya koymaktan öteye gitmediğini ifade etmiştir (Todaro'dan aktaran Çağlayan, 2006: 72).

Lee kuramında, göçmenden daha çok göçe odaklanmış, fakat göçmenin göz ardı edilmemesi gerekliliğini de belirtmiştir. Kurama göre, hem yaşanan yerin hem de gidilecek yerin itici ve çekici unsurları bulunmaktadır. Bireysel koşulların etkisiyle, bu unsurlar arasında seçim yapılması göç kararında etkili olmaktadır. Şahin'e göre, bu kuram göz önünde bulundurulduğunda, endüstrileşmiş ve gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin göçmen işçilere çekici geldiği ve bu olgunun kendi ekonomik durumlarını geliştirmek amacına yönelik olduğu kabul edilmektedir

(Şahin, 2001: 59). Klasik teorilerden birisi olan, çekme-itme teorisi, göç ve iltica hareketlerine etki eden faktörleri 'itici' ve 'çekici' faktörler olarak ayırır. Hedef bölgedeki sosyo-ekonomik koşullar, merkez bölgedeki koşullardan daha üstünse, kişiler bu bölgelere yönelirler. Farklı siyasi görüşleri barındırmaya açık, insan haklarının korunduğu ve ekonomik yaşam standartlarının daha yüksek olduğu bölgeler göç ve iltica hareketlerinde hedef haline gelmektedirler (Lee'den aktaran Erdoğan)¹⁶.

Bu çerçevede Lee ilk olarak göçlerin karakteristik temel ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmış ve bunun için de göçe ait itici ve çekici faktörleri saptamış, analizine temel oluşturacak dört temel faktör belirlemiştir. Bunlar,

- a. Yaşanan yerle ilgili faktörler,
- b. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
- c. İşe karışan engeller,
- d. Bireysel faktörler (Yalçın, 2004: 30).

Lee'nin kendi kuramına ait olarak belirlediği bu faktörler, itme çekme kuramının temel işleyişini ve bileşenlerini oluşturmaktadır. İtici güçlere tarımsal toprak yetersizliği, düşük gelir ve işsizlik gibi negatif etkiler, çekici güçlere de ters orantılı olarak yüksek gelir ve istihdam fırsatları, kentsel kamu hizmetleri, ekonomik durum, eğitim ve sağlık eşitliği düşüncesi hatta kentteki akraba ve tanıdıkları pozitif etkenler

¹⁶ Erdoğan, Seçil, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/serdogan.htm> (Erişim, 23.07.2013)

olarak düşünmek mümkündür. Değınildiği üzere bu teori terk edilen yerin itici, gidilecek yerin ise çekici noktalarına vurgu yapar. Ancak çalışmamız açısından bakıldığında bu modelin de ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğunu tespit etmek zor değildir. Çalışmamıza konu olan tehcirde göz önünde bulundurulması gereken bir baskı rejiminden kaçış olmalıdır. Ancak Lee de Ravenstain'ın modelini baz alarak ekonomik ve sosyal gelişmeleri kuramının çıkış noktası yapmaktadır.

2.4.3. Petersen'in Beş Göç Tipi Kuramı

Literatürde mevcut birçok çalışmada, itme çekme kuramıyla olan etkileşim göz önünde bulundurularak ve bu kuramın devamı niteliği taşıdığı varsayılarak Petersen'in beş göç tipini ayrı bir model olarak görmemekte ve itme çekme modeli altında tanımlanmaktadır. Ancak biz çalışmamızda Petesen'in mevcut kuramı geliştirdiği düşüncesiyle ayrı ele almayı uygun bulmaktayız.

İtme çekme teorisini yeniden gözden geçiren Petersen dörtlü sınıflandırmayı değiştirip itici ve çekici faktörlerin beş tip göç ortaya çıkaracağını ileri sürmüştür. Ona göre, dört farklı göç şekli vardır. Bunlardan ilki ilkel göçtür ve buradaki ilkellik insanlığın ilkel dönemlerine gönderme yapar. Bu kapsama insanın doğal afetlerden korunma nedeniyle yer değiştirmesi girmektedir ve burada itici güç doğal yapıdır. İtici gücün sosyal yapı olduğu zorlama göçleri Peterseon ikiye ayırır: ilkinde göce tabii topluluk göç etme konusunda kontrolü elinde tutabilirken, ikincisinde bu kontrol tamamen topluluğun elinden alınmıştır. Serbest göç olarak adlandırılan üçüncü türde bireyler göç

etme kararını kendileri verirler. Burada söz konusu olan bireysel arayıştır. Peterson dördüncü aşamada kitlesel göçlere değinirken bu türü serbest göçlerin sonuçları olarak değerlendirmektedir. Serbest göçte az sayıda öncü bireyin başka bir yere göçerek ülkeleriyle bir çeşit bağ kurmaları sonucunda o ülkeden göç edenlerin sayısı hızla artar ve kısa sürede çekici etmenler nedeniyle göç kitlesel bir niteliğe bürünür. (Yalçın, 2004: 14 -16)

Çağlayan'ın da belirttiği üzere Petersen'in çalışması, özellikle bireysel ve toplumsal motivasyonu kapsadığı için, göç sosyolojisi içerisinde anlamlı bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca, birden fazla faktörün göç analizinde kullanmasına izin vermesi, yönlendirilen yönlendirilen ve zoraki göç ayırımını başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi, Petersen'in kuramını, günümüzdeki göçleri çözümlenme ve anlamada başarılı ve kullanılabilir kılmaktadır. (Çağlayan, 2006:74) Ancak çalışmamız baz alındığında sınıflandırmadaki sorun ortaya çıkmaktadır. Peterson serbest göçünde, itici yapı bireyselliğe yüklenmiştir, dolayısıyla bireye tercih şansı tanınmaktadır. Bu aşamada zaman bağlamı da devreye girmektedir. Serbest göçlerin kitlesel göç olarak dönüşüme uğraması için belirli bir süreye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak çalışmamızda da görüleceği üzere tehcir olarak adlandırdığımız toplu yer değişikliğinin¹⁷ birkaç ay içerisinde gerçekleşmesi bu sınıflandırmadan herhangi birine girmesini imkansız kılmaktadır. Bunun dışında çalışma konumuzu zorlama göçler sınıflandırması altında değerlendirdiğimizde farklı bir ülkede yaşayan

¹⁷ Peterson'ın adlandırdığı şekliyle kitlesel yer değişikliği

azınlıklar söz konusu olduğundan kontrolün kimin elinde olduğu belirsizleşmektedir. Söz konusu topluluğun Türkiye’ye hareket etmesi bir tercih meselesi gibi görünürken aynı zamanda mevcut şartların ve baskı rejiminin zorunluluğu da devreye girmektedir ki iki sınır arasındaki çizgi silikleşmektedir. Dolayısıyla bu sınıflandırmalardan birinin kesin olarak kabulü zorlaşmaktadır.

2.4.4. Merkez Çevre İlişkiler Kuramı

“Merkez çevre” ilişkileri ya da “gelişmiş-az gelişmiş” ülkeler arası istismara dayanan ilişkileri vurgulayan alternatif bir yaklaşımı içeren bu kuram, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Erdoğan, 1984:113) Bu yargının temelinde işçi göçlerinin gelişmekte olan ülkelere doğru aktığı ve gelişmekte olan ülkelerin işgücünden yoksun kaldıkları anlayışı bulunmaktadır. İş gücü sürekli olarak ihtiyaç doğrultusunda akmakta ve terk edilen ülkeyi bu güçten yoksun kılmaktadır. Bunun yanında Tatlıdil’in de üzerinde durduğu gibi, göçmen işçiler endüstri toplumunun, endüstriyel yaşam standartlarından, değerlerinden ve normlarından yeterince etkilenmedikleri için dönüşlerinde toplumsal değişimde itici bir faktör olamayacaklardır (Tatlıdil 1994:115).

Çağlayan'a göre bu kuram dünyayı, merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayırmakta ve bu ikili dünya birbirine ekonomik temelde bağımlı olarak var olabilmektedir.

“Modern ekonomiyle birlikte kapitalizmin de gelişmesine koşut bir durum olarak, bağımlılığı ekonomik temeli kapitalist bağlara dönüşmüştür. Oysaki tarihsel perspektiften bakıldığında, kolonyal dönemde sömürgecilik ve kolonyal bağlar merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılığın temelini oluşturmuştur. Bu çerçevede net bir vurgu yapmak gerekirse, merkez çevre kuramının modern dünyadaki temel işleyişi, kapitalizm ve ulus-devlet temellidir”.(Çağlayan, 2006: 79)

Toksöz'e göre, bu yaklaşımda göç esas olarak kapitalist birikim sürecinin yayılcı doğasına bağlı olarak ucuz emeğin sermaye için harekete geçirilmesinin bir sonucudur (Toksöz, 2006: 19). Burada sözü edilen emeği sadece iş gücü olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Bu kuram beyin göçlerini de kapsamakta dolayısıyla nitelikli iş gücüne değinmektedir. Vural'ın da belirttiği üzere, sanayileşmiş merkez ülkeler, çevre ülkelerin işgücünü ve özellikle beyin göçü ile nitelikli işgücünü sömürmekte, asimetrik bir bağımlılık ilişkisi oluşmaktadır (Vural, 2007: 15-17).

Kapitalist sistemlerin işgücü odaklı sömürülerinin açık bir göstergesi olan bu kurama çalışmamız açısında yaklaşıldığında Ravenstein'in kuramına getirilen eleştiriyi aynen aktarmak yerinde

olacaktır, çünkü merkez çevre kuramı da ekonomik ve endüstriyel gelişme etkisi çerçevesinde tek faktörlü ve ekonomi politik temelli bir göç olgusu kurgulamıştır. Sermayenin çıkarlarını her şeyin belirleyicisi olarak gören bu kuram tek boyutludur, dolayısıyla etnik ve dini, hatta dilsel faktörleri dışlamış, yok saymıştır. Kuramın temeline bireysel göçler oturtulmuş mevcut siyasal sistemle ilişkilendirilmiş, günümüz dünyasının karmaşık ve parçalı göçlerini açıklamaktan uzak kalmıştır.

2.4.5 Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Göçmen ilişkiler ağı kuramının ana bileşenini göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde, bununla birlikte göçü alan ve veren ülkeler arasında geliştirdikleri sosyal ağlar oluşturmaktadır. Bu ağlar kültürler arası bir etkileşimi ve dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Abadan-Unat'a göre ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır. (Abadan-Unat, 2002, 18). Dolayısıyla özellikle ülkeler arası kitlesel göçler bağlamında düşünüldüğünde, karşılıklı bir kültür aktarımı söz konusudur. Faist'e göre, devletlerarası göçte ve sosyal alanlarda insanlar ve onların ağlar, örgütler, topluluklar içindeki bağları kurucu bir rol oynamaktadır. Devlet aşırı topluluklar, hemşeri toplulukları, etnik yurtdışı toplulukları, dinsel topluluklar ve diaspora gibi farklı gruplardan oluşur (Faist, 2003: 27). Bulgaristan'dan Türkiye'ye kitlesel göç hareketi göz önünde bulundurulduğunda dil, din ve etnik oluşum açısından iki ülke arasındaki bağ açıkça görünmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu göçle gelenler farklı bir

kültürün etkisi altında değişime uğramıştır. Dolayısıyla iki kültür arasında oluşan bu farklılıkların aktarımı söz konusudur.

Günümüz dünyasını “göçler çağı “ olarak nitelendiren Castles ve Miller kuramın ana harlarını belirlemektedir. Onlara göre, göçmen ilişkiler ağları, göç hareketini özendirmek yoluyla göç etme isteğini sürekli olarak canlı tutmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Ücret farklılığı önemini kaybetmektedir çünkü göçmen ilişkiler ağı göçün yol açtığı masrafları ve içerdiği riskleri azaltmaktadır. Göçmen ağları, göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar. Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar. Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağı yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verirler. Göçmenler arasında ilişkiler ağı bir kez kurulduğunda, hükümetlerin bunu denetlemesi ve kontrol etmesi oldukça zordur. Göç alan ülkenin benimsediği göç politikaları ne olursa olsun, göçmen ilişkileri ve örüntüleri oluşmaya devam eder. Göçmen ilişkiler ağı, gönderen ülke topluluğunu daha fazla temsil eder hale gelebilmektedir. Göçmen ilişkiler ağı pekiştikçe, göçün sosyo-ekonomik nedenleri belirsizleşmeye başlamaktadır. Göçmenlerin aile birleşmeleri yoluyla bir araya gelmesini hedefleyen politikalar göçmen ilişki ağları gittikçe daha da güçlendirmektedir. Çünkü belli bir ilişkiler ağına ya da göçmen ailesine mensup olan bireylere özel giriş hakkı tanınmaktadır. Ağlar, göçmenleri, yeni gittikleri toplumdan yalıtırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar. Ağlar, göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde

kimlerin göçeceğini belirlerler. Bu anlamda göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlemektedir. (Castles ve Miller 2008: 38-40).

Görüldüğü üzere bu model göç olgusunun neden ve sonuçları bağlamında hareket eder temeline akrabalık ilişkilerini yerleştirir Kendi içerisinde bireysel ya da kitlesel, kalıcı ya da geçici faktörler içerse de göç hareketlerinin iletişimsel bağları dönüştürdüğü inkâr edilemez. Hangi tanım kabul edilirse edilsin etkileşimin olduğu bir ortamda kültürel alışverişin olmaması düşünülemez. Ancak kuram kültürel işlevler ve aile, akrabalık ilişkileri bağlamında değiştiği sürecin siyasal etkileşimlerini belirsiz kalmaktadır. Zorunlu bir yer değiştirme durumunda dahi kültürel farklılaşmanın görülmesi doğaldır, ancak genel anlamda kuram çalışmamızın temel bileşenlerini dışarıda bırakmaktadır.

Bunun yanında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu bir tehcir sonucunda gelen Türklerin durumu o günün şartlarına göre değerlendirilmelidir. Sözü edilen dönemde iki ülkenin siyasi yapılarındaki farklılık iletişimin sağlanmasını zorlaştırmakta ve Türklerin Türkiye'de bulunan akrabaları ile herhangi bir manevi alışverişi kısıtlamaktadır. İki ülke arasında aylarca süren mektuplaşma, mektupların sansürlenmesi, hatta yok edilmesi ve serbest dolaşımın yasaklanması koşullarıyla karşı karşıya olan bir ülkede bu kuramın işlerlik kazanması zor görünmektedir.

2.4.6 Parekh'in Göç Kuramı

Parekh yukarıdaki göç teorilerinden farklı olarak liberal, toplumcu ve etnik- milliyetçi görüşler çerçevesinde göç teorisini sınıflandırmıştır. (Ündücü, Erdoğan, Işık, 2009:163-164) Parekh kuramını üç ana görüşe ayırarak incelemekte ve daha kapsamlı belirleyenler sunmaktadır.

a. **Liberal Görüş:** Bu görüşe göre, din, ırk, politik görüşler, kimlik gibi faktörlerin ötesinde insanlar, herhangi bir toplumun gereksinim duyduğu minimum beklentileri karşılayacak kapasitedeyse rahatlıkla göç ederek o toplumun bir üyesi haline gelirler. (Ündücü, Erdoğan, Işık, 2009:163-164). Bu görüşe göre kişinin vasıflı bazı özellikler taşıması beklenmektedir, ancak kişinin etnik kökenine kadar indirgenebilecek olan bireysel özellikler konu dışı tutulmaktadır. Bu görüş eşitlikçi bir altyapı benimsemekte, kültürel farklılıkları yok saymakta, etnik, siyasal ve dinsel göçleri kapsamamaktadır.

b. **Toplumcu Görüş:** Bir ülke, birbiriyle iç içe geçmiş bir nüfusun paylaştıkları ortak anlamların, ilgilerin, değerlerin, bağlılıkların ve birliktelik duygusunun bir bileşkesidir. İnsanlar kendilerini tanımlarken bireysel kimliklerinin yanı sıra toplumsal kimliklerini de kullanırlar. Liberal görüşün aksine toplumcu görüş dışarıdan gelecek olanların bir şekilde o ülke toplumunun sahip olduğu kültürden farklılıklar sergileyeceği gerekçesiyle göç alan toplumun en iyi uyum sağlayacak olanın seçilmesi düşüncesine dayanır.(Ündücü, Erdoğan, Işık, 2009:163-164). Her

ne kadar Bulgaristan'dan gelen Türkler-Türkiye'de yaşamlarını sürdürmekte olan Türkler aynı kodlarla şekillenmiş etnik bir bütün oluştursa ve uyum sürecinin en kolay yaşanacağı ülke seçilmiş olsa da paylaşılan ortak anlamlar, ilgiler ve bütünlük olmamasından dolayı sonuç yine de istenilen düzeyde olmayacaktır. Kaldı ki farklı bir siyasal rejimin koşullarında varlıklarını sürdürmüş olmaları bireyleri yeni ve alışık olmadıkları siyasal politikalarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla burada öğrenme ve yeniden öğrenme boyutu ortaya çıkmaktadır ki bizce göz ardı edilmemesi gereken bir uçurumu göstermektedir.

c. **Etnik- Milliyetçi Görüş:** Bir ülke, yüzyıllar boyu birlikte yaşamış, birbirine kan bağıyla bağlanmış ve ortak tarihin mirasını devralmış insanlardan oluşur. Doğal olarak etnik-milliyetçi görüşün göç konusunda söyleyeceği, bir ülkeye göç edecek kişilerin ancak ülkeyle kan bağı varsa o ülkeye kabul edilebilir olmasıdır.(Ündücü, Erdoğan, Işık, 2009:163-164).

Bu görüş çalışmamız açısından en yakın görüş olarak kabul edilebilecek özelliklere sahiptir. Etnisite tartışmalarının doruğa çıktığı günümüz siyasal arenasında özellikle kitlesel göçlerin tek bir başlık altında toplanması mümkün görünmese de benzer olanın uyum sağlamaya yatkınlığı düşünüldüğünde daha kabul edilebilir nitelikler taşımaktadır. Ancak bu görüşteki ana açık kabulün bir geçiş süresini

içeriyor olmasıdır. Doğaldır ki farklı bir ülkenin kültürel baskısı¹⁸ altında şekillenmiş bir geçmişin terk edilmesi kolay olmayacak, kültürel bellek yok olmayacaktır. Dolayısıyla belli bir dışlanmanın ve geçiş sürecinin hesaplanması ve sonuçlar bağlamında göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Yapılan çalışmalar ve ortaya konan kuramlar farklılaşmaktadır, ancak genel hatlarıyla düşünüldüğünde tek yönlü bir bakış açısı içerdikleri görülmektedir. İnsanlığın yerleşik yaşama geçmesinin tarihi kadar eski olan bu olgunun zaman içerisinde farklı biçimler alması kaçınılmazdır. Örneklerin çoğalmasıyla, ortaya konacak kuramların geliştirilmesini de gerekli kılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere günümüz göçlerinin karmaşık yapısı bu kavramı tek bir kuramla açıklamayı zorlaştırmaktadır. Özellikle göç kavramının kendi içerisinde birçok bileşenin bulunması ve farklı neden sonuç ilişkileri barındırması her göçü farklı bir başlık altında çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Günümüz dünyası her yapı içerisinde siyasi, ekonomik ve kültürel bileşenlerden ayrı ayrı beslenerek insan ilişki ve eylemlerini gittikçe karmaşık hale getirmekte, çalışmaları destekleyecek ve yön verecek, eski yargılardan ve ortaya konmuş düşüncelerden yararlanan, ancak temelde farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek kuramlara zemin hazırlamaktadır. Kanımızca yapılması gereken, her göç olgusunu tek bir başlığın altına sığdırmak yerine genel etkenler bağlamında siyasi,

¹⁸ Buradaki baskı sözcüğü şiddet anlamı taşımamaktadır. Yaşanmışlık, eğitim ve çevre gibi faktörlerle bireyin bağlandığı kültürel süreçler göz önüne alınmıştır.

ekonomik ve kültürel etkiler göz önünde bulundurularak çözülmeye gidilmesidir. Bu açıdan göçün unsurları bakımından bir sınıflandırma yapmamak zannımızca çalışmayı eksik kılacaktır.

2.5. Göç Unsurları

Farklı açılardan değerlendirilmesi gereken karmaşık göç olgusunun unsurlarının belirlenmesi ve bu anlamda bir sınıflandırma yapılması çalışmanın seyri açısından önem taşımaktadır. Sosyal bilimler disiplinleri arasında göç çalışmaları konusunda bakış açısı değişmekle birlikte, tümü, göçün sebep ve sonuçları üzerinde odaklanır. Çünkü göç, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik yönleri bulunan çok boyutlu bir olgudur, sebep, süreç ve sonuçları ile bir bütün teşkil eder. Bu basit sınıflandırma genel anlamda bir perspektif sağlarken her aşamanın tek tek irdelenmesi yönünde de fayda sağlayacak, bu aşamada çalışma konumuzun neden “tehcir” olarak adlandırıldığının da altı çizilmeye çalışılacaktır.

2.5.1. Ülke sınırlarını Aşması (İç-Dış Göç)

Ulus devletlerin oluşumuyla birlikte, iki ülke arasında belirlenen sınırlar, ülkeler arası dolaşımı belli yasalar çerçevesinde örgütlemiş ve hukuki bir çerçeve oluşturmuştur. Göç söz konusu olduğunda mevcut sınırın aşılması durumu “dış” göç olarak, sınırlar içerisindeki göç de “iç” göç olarak tanımlanmaktadır. İç göçler sıklıkla ekonomik nedenlere dayanırken, dış göçlerde ekonomik şartların yanına siyasi faktörler de eklenmektedir. Kentten kente, kırsaldan kente ve daha az oranda kentten kırsala yapılan bu göçlerin ortak amacı iş imkanlarının

ve kamusal alandaki olanakların, dolayısıyla yaşam kalitesinin yüksek olduğu mekanlara geçiş ve istihdamdan yararlanmak olarak açıklanabilir. Bu göç türünde kitlesel bir yer değiştirme dışında bireysel mekan değişikliklerine rastlanmaktadır. Aynı yargı bireysel dış göçler içinde doğrulanabilir. Ancak söz konusu kitlesel dış göç olduğunda “neden” ekonomik faktörlerin dışında siyasal aktörleri de göz önünde bulundurmayı gerekli kılmaktadır.

Dış göç olgusu, günümüzde uluslararası göç olarak tanımlansa da, insanların kendi ülke sınırlarının dışına hareketliliği olarak ifade edilmektedir. Günümüzde bütün devletler, ister göç alan, ister göç veren ülke olsun, dış göç sorunu ile karşı karşıyadır. Bu sebeple dış göçlerin sebeplerini incelemek önemlidir. Arslan’a göre, ekonomik nedenler, işsizlik oranının yüksek olması, tabii afetler, savaşlar, ülkelerde rejim değişikliği, etnik nedenler, sınırların değişmesi, uluslararası anlaşmalarla sağlanan nüfus değişmesi bu durumun sebepleri arasında yer almaktadır. (Arslan, 2002:82)

2.5.2. İsteğe Bağlı Göç veya Zorunlu Tehcir

Genel bir tanımlama yapmak gerekirse isteğe bağlı göçler kişinin hür iradesi ile karar vererek gerçekleştirdiği göçlerdir. Bu kararda başka bir birey tarafında zorlama yoktur, ancak nedenler göz önünde bulundurulduğunda kişi mevcut şartlarını iyileştirmeyi amaç olarak edinerek koşullarını geliştirmeyi ön planda tutmaktadır. Şahin’e göre, sön dönemlerde, küreselleşmenin etkisi ile ülkeler arasındaki gelir farkı yükselmiş ve iletici faktörler devreye girmiş, böylece, kendi ülkelerinde beklentilerini tatmin edemeyen, çoğu kere yaşamlarını idame ettirmede

ciddi zorluklarla karşılaşan insanların bir kısmı, bir iste çalışmak üzere daha çok şey umdukları bir başka ülkeye gitme yolunu tercih etmiştir. (Şahin, 2003: 2-3).¹⁹ Şahin'in sözünü ettiği iletiler iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte dünyanın her yerindeki imkanlardan anında haberdar olmaktır, mevcut fırsatları değerlendirmek ve yaşam standartlarını yükseltmek olarak ifade edilebilir.

Zorunlu göçler dış etkenlerin müdahalesiyle gerçekleşir. Bu müdahalenin herhangi bir birey ya da bireyler tarafından gerçekleşmesi gerekli değildir. Doğal afetler nedeniyle toplu yer değiştirmeler de zorunlu göçler arasında sayılmaktadır. Burada önemli olan bir dış müdahalenin varlığıdır. Bu dış müdahale doğal olabileceği gibi siyasi sebepler de içerebilir. Günümüzde her ülkede barınan azınlıklar düşünüldüğünde özellikle toplu göçlerde siyasi müdahaleler ön plana çıkmakta, yaşanmakta olan ülkeden ayrılma azınlık statüsünden kurtulma ve baskılardan kaçış amacı gütmektedir. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta zorunlu göçlerde müdahale siyasal bir organ, birey ya da bireylerden geliyorsa, bireysel ya da toplu yer değişikliklerini göç olarak adlandırmanın yanlış olacağıdır. Tehcirin sözlük anlamına bakıldığında durum netleşmektedir. Buna göre tehcir, “bir topluluğu yaşadığı yerden göç ettirme, göç etmesine sebep olma,

¹⁹ SAHİN, Z, Türkiye'ye Yönelik Dış Göçteki Değişim Ve Süreklilik, Stradigma Elektronik Dergisi, 3,2003, www.stradigma.com/turkce/nisan2003makale12.html. (Erişim, 24.07.2013)

sürme”²⁰ anlamı taşımaktadır ki konumuza en uygun adlandırmayı oluşturmaktadır.

Göç politikaları söz konusu olduğunda isteğe bağlı ya da zorunlu ayrımı yapmak güçtür. İçduygu ve Sirkeci bu ayrımı yapmak için farklı bir bakış açısı ortaya koyar, onlara göre, göç veren ve göç alan birimler arasındaki farklı düzeylerdeki “uzaklık”; (fiziksel olduğu kadar, ekonomik ve kültürel uzaklık); siyasal anlamda göç hareketinin kontrolünün daha belirgin olması ve göç edenlerin uyum sorunlarının farklı boyutları gibi noktalar, dış göç ile iç göç arasındaki en belirgin farklılıkları içerir. (İçduygu, Sirkeci, 1999:250) Bununla birlikte müdahale doğal bir kaynaktan geliyorsa sınıflandırma yapmak kolaylaşır fakat siyasi kaynaklı bir zorlama, bireysel amaç yaşam koşullarını iyileştirme olarak değerlendirildiğinde, zaman zaman isteğe bağlı göçün içinde değerlendirilebilir. Ancak, çoğunlukla göçlerde “zorunluluk” olduğu da bir gerçektir. Gönüllü’ye göre, siyasi ya da dini baskılar sonucu yapılan toplu göçler, ekonomik nedenli göçler, bulunduğu koşullardan memnun olmadığı için, yaşam koşullarını iyileştirmek için gerçekleştirilen göçler, aslında isteğe bağlı olarak nitelense bile, bir bakıma zorlayıcı etkeni olan göçlerdir(Gönüllü, 1996: 95). Bu bağlamda yukarıdaki tespitimizin yerinde olduğu açıkça görülmektedir. Bu açıklama, çalışmamızda 1989 yılında gerçekleşen ve Bulgaristan’dan Türkiye’ye binlerce kişinin taşınması ile sonuçlanan toplu yer değiştirme olayına “tehcir” kavramı altında yer vermemizin en önemli sebebini oluşturmaktadır.

²⁰ TDK Sözlüğü

2.5.3. Geçici veya Kalıcı Göç

Göç edilen yerdeki ikamet süresi göçün sınıflandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Bazı kaynaklar geçici yer değiştirmeleri göç olgusu içerisinde görmese de, Sağlam yaptığı tanımda, eğitim ve çalışma amaçlı, kısa süreli ve bu sürenin sonunda geri dönülebilen, mekân değiştirme hareketlerini de göç olgusunun içerisine koymaktadır (Sağlam, 2006: 34). Geçici olarak tanımlanabilecek yer değişiklikleri ekonomik sebeplerle gerçekleşebileceği gibi eğitim amacı da taşıyabilir. Bunun yanında bazı çalışmalar mevsimlik işçi konumunda olanların yer değişikliklerini de göç olgusunun içine alır. Örneğin Gönüllü, mevsimlik işçilerin belli bir zaman zarfında ekonomik faaliyetlerde bulunmak için göç ettiklerine değinir (Gönüllü, 1996: 96) ve bu tür yer değişikliklerini de göç olarak tanımlar.

Kalıcı göçleri sınıflamak zordur, bireysel olabilecekleri gibi kitlesel olarak da gerçekleşebilirler. Bu ayrımı yapmak önemlidir çünkü bireysel göçler çoğunlukla terk edilen mekan ile bağların kopmasını gerektirmez. Geçici olarak gidilse ve kalıcı konuma geçilse bile genellikle akrabalık ilişkileri ve iletişim korunur. Ancak kitlesel ve dış göçler söz konusu olduğunda ayrılan mekandan tam bir kopuştan söz etmek mümkündür.

2.5.4. Bireysel ya da Kitlesele Göç

Göç olgusunun aktör ya da aktörleri de sınıflandırmanın yapılması açısından önem arz etmektedir. Kolayca anlaşılacağı üzere bireysel göçler tek tek bireyler tarafından gerçekleştirilirken ve bireysel çıkarlar ön planda tutulurken kitlesele göçlerde toplu bir yer değiştirme söz konusudur ki toplum çıkarlar ön plana çıkmaktadır. Bireysel göçlerin sebepleri değişirken başlıca etmen ekonomik şartların geliştirilmesidir. Bununla birlikte eğitim ve evlilik gibi faktörler de eklenerek çeşitlilik sağlanabilir. Kitlesele göçlerde siyasal, dinsel ve etnik faktörlerin görülme olasılığı fazladır. Bireysel göçler göç alan ya da veren ülkeyi mikro bazda etkilerken, kitlesele göçler makro bir etkileşime neden olur. Kitlesele göçlerin sebepleri ekonomik olmasa da sonuçları arasında en etkin olan ekonomik değişiklikler olmaktadır. Bir ülkeden toplu olarak başka bir ülkeye geçiş terk edilen ülke ekonomisinde açık yaratırken, yerleşke alanı olarak seçilen ülkeyi de işsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren uluslararası göçün kapsamının büyümesinin yanı sıra, göç sürecine dâhil olan tarafların kapsamı da genişlemiştir. Salt ve Stein'e göre, geleneksel anlamda uluslararası göç, hedef ülkede oturmak ve çalışmak üzere gelen birey veya ailesi ile göçmenlerin sınırdan girişlerini engellemeye çalışan veya göçmenlere "vatandaşlık" veren devlet arasındaki ilişkiye dayanmaktaydı. Ancak, günümüzde, büyük bütçeli, dünya çapında yüz binlerce iş olanağı sağlayan ve göç işinde uzman kişi ya da kurumlarca yönetilen çeşitli göç iş kolları bulunmaktadır. Uluslararası göç konusunda, "göç

endüstrisi” denen bu oluşumu da göz önüne almak gerekmektedir (Salt ve Stein’den aktaran Somuncu, 2006:7).

Tarihsel arka plana bakıldığında ve kitlesel göçler göz önünde bulundurulduğunda bu göçlerin dış göç bağlamında değerlendirilebileceklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

2.5.5. Yasal ya da Yasadışı Göç

Göç olgusunun ülkeler için sorun teşkil ettiği açıktır, ancak bu bağlamda yaklaşıldığında en önemli faktör göçün yasallığı ya da yasadışılığı ile ilgilidir. Ülkeler yasal düzenlemelerle, gerekçeleri ne olursa olsun, birey ya da bireylerin ülkelerine girişlerini hukuki olarak düzenlemektedir. Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren hukuki düzenlemeler daha çok yerleşilmesi düşünülen ülkeyi korumayı amaçlamaktadır. Ancak bazı durumlarda yasalar bireyin tarafına geçmekte ve göçü yasallaştırmaktadır. Bu durumlar birey ya da bireylerin mülteci ya da sığınmacı olduğu halleri kapsamaktadır. Özellikle kitlesel yer değişikliklerinin dış göçler şeklinde gerçekleşmesi iki ülke arasında sözleşmeleri zorunlu kılmaktadır. Bu sözleşmeler yapılırken göz önünde bulundurulan etmenler göç olgusu bağlamında değişiklik göstermektedir.

Açıkça görülmektedir ki günümüz en önemli sorunlarından biri olan göçün kapsamlı bir şekilde tanımı yapılamadığı gibi sınıflandırılması da mümkün görünmemektedir. Mevcut durum her göçün kendi içinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda konumuz olan 1989 göçüne genel bir giriş yaptığımızda bu toplu yer değiştirmenin kitlesel, düzenli ve kalıcı bir dış ülkeye yerleşme biçimi

olduğu gör÷lmektedir. Bunun yanında bu toplu yer değiştirmenin zorunluluğu da gözden kaçırılmamalıdır. Mevcut siyasi, dini, ekonomik, eğitsel, dilsel ve etnik baskılara maruz kalan bir toplumdan söz edilmesi bu durumu zorunlu tehcir durumuna getirmektedir. 1989 Aralık ayı itibariyle 320.000 kadar Türk Türkiye'ye göç etmiştir. Bu rakam, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen en büyük kitlesel göç olma vasfını taşımaktadır (Karapınar, 2003:208). Bir yıllık süreçte Bulgaristan'a geri dönenlerin sayısı 133.272 olarak belirlenmiştir. (Konukman, 1990: 70-71). Rakamlar göz önünde bulundurulduğunda bu toplu yer değişikliğini göç olarak adlandırmak zorlaşmaktadır. Özellikle bireylerin mal varlıklarını ve kazanılmış sosyal haklarını kaybettikleri göz önünde bulundurulduğunda, zorunlu bir tehcir olarak algılanmasını geçerli kılmaktadır. Bununla birlikte bu uygulamanın hukuki dayanaklarının varlığının tespiti de önem taşımaktadır.

2.6. BULGARİSTAN'DA AZINLIKLARIN HAK ve ÖZGÜRLÜKLERİNİN HUKUKİ BOYUTU

Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Balkanlar'da hak ve özgürlükleri en erken tanınmış ve hukuki güvence altına alınmış olan azınlıklar statüsünü korumaktadır. Buna rağmen yoğun siyasi baskılara maruz kalmış ve 1980'lerde devlet eliyle yürüt÷len resmi asimilasyon politikasına tabi tutulmuşlardır. Tarihsel gelişime bakıldığında Bulgaristan'da yaşayan Türkleri korumaya yönelik ikili ya da çok taraflı anlaşmaları görmek ve azınlık sorununun hukuki boyutunu irdelemek faydalı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun 1977-1978 Osmanlı-Rus Savaşından yenik çıkması ve topraklarında Bulgar Prensiği kurulmasını kabul etmesi bu topraklarda yaşamlarını sürdüren Türklerin azınlık durumuna düşmesine neden olmuştur. Lütem'e göre, savaştaki kayıpların yanı sıra geriye kalan halkta ekonomik ve kültürel bakımdan elit tabaka Anadolu'ya göç etmiş, geriye fakir, savunmasız, haklarını aramakta yetersiz, kırsal kesimde yaşayan bir toplum profili kalmıştır (Lütem, 2000: 59). Bu durum Türklerin azınlık hakları konusunda revizyona gidilmesini ve uluslararası anlaşmalarla pekiştirilmesini gerekli kılmıştır.

Bulgaristan Anayasasında ve uluslararası platformda kendine yer bulan bu anlaşmalar bir taraftan yasal düzenlemeleri getirirken diğer taraftan Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşayan Türkler üzerinde belirleyici bir özellik yüklenmesini sağlamaktadır. Bulgaristan'ın kendi iç hukukunun dışında meselenin uluslararası platformda tartışma bulması ve yasal yaptırımlar çerçevesine oturtulması aynı zamanda Bulgaristan üzerinde yaptırım sağlamaktadır. Bu durum hukuki boyutun Bulgaristan'ın kendi hukukunun da üzerinde tartışılmasını gerektirmektedir. Bu bölümde tarihsel yapı içerisinde bazı anlaşmalara değinerek azınlık haklarına genel bir bakış sağlanacaktır. Bulgaristan'ın 2007 yılında Avrupa Birliğinin üyesi olması ve azınlık hakları konusunda yeni bir strateji belirlemek zorunda kalması üzerinde durulması gereken bir konudur, ancak çalışmamız açısından düşünüldüğünde Bulgaristan'ın 1989 yılından itibaren taraf olduğu

sözleşmeler konumuz dışında kalmaktadır ve göz önünde bulundurulmayacaktır.

2.6.1. Bulgaristan Anayasası

1878 Berlin antlaşmasıyla Bulgar prensliği ve Doğu Rumeli Eyaleti isimleriyle Osmanlıdan ayrılıp 1885 yılında Bulgar prensliğinin, kendisine ait olmayan Doğu Rumeli Eyaleti üzerinde hak iddia etmesiyle, ortaya çıkan Bulgaristan, 1908 yılına kadar yarı özerk bir yönetimle idare edilmiştir. Prenslik, 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğunun uluslararası arenadaki zayıf pozisyonu nedeniyle kolay bir şekilde bağımsızlığını ilan etmiş ve 1944 yılına kadar monarşi ile yönetilmiştir. 1944'te iktidara gelen komünist parti 1989 yılına kadar ülkeyi idare etmiş, 1989 yılında gerçekleşen sivil ayaklanma ile komünist parti devrilmiş ve demokrasiye geçilmiştir.

Bulgaristan bağımsızlığını kazandığı tarihten bu yana, dört anayasal metinle devletin işleyişini düzenlemiştir. Bunlardan ilki, 1879 tarihli Tırnovo Anayasasıdır ve monarşik temeller üzerine kurulmuştur. İkincisi 1947 tarihli Dimitrov Anayasası olmakla birlikte üçüncüsü 1971 tarihli Jivkov Anayasasıdır ve her ikisi de sosyalist temeller taşımaktadır. Son olarak 1991 tarihli Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasasından söz etmek mümkündür.²¹

²¹ Bulgaristan Halk Cumhuriyeti olarak anılmakta olan Bulgaristan, ismindeki halk kelimesinin kaldırılmasıyla, Bulgaristan Cumhuriyeti olarak telaffuz edilmiştir.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Bulgar Prenslüğünde Türklerin azınlık durumuna düşmesi azınlıklarla ilgili bazı yasal düzenlemelere gidilmesini zorunlu kılmış ve Tırnovo Anayasasında(1979) kendine ifade bulmuştur. Ancak bu anayasada açıkça azınlık kavramı kullanılmamakta, 40. Maddede farklı dini inançlara sahip olanların serbestçe dini vecibelerini yerine getirebileceği vurgulanmaktadır. Aynı anayasanın 57. Maddesi herkesin hukuk karşısında eşitliğine değinir.

Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen Komünist Parti'nin, azınlıklara yönelik politikası dönemsel olarak değişiklik gösterir. İktidarın ilk yıllarında, ülkedeki Türklere karşı eşit ve özgürlükçü politikalar benimsendiği görülmektedir. Sovyet Anayasası örnek alınarak hazırlanan 4 Aralık 1947 tarihli Bulgar Anayasası Dimitrov Anayasası²² olarak anılmaktadır. Bu anayasada Türkler “ulusal azınlık” olarak değerlendirilmektedir. Anayasanın 71. maddesi “Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşları yasalar önünde eşittir” hükmünü, 72. maddesi de “Tüm Bulgar vatandaşlarının din ve vicdan özgürlüğü bütündür ve herkes inandığı ibadetin gereklerini yerine getirmekte özgürdür” hükümlerini içermiştir. Aynı anayasanın 79. Maddesi gereğince ulusal azınlıkların kendi dillerinde eğitim görme hakları vardır ve kültürel faaliyetlerini devam ettirebilirler. Ancak bu maddede kendi anadillerinin yanında Bulgar dilini öğrenme zorunluluğu da eklenmektedir. Anayasada dikkat çekici olan “ulusal azınlıklar”ın sadece Türkler olarak tanımlanmasıdır.

²² Bulgaristan Devlet Gazetesi (държавен вестник) 06.12.1947, sayı:284

Genel anlamda bakıldığında bu madde ile din ve vicdan özgürlüğüne değinerek sağlıklı bir azınlık statüsü değlendirmesi yapsa da, Özgür'e göre, 4 Ocak 1948 tarihinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesince alınan bir kararla Türk azınlık “ülkenin bir kısmından kurtarılması gereken verimsiz ve potansiyel güvensiz bir unsur” olarak ilân edilmiştir. Alınan bu karardan sonra Başbakan Dimitrov Bulgaristan Komünist Partisi toplantısında yaptığı bir konuşmada Bulgar olmayan etnik grupları “toplumun kanayan yarası” olarak dile getirmiş ve Türk azınlık için bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. (Özgür, 1999: 72) Hukuki açıdan bakıldığında 1947 tarihli Dimitrov Anayasası din ve vicdan özgürlüğü bağlamında eşitliğe değiniyor olsa da bu kavramların anayasada kalmaktan öteye geçmediği ve uygulamada etkinlik göstermediği açıktır.

18 Mayıs 1971 tarihli Bulgaristan Anayasası Jivkov Anayasası²³ olarak anılmaktadır. Bu anayasada azınlık statüsü tamamen ortadan kalkmakta ve yerine “bulgar asıllı olmayan vatandaş” tanımı getirilmektedir. Bu anayasa asimilasyonun temellerini de bu ifadeyle atmaktadır. Anayasanın 45/7. Maddesine göre Bulgar asıllı olmayan vatandaşların Bulgar dilini öğrenmeleri ve eğitim görmelerini zorunlu kılınmakta, bunun yanında kendi dillerini öğrenme ve eğitim görme hakları da bulunmaktadır.

²³ Bulgaristan Devlet Gazetesi (държавен вестник)1971, sayı 39

Tarihsel süreç değerlendirildiğinde devlet ve parti yönetiminin bu anayasal düzenlemeleri uygulamaya koyma konusunda dönemsel değişiklikler gösterdiği görülmektedir. Bu değişken tutum kimi zamanlarda, örneğin politbüronun 26 Nisan 1951 tarihli kararına göre Türklere Bulgarca ve/veya Türkçe gazete ve dergi çıkarma hakkı tanınmaktadır. Bu dönemde Türklerin Türkçe ve/veya Bulgarca 10 gazete ve 1 dergi çıkarması olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Aynı dönemde Bulgaristan devlet Radyosu düzenli Türkçe yayınlar yapmakta ve bazı şehirlerde (örneğin Şumen) Devlet Tiyatrosu Türk piyesleri sahneye koymaktadır. Buna karşılık bazı dönemlerde ise bu düşünceye tamamen zıt bir çizgi izlenmiştir. 1956 yılında BKP²⁴ Genel Başkanlığına Todor Jivkov'un geçmesi, farklı bir politik yol izlenmesi sonucunu doğurmuştur. Politbüro 21 Haziran 1958 tarihinde Türk ve Bulgar okullarını birleştirme kararı almıştır. Bu dönemde Türklerin yayımladıkları gazete sayısı azalırken, zaman içerisinde yayımlar tamamen Bulgarca diline dönmüş, Devlet Tiyatrolarının sahneledikleri Türk piyeslerine son verilmiştir.

1971 anayasasının terk edilmesi ve 1991 anayasasına geçilmesi Bulgaristan için sancılı bir süreç sonucunda gerçekleşir. Dünya siyasi haritası değişikliğe uğramış, 1989 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ve serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle, Bulgaristan da fazla direnemeyerek Komünist sistemden Kapitalist sisteme hızlı bir geçiş yapmıştır. Dolayısıyla sosyalist bir anayasadan serbest piyasa ekonomisi seçimini yansıtan anayasaya geçilmiştir. Bu anayasa

²⁴ Bulgar komünist Partisi

Bulgaristan Anayasası olarak adlandırılmaktadır. Anayasanın 25. maddesine göre, annesi ve/veya babası Bulgar vatandaşı olan veya Bulgaristan Cumhuriyeti topraklarında doğan herkes kökeninden dolayı başka bir ülkenin vatandaşlığına hak kazanmadıkça Bulgar vatandaşıdır. Bulgar vatandaşlığının edinilmesi, devamı ve kaybedilmesine ilişkin şart ve usuller kanunla düzenlenir.²⁵ Bu madde kapsamında anne ve veya babanın Bulgar vatandaşı olması, Bulgar topraklarında doğmak gibi etkenler kişinin dolaysız olarak Bulgar vatandaşı olarak değerlendirilmesi için yeterli sebeplerdir. Görüldüğü üzere bu anayasada azınlık konusuna yer verilmemekte, mevcut koşullarda herkes Bulgar vatandaşı ilan edilmektedir.

Bir bütün olarak düşünüldüğünde devletin 1989 yılına kadar uygulamış olduğu politika Türklerin Bulgarlaştırılmasına yöneliktir. Bunu anlamak için dönemsel olarak Bulgaristan’da Türkçe diline olan yaklaşıma bakmak yeterlidir. Bulgaristan’ın kuruluş yıllarında Türklerin sadece anadilde eğitim aldıkları görülmektedir, yapılan anayasal değişikliklerle anadil eğitimin yanında Bulgarca dilinde eğitim de zorunlu getirilmiş, zaman içinde Bulgarca tek dil olarak benimsenerek Türkçe dersleri seçmeli hale getirilmiştir. Azalan seçmeli Türkçe ders sayıları 1974’te tamamen yasaklanarak kaldırılmıştır.²⁶ 1985-1989 yılları arasında ise Türkçe konuşma yasağı getirilmekte, Türkçe konuşanlara cezai sorumluluk yüklenmektedir.

²⁵ Tam metin için bkz. <http://www.parliament.bg/en/const>, “Erişim: 27.07.2013

²⁶ Bkz. Bulgaristan Milli Raporu, 2001

2.6.2. İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalar

Bulgaristan'ın özerkliğini ilanı ile birlikte dahil olduğu ikili ya da çoklu anlaşmaları irdelemek azınlıklar ile ilgili bakış açısını görme yanılığısı yaratmaktadır. Anlaşma, sözleşme ve protokoller genel anlamda azınlıkların hak ve özgürlüklerini, inanç ve yaşam biçimlerini, eğitim ve meslek tercihlerini güvence altına almaktadır. Ancak her yasal düzenlemeyi uygulama çerçevesinde değerlendirmekte fayda vardır. İmzalanan çoklu anlaşmalar Bulgaristan'a Türkiye dışındaki devletlere karşı da bazı yükümlülükler getirmesine rağmen tarih göstermektedir ki bu yükümlülükler yerine getirilmemiş ve anlaşmalar kâğıt üzerinde kalmıştır. Özellikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerin sıklığı göz önünde bulundurulduğunda Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların sahip olduğu hukuki haklardan yararlanamadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

2.6.2.1. Berlin Antlaşması

1877-78 Osmanlı Rus Savaşının²⁷ sonucunu bağlayan Berlin Anlaşması, Osmanlı Rus Savaşına son veren ve Rus isteklerini barındıran Ayastefanos anlaşmasının şartlarının belirlenmesi niteliği taşımıştır. Berlin antlaşmasıyla özerkliğini kazanan Bulgaristan Prenslüğünde mevcudiyetini korumakta olan azınlıklarla ilgili bir düzenlemenin yapılması ihtiyaç olmuştur. Sander'e göre Türklerin ilk kez azınlık durumuna düştüğü Berlin Antlaşmasında Türklerle ilgili olarak ilginç düzenlemelerin varlığı dikkati çeker (Sander, 2001: 315). Bunlardan en önemlisi, Şimşir'in de belirttiği üzere Türk-Müslüman

²⁷ Osmanlı-Rus savaşı bazı kaynaklarda 93 harbi olarak geçmektedir.

Azınlık” için “Türk” kavramı kullanılmasıdır. Ek olarak, anlaşmanın içeriğinde Bulgarlarla Türklerin karışık olduğu yerlerde Türklerin “hukuk ve menfaatlerinin gözetileceği” belirtilmesi de önemlidir. (Şimşir, 1985:366) Anlaşmanın 3. Maddesi şöyledir: “...gerek prensin seçiminde, gerek Bulgar anayasasının hazırlanmasında Bulgaristan Türklerinin hak ve çıkarlarının gözetileceği...” (Şimşir, 1986:241) Anlaşmanın 5. Maddesi ise şöyledir:

“Bulgaristan’da hukuk ve umumiyenin esası atide muharrer maddelerden ibarettir. Bulgaristan’da ihtilaf-ı din ve mezheb, hiç kimse için hukuki milkiye ve memuriyet ve şerefine nailiyetde veya her nerede olursa olsun icra-yi hırfet ve sanatde nachil tutulmaklığa ve mahrum idilmekliğe sebep addolunmıyacaktır.

Bulgaristan’da yerlüler ve ecnebilere serbesti ve icray-i ayin ve mezheb temin olunarak gerek cemaat-i muhtelifiyenin silsile-i meratip üzre tertibinde ve gerek rüjsa-yi ruhaniyeleriyle olan münasebatındaika-i mevani olunmıyacaktır. (Şimşir, 1985:253-254)

Buna göre anlaşma, Türklere dini, kültürel haklar tanınacağını ve bunların hiçbir şekilde engellenmeyeceğini ön görmektedir: ”Bulgaristan’da din ve mezheb ayrımı gözetilemez. Ayrı din ve mezhepten olan azınlıklar, tıpkı Bulgar çoğunluk gibi bütün medeni ve siyasal haklardan yararlanırlar. Bulgar Hükümeti, azınlıklara ‘din ve ayin özgürlüğü’ sağlamakla yükümlüdür. Azınlıkların kendi dini liderleriyle olan ilişkileri engellenemez”. (Şimşir 1986: 366) Bunun yanında:

“ Bulgaristan prensi ehali tarafından serbestçe intihab ve devletler muvafakatile canib-i Bab-ı Aliden tasdik olunacak ve Avrupa düvel-i muazzamasınının hanedan-ı hükümdarileri azasından hiçbiri Bulgaristan prensliğine intihab idilmeyecektir.” (Erim 1953, 404-407)

ifadesi kullanılmaktadır. Antlaşmaya göre Bulgaristan Prensi ahali tarafından serbestçe seçilecek ve büyük devletlerin muvafakatiyle Babıali tarafından da tasdik olunacaktı. Görüldüğü üzere bu maddeler Türk azınlığın haklarını korumaktadır ancak uygulamada nasıl hayat bulduğu üzerine tartışmalara açıktır. Memişoğlu'na göre, 5. maddede belirtilen azınlığın haklarını ve milli kültür kurumlarını koruma hakkına ilişkin olan husus ihlal edilmiş, Türk azınlığa ait diğer mimari unsurlar da bu yıkımdan nasibini almıştır. Geride kalan sağlam yapılar ise Prenslik yönetimince Türk azınlığın elinden alınmış ve karşılıksız olarak kamulaştırma işlemine maruz bırakılmışlardır. (Memişoğlu, 2002: 74-75)

Bunun yanında üzerinde durulması gereken önemli bir nokta daha vardır ki Türklerin taşınmaz varlıklarını ilgilendirmektedir. Berlin Antlaşması'nın 12. maddesi uyarınca, Türkler, Bulgaristan'dan göç etmiş veya ayrılmış bile olsalar geride bırakacakları mülklerini koruyabilirler. Bu taşınmazların sahipleri Bulgaristan'dan ayrıldıklarında Bulgar devlet makamları bunlara el koyamayacaktır. (Şimşir,1986:366) Ayrıca bu madde kapsamında Erim'e göre, Türkler Bulgaristan'dan göç etmiş olsalar dahi Bulgaristan'daki mülklerini üçüncü kişiler aracılığıyla işletebilirler. (Erim, 1953:409) Bu madde her ne kadar Bulgaristan'ı terk eden Türklerin geride kalan maddi

varlıklarını korumaya yönelik olsa da sonraki dönemde gerçekleşen her göç sonrası Bulgaristan bu anlaşmayı hiçe saymıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Türklerin Bulgaristan'ı terk etmeyerek ülkede kalmaları anlaşılabilir. Şimşek'in de değindiği üzere, bu antlaşma ile Bulgar Prensiği, Türklere her türlü serbest yaşama olanağını vermeyi taahhüt ettiği halde, zaman ve yer esasına bu antlaşmanın hükümleri hiçe sayılmış, Türk azınlığa karşı "parçala-yönet" politikalarına girişilmiş ve Türk nüfus İmparatorluk Türkiye'sine göçe zorlanmıştır. (Şimşek, 1999: 89)

2.6.2.2. İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi

1908 yılında bağımsızlığını kazanan ve Bulgaristan, 19 Nisan 1909 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile İstanbul Protokolünü ve buna bağlı olan sözleşmeyi imzalayarak mevcut azınlıklar konusundaki hak ve güvenceleri yeniden yasal düzenlemeler içerisine almıştır.

Bu protokolle Berlin antlaşmasında Bulgaristan'da yaşayan ve azınlık konumunda bulunan Türklere verilen hak ve özgürlükler korunmaktadır. Protokolün 2. Maddesine göre:

“Cemaat-i İslamiyenin ve efkafın suret-i tensikına müteallik olan melfuf suret-i tesviye işbu mukavelenamenin cüz-i gayr-i mufariki addolunacak ve aynı zamanda imza edilecektir. Ahali-i İslamiyeye kemakan serbesti-i ayin temin edilecektir. Bunlar Mezahib-i saireye mensup ahalinin haiz oldukları aynı hukuki medeniye ve siyasiyeden istifadeye devam edeceklerdir. Cevami-i şerifede Halife-i Müslimin sıfatıyla nam-ı name-i Padişahiye hutbe kıratına devam edilecektir. Efkafları müstesnaya gelince Bulgaristan Hükümeti nihayet üç ay müddet

zaafında bir idare komisyonu teşkil edecek ve bu komisyon alakadaran tarafından dermeyen ounacak metalib ve müddeiyatın hak ve sevaba mukaremetini tetkik eyleyecektir. (Şimşir, 1985:368)

Bunun yanında bu protokole göre, Bulgaristan'daki Türk-İslam eserleri Bulgaristan'ın bir iç sorunu olmaktan çıkararak Devletler Hukuku güvencesi altına alınmış ve Türk Hükümeti gerek Bulgaristan'daki Türk Azınlık, gerekse Bulgaristan'daki Türk-İslam Kültürüne ait eserler üzerinde hak sahibi olmuştur (Kamil, 1989: 17).

Protokolle birlikte aynı gün imzalanan sözleşme, müftülükleri düzenleme amacı taşımıştır. Müftüler arasında bir baş müftü seçimini öngören bu sözleşmeye göre baş müftünün görevleri düzenlenmiştir. İki hükümet arasında iletişimi sağlayacak olan baş müftü seçimle başa gelecek, ancak göreve başlaması için şeyhülislamdan onay alması beklenecek, bu izin baş müftüye diğer müftülerin görev ve yetkilerini belirleme görevi yüklemektedir.

Lüten'e göre, bu protokol ve bağlı bulunduğu sözleşme ile Bulgaristan'daki Türk azınlığın her türlü medeni ve siyasi haklardan faydalanabileceği, aynı şekilde hak eşitliğine, din ve mezhep hürriyetine sahip olabileceği teyit edilirken; Türklerin okullarını, cami veya mescitlerini koruyup yaşatabilecekleri vurgulanmıştır. (Lütem, 2003:45) Dikkat edilirse Berlin Antlaşması Türk nüfusunun Bulgar nüfusu ile sahip olduğu siyasi ve medeni hakların eşitliğini vurgularken İstanbul Protokolü ve eşliğindeki sözleşme dini hak ve özgürlüklere

ayrıntılı olarak değinmekte mezhep özgürlüğü sunmakta, ibadet yerlerinin korunma ve yaşatılmasına vurgu yapmaktadır.

2.6.2.3. 1913 Tarihli Antlaşma ve Müftülerle İlgili Sözleşme

Balkan Savaşları sonunda imzalanan Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihli bu anlaşmanın 1-12. Maddeleri, Koyuncunun da belirttiği üzere, Bulgaristan'da kalan Türkleri kapsarken, 13-22. maddeleri ise Doğu Rumeli'yi ilgilendiriyordu. Antlaşma, 1908 yılına kadar Osmanlı-Bulgaristan ve Bulgaristan-Düvel-i Muazzama ilişkilerini düzenlemiştir. (Koyuncu, 2005:211) ektaki sözleşme müftülerin görev ve yetkileri bağlamında değerlendirilebilir.

Sözleşmenin 8. Maddesi Bulgaristanda yaşayan müslümanların²⁸ hak ve özgürlükleri ele alınmıştır.

“Bulgaristan bilcümle memlikinde Bulgar tebaasından bulunan Müslümanlar Bulgar olan tebaanın haiz oldukları hukuki mülkiye ve siyasiyeyi haiz ve serbesti-i vicdana, hürriyet-i dininyeye ve ayin-i dinin alenen icrası hususunda serbestiye malik olıcaklardır. Müslümanların adatına riayet olunacaktır.(Gündüz, 1985:40)

Bu antlaşmaya göre, Bulgaristan'a bırakılan topraklardaki Türk-Müslüman nüfus Bulgar uyruğuna geçerken, 4 yıllık bir süre içerisinde fikri değiştiyse Türk uyruğuna geçebilme şansını elinde tutabiliyordu.

²⁸ Bu anlaşmada İstanbul protokolünün aksine Türk kelimesi kullanılmamış Müslüman ibaresi tercih edilmiştir. Bu değişiklikle anlaşma sadece Türkleri değil Müslüman olan diğer azınlıkları da kapsamıştır.

Çocuklarda reşit olduktan sonra bu hakka sahip olabilmekteydi. Ancak Türk uyruğuna geçmek isteyenlere 4 yıl içinde Türkiye'ye göçmek zorunluluğu getiriliyor, taşınır eşyalarını ve mal varlığını götürebiliyor ve bunlar için gümrük parası ödemiyorlardı. Bunun yanında, Bulgar uyruğunda kalmayı tercih eden Türk azınlık, Bulgarların sahip olduğu her türlü medeni ve siyasal haklardan yararlanabiliyordu. (Hakov, 2002:421) Azınlık olan Türklerin her türlü hak ve özgürlüklerine değinildiği yanılığısı taşıyan bu anlaşmada taşınamaz mallara değinilmemekte ve Bulgaristan lehine bir açık bırakılmaktadır. Göç ile ilgili hususların düzenlenmesi, Türklerin mal varlıklarını güvence altına alıyormuş gibi görünse de tarihte gördüğümüz ve Turan'ın da değindiği üzere Bulgaristan'da yaşayan Türkler bu sözleşmenin kendilerine tanıdığı haklarda olduğu gibi, istediği zaman, malvarlığını da yanına alarak değil; Bulgar yönetiminin istediği kısıtlı zamanlarda, çoğu zaman mal varlığını terk ederek göç etmişlerdir (Turan, 2003: 22-25).

Bu antlaşmanın sözleşme kısmı, Bulgaristan'daki müftülerin görev ve sorumluluklarını saptamaktadır. Bu sözleşme ile müftülere tanınan haklar genişletilerek Türk okullarının denetimini de müftülere devretmiştir. Sözü edilen Türk okullarında çalışan Türk öğretmenlerin maaşları devlet bütçesinden karşılanacaktır. Cami ve ibadethanelerin korunması yükümlülüğünü yenileyen bu sözleşme aynı zamanda mezarlıklara da değinerek vakıf olarak kabul etmiştir. Ancak daha sonra da görüleceği üzere Bulgaristan bu sözleşmenin gerekliliklerini yerine getirmeyerek Türk mezarlıklarını yok etmiştir.

Lütem'e göre, Antlaşma kapsamında yapılan bir yenilik olarak dikkat çeken husus, daha önceki antlaşmalarla ülkedeki azınlık grubunun "Türk" olarak tanımlanmasına rağmen, 1913 İstanbul Antlaşması ve Müftüler Sözleşmesi'nde "Müslüman" ifadesinin kullanılmasıdır. (Lütem, 2003:45-46) Bu ifade azınlık sorununu etnik köken dışında dini ayrılıklara da dayandırarak daha kapsamlı bir sunum içermektedir.

2.6.2.4. Neuilly Barış Antlaşması

Birinci Dünya Savaşından mağlup çıkan Bulgaristan, 27 Kasım 1919 tarihinde İtilaf olan devletlerle Neuilly Barış antlaşması imzalayarak bünyesinde barındırdığı azınlıklara ilişkin yasal düzenlemelerini çoklu bir anlaşmayla pekiştirmiştir.

Türkiye'nin taraf olmadığı bu antlaşmanın 4. bölümüne göre, Bulgar Devleti din, dil, ırk ve milliyet ayrımı gözetmeyecek, topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik sağlayacak, Bulgaristan'daki azınlık grupları dini vecibelerini serbestçe yerine getirme hürriyetine sahip olurlarken; tıpkı bir Bulgar fert hukuksal ve siyasal hakların kullanılması bağlamında ayrıma tabi tutulmayacak, azınlıklar, devlet memurluğuna girebilecekler, istedikleri mesleği veya zanaatı seçebilecekler, ayrıca, azınlıklar eğitim-öğretim kurumları, dini ve sosyal kurumlar açabilecekler, bunları denetleyip yönetebilecekler ve aynı zamanda bu kurum ve kuruluşlarda kendi dillerini özgürce kullanabileceklerdi. Azınlık unsurlar yoğun olarak yaşadığı yerlerde, Bulgar Hükümeti devlet ve belediye bütçelerinden bu azınlık okullarına, dini ve sosyal kurumlara yardım yapacaktır. (Bilal

N.ŞİMŞİR,1985:374-375) Bu anlaşma ile azınlıkların sahip olduğu haklar arasında din, dil ve vicdan özgürlüğü tekrar edilerek, mevcut haklar güvence altına alınmıştır.

Bu anlaşmanın en önemli yanı azınlıklarla ilgili kararların değiştirilmesini engelleyen maddedir. Bu maddeye göre Bulgaristan “...hiç bir yasanın, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi kararın bu hükümlere aykırı olmamasını ve bu hükümlere karşı hiçbir yasa, hiçbir yönetmelik ve hiçbir karar ileri sürmemeyi taahhüt” eder. (Şimşir, 1985: 263-264)

2.6.2.5. Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti iletişim halinde bulunduğu ülkelerle dostluk anlaşmaları imzalamıştır. Bu bağlamda 18 Ekim 1925 tarihinde, Ankara’da Türkiye ve Bulgaristan arasında da bir “Dostluk Antlaşması” imzalanır. Bu anlaşmaya göre:

“İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması’nda yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan’ da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşması’nda yazılı hükümlerin tümünden Türkiye’ de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak yükümlenirler.” (Eroğlu 1988: 1342)

Bu anlaşmada dikkat çekici olan Neuilly Barış anlaşmasında taraf olmayan Türkiye’nin de anlaşmayı benimsemiş olmasıdır. Bulgaristan’ın topraklarında barındırdığı azınlıklara tanınmakta olan

bütün hak ve özgürlüklerin Türkiye'nin topraklarında barınmakta olan Bulgarlara da tanınması öngörülmektedir.

2.6.2.6. Türkiye-Bulgaristan İkamet Sözleşmesi

Dostluk anlaşmasının imzalandığı tarihte ikamet sözleşmesi de imzalanarak, bu sözleşme ile Türk vatandaşlarına Bulgaristan'da ya da Bulgar vatandaşlarına Türkiye'de yaşama ve yerleşme olanağı vermektedir. Taraflardan birinin yurttaşları öteki ülkeye serbestçe gidip gelebilecek, o ülkede dolaşabileceklerdir. Yapılan anlaşmaya göre Bulgar makamları, Türklerin Türkiye'ye göçlerine engel olmayacaklardır. Taşınmaz mallarını göç ettikten sonra iki yıl içinde satabilecekleri hükme bağlanmıştır.

Dikkat edilirse bu sözleşmenin Türkiye'de yaşayan Bulgarları da kapsadığı görülmektedir. Türkiye-Bulgaristan Dostluk anlaşmasıyla Türkiye'de yaşayan Bulgarlara da değinilmiş, konu Bulgaristan'da yaşayan Türkler olmaktan çıkarak karşılıklı bir azınlık sözleşmesi halini almış, bu husus ikamet Sözleşmesiyle pekiştirilmiştir. Ancak bugün de bağlayıcılığını koruyan sözleşme hükümleri Bulgaristan tarafından sürekli delinmiş ve sözleşmeyi pratikte etkisiz kılmıştır. Her ne kadar çoğu kaynak²⁹ bu durumu Komünist Rejimin baskılarına bağlasa da Bulgaristan'ın her yönetim biçiminde bu sözleşmenin ihlalini görmek mümkündür.

²⁹ Örnek için bkz. (Türk Kültürü Dergisi, Sayı 264, Nisan 1985, S:250). "Halen yürürlükte olduğundan bahsetmekle birlikte, Sosyalist Düşüncenin Bulgaristan'daki iktidar süresince meydana gelen uluslararası hukuk ihlalleri 1925 tarihli Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesinin sağlıklı işleyişine engel olmuştur."

2.6.2.7. Paris Antlaşması

İkinci Dünya savaşını bitiren bu antlaşma 10 Şubat 1947 tarihinde Bulgaristan ile Müttefik Devletler arasında imzalanmış, Türkiye bu anlaşmaya taraf olmamıştır. Halen yürürlükte olan antlaşmanın 2.maddesi Bulgaristan'ın topraklarında yaşayan azınlıkların tamamını kapsamaktadır. Anlaşmada Özbir'in de aktarımıyla:

“Bulgaristan, ırk, cinsiyet, dil farkı gözetmeksizin egemenliği altındaki tüm insanların söz, fikir, basın, kültür ve toplantı özgürlükleri dahil tüm temel insan hak ve hürriyetlerden yararlanmasını sağlayacak ve bütün gerekli tedbirleri alacaktır.” (Özbir, 1986: 37)

ifadesi yer almaktadır. Anlaşmanın kapsamı geniştir ve Bulgaristan'a yönelik olması dikkat çekicidir. Buradaki “tüm temel insan hak ve hürriyetleri” ifadesi önem taşımaktadır, çünkü azınlık hakları bir bütün olarak ele alınmakta ve mevcut bütün anlaşma, sözleşme, protokol ya da bildirgeler kapsamında Bulgaristan'ı sorumlu tutmaktadır.

2.6.2.8. 1968 Göç Anlaşması

22 Mart 1968 günü Türkiye ve Bulgaristan dış isleri bakanları arasında imzalanan sınırlı göç antlaşması, 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç edip, Türk vatandaşlığına girenlerin bir ve ikinci derece akrabalarının da göçüne izin vermesi nedeniyle, 'Akraba Göçü' olarak nitelenen göçün anlaşmasıyla düzensiz ve uzun süren bir göç başlamıştır. Lütem'e göre, bu anlaşmanın neticesinde 1978 yılı sonuna kadar 120.000 Türk anavatana göç etmiştir (Lütem, 2000: 81). Bu göçle birlikte ulusal ve uluslararası kamuoyunda çeşitli ikili ya da çok taraflı

sözleşmelerle topraklarında barındırdığı azınlıkların hak ve özgürlükler tanıdığını iddia eden Bulgaristan'ın, sözleşmeler ve anlaşmalara bağlı kalmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

2.6.3. Birleşmiş Milletler Anlaşma ve Sözleşmeleri

Ulusal ve uluslararası hukuki platformda barışı sağlamaya ve devam ettirmeye yönelik çabalar savaşlar kadar eskidir. Teknolojinin sınırsız olanaklarıyla değişen savaş aygıtlarının yıkıcılığı bu düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti oluşturulmuş, barışın korunması yönünde çalışmalar yürütmüştür. Hard'a göre bu cemiyet İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla başarısız bir deneme olarak tarihe gömülse de küresel barış ümidini yok edememiştir (Hard, 2002: 130).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü (BM), “kimilerine göre egemen devletlerin ürettiği anarşinin üstesinden gelmenin tek aracı, kimilerine göre ekonomik ve toplumsal ilişkilerin küreselleşmesine uygun düşecek bir yapılanmadır”. (Hardt ve Negri, 2008: 31). Çok yönlü eleştirilere rağmen varlığını sürdüren Birleşmiş Milletler Örgütünün bağlayıcı sözleşmeleri özellikle azınlık hakları konusunda üye ülkeleri üzerinde hukuki yaptırımlar uygulama gücü nedeniyle önem taşımaktadır.

Kamil'e göre, Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması, Jenosit Sözleşmesi, Irk Ayrımını Bütün Şekilleri ile Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme, İnsan Hakları

Evrensel Beyannamesi ve Helsinki Nihai Senedi gibi birçok antlaşma ve sözleşmeyle Türk azınlığın hakları uluslararası boyutta teminat altına alınmıştır. (Kamil, 1989: 63-80) Bu sözleşmelerde onaylanan haklardan yararlanmak için insan olmak yeterlidir ve hiçbir din, dil, ırk, etnik grup ayrımı gözetilmeksizin uygulanmaktadır. Bu anlaşmalara bakmak Bulgaristan'ın insan haklarını nasıl çiğnediğini görmek açısından da önemlidir.

2.6.3.1. Birleşmiş Milletler Örgütü Kurucu Anlaşması

26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmış ve 110. maddeye uygun olarak 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Antlaşmayı Milletlerarası Adalet Divan Statüsüyle birlikte 15 Ağustos 1945'te onaylamıştır. 4801 Sayılı Onay Kanunu 24 Ağustos 1945 gün ve 6902 Sayılı Resmi Gazete de yayınlanmıştır.³⁰ Dünyada 189 ülkenin kayıtlı olduğu, evrensel bir karakter taşıyan BM'nin, 1945 kuruluş Antlaşması'nın, Döner'e göre, 1., 13., 55., 56., 62., 68. ve 76. maddelerinde azınlık haklarının korunmasına yönelik vurgular yer almıştır (Döner, 2003: 35-36).

Evrensel bir örgüt olarak kurulan Birleşmiş Milletlerin şemsiyesi altında azınlık hakları daha çok insan hakları alanı içinde ele alınmıştır. Birleşmiş Milletlerin en temel işlevleri, insan haklarının etkili şekilde korunmasını sağlayacak sözleşmeler hazırlanmasını ve bu sözleşmelerin izlenmesi için mekanizmaların kurulmasını sağlamak

³⁰Birleşmiş Milletler Anlaşmasının tam metni için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, (Erişim: 29.07.2013)

olmuştur³¹ Anlaşmanın birinci bölümünde amaç ve ilkelerine “Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak” olarak değinilmektedir. 13. Madde Genel Kurul’un amaçlarını “ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olmak” şeklinde belirtir.

Uluslararasıda halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler 55. maddede düzenlemeye gitmiştir. Buna göre, “yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını, ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır”, vurgusu yapılmıştır. 62. madde Ekonomik ve Sosyal Konsey’in

³¹Işıl Gül, “Uluslararası Örgütler ve İnsan Hakları” http://insanca.kadikoy.bel.tr./uluslararasi_organlar_ve_ih.html, (Erişim, 25.07.2013)

“herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine ve ana hürriyetlerine bilfiil saygı gösterilmesini sağlamak üzere” (Döner, 2003: 36) öneriler getirebileceği, buna paralel olarak 68. madde “insan haklarının gelişmesi”(Döner, 2003: 36) maksadıyla komisyonlar kurabileceği, 76. Madde Vesayet Rejiminin temel amacının “herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya milletlerinin birbirlerine bağlı oldukları duygusunu geliştirmek” (Döner, 2003: 36) ile ilişkilidir.

2.6.3.2. Birleşmiş Milletler Örgütü Sözleşmeleri

Örgüt Kurucu Anlaşmasının dışında dünya barışının sağlanmasına yönelik birçok bağlayıcı sözleşmeye de imza atmıştır. Çok yönlü olan bu sözleşmelerden azınlık haklarına değinen sözleşmeleri belirtmekte fayda vardır.

2.6.3.2.1. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi

1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından azınlıkların korunmasına yönelik ikinci belge olan “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”³² kabul edilmiştir. Sözleşmeyi değerlendiren Kurubaş’a göre: kültürel soykırımdan bahsetmemesi yani

³² 9 Aralık 1948 tarihinde Paris’te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 260 A (III) sayılı Kararıyla kabul edilip, imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 13. maddeye uygun olarak 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 23 Mart 1950’de onaylamıştır. 5630 Sayılı Onay Kanunu 29 Mart 1950 gün ve 7469 Sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Tam metin için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf> (Erişim: 28.07.2013)

azınlıkların “kimlik hakkını” sağlayamamış olması sözleşmeyi eksik ve yetersiz kılmaktadır (Kurubaş, 2004: 49).

2.6.3.2.2. Her Türlü Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

7 Mart 1966’da Birleşmiş Milletler tarafından azınlıkları ilgilendiren “Her Türlü Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi”³³ kabul edilmiş, 4 Ocak 1969’da yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin 1. maddesi ırk ayrımcılığının tanımını yapar. Buna göre, “siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel ya da kamusal yaşamın herhangi bir alanında eşit, insan hakları ve temel özgürlüklere dayalı, yararlanma ya da kullanmayı ortadan kaldırma ya da engelleme amacına dönük ırk, renk, soy, ulusal ya da etnik kökene dayalı her hangi bir ayrımın, dışlamanın, sınırlamanın veya tercihin ırk ayrımcılığı anlamına geleceği” belirtilmektedir.

2. Madde sözleşmeyi kabul eden devletlerin, kişiler, gruplar ve kuruluşlara karşı ırk ayrımcılığı içeren fiil ve uygulamalardan kaçınmak, ulusal ve yerel tüm resmi kurum ve kuruluşlarının bu yönde hareket etmelerini sağlamak, özel kişi ve örgütleri ırk ayrımı yapmaya teşvik etmekten, desteklemekten kaçınmak ve bu hareketleri engellemek, hukuki mevzuattaki ırkçı maddeleri temizlemek ve bunları yasaklayan kanunlar kabul etmekle yükümlü olduğu vurgulanır. 8. Madde bağımsız on sekiz üyeden oluşan “İrk Ayrımcılığının Ortadan

³³ Tam metin için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/45408--Her-Turlu-Irk-Ayrimciliginin-Ortadan-Kaldirilmasina-Iliskin-Uluslararası-Sozlesme.pdf> (Erişim, 27.07.2013)

kaldırılmasına Dair Komite”nin kurulmasını öngörürken, 9. Madde ile de taraf devletlerin, iki yılda bir ya da komitenin talebi üzerine, sözleşmenin yürütülmesiyle ilgili olarak alınan tüm yasal, yargısal ve idari tedbirleri içeren raporları sunmakla yükümlü olduğunun bilgisini verir.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta daha vardır ki tam kapsamlı olmasa da azınlık tanımının yerleşmesi açısından söz edilmeyi hak etmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin 1978 yılında hazırladığı raporda önerdiği tanım, daha sonra yapılmış olan tanım denemelerinin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Capotorti tarafından hazırlanan raporda azınlık:

“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, -o devletin vatandaşı olan, üyeleri nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren grup”³⁴

olarak tanımlanır. Bu tanımdaki dikkat çekici nokta, Erdoğan’ın da değindiği üzere, vatandaşlık kıstası getirilerek mülteciler ve göçmenlerin dışlanmasıdır. Farklı özellikler ifadesi nüfusunun geri kalanı homojen olan toplumlara uygulanabilir. Ancak federal

³⁴ UN Economic and Social Council, E/CN.4/Sub.2/1995/27, Commission On Human Rights, U. 01 Ekim 2006, www.un.org (Erişim: 27.07.2013)

devletlerde ve heterojen toplumlarda, yani nüfusun geri kalanı ortak özellik göstermeyen yerlerde bu ayrım bu kadar net ve kolay olmayabilir (Erdoğan 2000:241)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı çalışan Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda 1966 yılında kabul edilen 1976 yılında yürürlüğe giren İnsan Hakları Sözleşmeleri ortaya çıkmıştır. (Özkan- Duvan, 2004: 204).

2.6.3.2.3. Birleşmiş Milletler İkiz Sözleşmeleri

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan ve İkiz Sözleşmeler olarak bilinen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966'da 2200 A(XXI) sayılı kararla kabul edilmiştir. İkiz Sözleşmelerin yürürlüğe girmesi için gereken 35 ülke tarafından onaylanması, 1976 Ocak ve Mart aylarında tamamlanmış ve sözleşmeler bu tarihte yürürlüğe girmiştir. Bu güne kadar 191 Birleşmiş Milletler üyesinden 148'i bu sözleşmeleri kabul etmiştir. Tüm Avrupa Konseyi üyeler bu sözleşmelerde taraftır.

2.6.3.2.4 Medeni ve Siyasal Haklarla İlgili Sözleşme

Bu sözleşme bireysel hak ve özgürlüklerin ayrıntılı olarak ele alır. Bulgaristan'ın 21 Eylül 1970 günü taraf olduğu sözleşmede dine ve ırka dayalı nefretin yasaklanması ön görülmüştür.³⁵

Sözleşmenin 20. maddesi Ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulması yasalarla yasaklarken, 24. madde her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin, reşit olmayan kişi statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerinin ailesi, toplumu ya da devleti tarafından alınması hakkına sahip olduğunu vurgular. Bununla birlikte 26. Madde herkesin yasalar önünde eşitliğini ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunması şartını öne koyar. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.

³⁵Tam metin için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4868.html> (Erişim: 22.07.2013)

2.6.3.2.5. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Sözleşmenin 2. Maddesi bağlamında taraf devletler, sözleşmede belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler.³⁶ Bu maddeyi pekiştirme niteliğindeki 13. Maddeye göre, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2.6.3.2.6. Jenosit'in Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme

Kelime anlamı 'soykırım' olan Jenosit, 9 Aralık 1948 tarihinde Paris'te dine, ırk veya herhangi bir gerekçeye dayanarak kitle halinde azınlık gruplarının ortadan kaldırılmasını önlemek amacıyla imza edilmiş bir sözleşmedir. İster savaş ister barış zamanında olsun,

³⁶ Tam metin için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf> (Erişim: 22.07.2013)

insanlığa karşı işlenen suçun kabul edilmeyeceğini taahhüt etmektedir (Soysal, 2004:185).

Sözleşmenin 1. maddesine göre, Sözleşen Taraflar, Jenosit'in ister barış ister savaş zamanında işlenmiş olsun bir Devletler hukuku suçu olduğunu tasdik ederler ve bu suçu önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ederler³⁷. 2. Madde Jenosit'in tanımını yaparak cezaya tabii tutulacak suçları belirler. Buna göre, işbu Sözleşmede, jenosit, millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu kısmen veya tamamen imha etmek amacıyla aşağıdaki fiillerden herhangi birinin irtikâp olunması demektir. Grup azalarının katli, grup azalarının bedenî ve aklı melekelerinin ciddi surette haleldar edilmesi, grubun, bedenî varlığının kısmen veya tamamen imhasına müncer olacak hayat şartlarına kasten tabi tutulması, grup içinde doğumları sekteye uğratabilecek tedbirler alınması, bir grup çocuklarının diğer bir gruba zorla nakledilmesi cezalandırılmaya sebep olarak sunulmaktadır.

Bunun yanında 5. Madde Sözleşen Taraflar, sözleşmenin uygulanması üzere kendi anayasalarına uygun olarak gerekli tedbirleri almayı, özellikle jenosit veya 3. maddede adı geçen fiilleri işlemekten suçlu şahıslara gerekli cezaları vermeyi taahhüt ederler.

³⁷ Tam metin için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/jenosit.pdf (Erişim: 25.07.2013)

2.6.3.2.7. Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135 sayılı Kararıyla ilan edilmiş olan bildiri adından da belli olduğu üzere, Bildiri Birleşmiş Milletlerin temel amaçlarından birinin, Birleşmiş Milletler Şartında ilan edildiği üzere ırk, cinsiyet, dil veya din gibi bir ayrımcılığa tabi tutmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygıyı teşvik etme ve geliştirme olduğunu ve temel insan haklarına, insanlık onuruna ve insanın değerine, erkekler ve kadınlar ile küçük-büyük bütün ulusların eşit haklara sahip olduklarına dair inancını yeniden teyit eder.³⁸ Bildiri bu çerçevede, 1. maddesinde azınlıkların korunmasına değinerek 2. maddede hakların çerçevesini belirler. Buna göre, ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler³⁹, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir. Bununla birlikte azınlıklara mensup olan kişiler kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir. Azınlıklara mensup olan kişiler ulusal düzeyde ve uygun olduğu takdirde, mensubu oldukları azınlıklarla veya üzerinde yaşadıkları bölgelerle ilgili olarak bölgesel düzeyde verilen kararlara ulusal mevzuata aykırı olmayacak bir tarzda

³⁸ Tam metin için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dilsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bildiri.pdf>(Erişim:21.07.2013)

³⁹ Bildiride azınlıklar yerine “azınlıklara mensup olan kişiler” ifadesi kullanılmaktadır.

etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir. Azınlıklara mensup olan kişiler kendi örgütlerini kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Azınlıklara mensup olan kişiler hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan, kendi grubunun diğer üyeleriyle ve başka azınlıklara mensup kişilerle ve ayrıca hudut komşusu diğer Devletlerin ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel başlarla bağlı oldukları vatandaşlarıyla serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme hakkına sahiptir

2.6.3.2.8. Din veya İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığı Tasfiye Esilmesine Dair Bildiri

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 25 Kasım 1981 tarihli ve 36/55 sayılı Kararıyla ilan edilen bildiri din veya inanç, inancını açıklayan bir kimsenin yaşam anlayışının temel unsurlardan biri olduğunu ve bu din veya inanç özgürlüğüne bütünüyle saygı gösterilmesi ve güvence altına alınması gerektiğini dikkate aldığını vurgulayarak bu bağlamda, “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir.⁴⁰ Bu hak, bir dine veya dilediği bir inanca sahip olma ve dinini veya inancını kendi başına veya başkaları ile birlikte toplu olarak ve aleni veya gizli bir biçimde ibadet etme, gereklerine uyma, uygulama ve öğretme yoluyla açışa vurma özgürlüğünü de içerir. Hiç kimse bir dine veya dilediği inancına sahip olma özgürlüğünü zedeleyecek bir zorlamaya maruz bırakılamaz.” Bildiri aynı zamanda bu konuda bazı sınırlandırmalar koyar ve 1. maddede bunu açıkça dile getirir. “Bir kimsenin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü,

⁴⁰ Tam metin için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/750B3--Din-veya-Inanca-Dayanan-Her-Turlu-Hosgorusuzlugun-ve-Ayrimciligin-Tasfiye-Edilmesine-Dair-Bildiri.pdf> (Erişim: 21.07.2013)

sadece hukuken öngörülen ve kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlığı, ahlakı veya başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olduğu ölçüde sınırlamalara tabi tutulabilir.” 3. madde din ve ayrımcılığın tanımı yapılırken, 2. maddede bu ayrımcılık kesin bir dille yasaklanır, bunun yanında 4. madde üye devletlere bu uygulama pratikleri içerisinde uygulama zorunluluğu koyar.

Bildiride 6. Madde önem taşımaktadır. Bu madde ile düşünce, vicdan veya inanç özgürlüğünün içeriği belirlenir. Buna göre, din veya inanç ile bağlantılı olarak, ibadet etme veya toplanma ve bu amaç için gerekli yerleri kurma ve kullanma, gerekli vakıf veya insancıl amaçlı kurumlar kurma ve bunları işletme, bir dinin veya inancın törenlerine veya geleneklerine ilişkin gerekli araçları ve materyalleri yeterli ölçüde yapma, alma ve kullanma, bu alanla ilgili yayımları yazma, yayınlama ve dağıtma, bir din veya inancın öğretimini, bu amaçlar için uygun yerlerde yapma; bireylerden ve kurumlardan gönüllü mali yardım vermelerini isteme ve alma, bir dinin veya inancın gerekleri ve standartları bakımından uygun olan liderleri yetiştirme, atama, seçme ve yerini alacak olanı belirleme, bir kimsenin dininin veya inancının kurallarına uygun olarak dinlenme günlerine ve bayram tatillerine ve törenlerine uygun davranma, ulusal ve uluslararası düzeyde, din ve inanç konularında bireyler ve topluluklarla iletişim kurma ve sürdürme özgürlüklerini de içerir.

2.6.4. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde⁴¹ azınlık haklarına doğrudan değinilmemekle birlikte, bu konu ayrımcılığın engellenmesi ilkesi içeriğine eklenmiştir (Arısoy, 2002: 23). Bildirinin 2. maddesine göre: "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiç bir ayırım gözetilmeyecektir." Bununla birlikte yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır. 26. Ve 2. Maddeler de azınlık haklarını ilgilendiren kültürel haklara yer verir. Buna göre, eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmelidir, herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir, herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve

⁴¹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Tam metin için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf> (Erişim: 28.07.2013)

manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır. Bununla birlikte 28. Maddeye göre, herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

2.6.5. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi (Helsinki Deklarasyonu)

Amerika ile Sovyetler Birliği arasında yedi yıllık SALT-II görüşmeleri devam ederken, Avrupa'da, yine Amerika ile Sovyet Rusya'nın da dahil olduğu; yumuşama girişimleri başlar. Bu gelişmeler, Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sisteminin kurulması ile karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi müzakereleri düşüncesini geliştirir. Bu değişim, 1 Ağustos 1975 de 35 ülke tarafından imzalanan Nihai Senet veya Helsinki Deklarasyonu adını alan belgedir.⁴²

Yedi maddeden oluşan deklarasyonun 7. Maddesi azınlık hak ve özgürlük çerçevesini belirler. Düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü dahil insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı başlığını taşıyan bu maddeye göre, katılan devletler ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkes için düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü dahil, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterir.

⁴² 3 Temmuz 1973'te Helsinki'de açılan ve 18 Eylül 1973'ten 21 Temmuz 1985'e kadar Cenevre'de süregelen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1 Ağustos 1975'te Helsinki'de toplanan Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Birleşik Krallık, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Demokratik Almanya, Federal Almanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kanada, Kıbrıs, Lihtenştayn, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Monako, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, Sovyetler Birliği, Türkiye, Vatikan, Yugoslavya ve Yunanistan Yüksek Temsilcileri tarafından sonuçlandırılmıştır. Tam metin için Bkz. [http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-\(Helsinki-Belgesi\).pdf](http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-(Helsinki-Belgesi).pdf) (Erişim 27.07.2013)

Her biri insan kişiliğinin niteliğindeki onurdan doğan ve bu kişiliğin özgür ve tam gelişmesi için temel olan kişisel, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel ve öteki hakların etkin biçimde kullanılmasını güdüleyerek özendirir. Bu çerçevede içinde katılan devletler, bireyin, tek başın ya da başkalarıyla birlikte kendi vicdanı uyarınca din ya da inancını açıklama ve uygulama özgürlüğünü tanır ve ona saygı gösterir. Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan katılan Devletler, bu azınlıklardan olan kişilerin yasa önünde eşitlik hakkına saygı göstererek onlara insan hakları ve temel özgürlüklerden gerçekten yararlanmaları için tam fırsat tanır ve bu amaçla bu alandaki yasal çıkarlarını korur. Katılan Devletler, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının, kendileri ve tüm Devletlerarasında dostça ilişkiler ve işbirliğinin gelişmesini sağlamak için gerekli barış, adalet ve refahın temeli olduğunu görüşüyle bu hak ve özgürlüklerin evrensel önemini tanır. Karşılıklı ilişkilerinde insan hakları ve temel özgürlüklere sürekli saygı göstererek, Birleşmiş Milletlerle işbirliği dahil, bu hak ve özgürlüklere evrensel ve etkin olarak saygı gösterilmesini özendirmek için birlikte ve ayrı ayrı çaba gösterir. Bireyin bu alanda bilgili olmak hakkını ve hak ve ödevlerine göre davranmasını kabul eder. Katılan Devletler, insan hakları ve temel özgürlükler alanında Birleşmiş Milletler Antlaşmasının amaç ve ilkelerine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine uygun olarak davranır. Bu alanda, ötekilerin yanı sıra bağlı olabilecekleri Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri dahil Uluslararası belgeler ve sözleşmelerde konmuş olan yükümlülüklerini de yerine getirir.

Dikkat edilirse deklarasyon özellikle dini ve kültürel özgürlüklere değinmekte, dini gerekliliklerin yerine getirilmesini teşvik etmekte, kültürel çeşitliliği yansıtarak farklılıkların zenginliğini vurgulamakta, bu hak ve özgürlüklere evrensel ve etkin olarak saygı gösterilmesini özendirilmektedir. Ancak Şimşek'in de belirttiği üzere, Sovyet Rusya'nın dahi altına imza koyduğu böylesi bir sözleşmenin diğer imzacısı Bulgaristan, kısa süreli sözlerini tutamayarak, toprakları üzerinde yaşayan Türk azınlığa karşı soykırım faaliyetlerine devam etmiştir. (Şimşek 1999:202)

2.6.6. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi'nin Statüsüne Dair Sözleşme 5 Mayıs 1949 tarihinde Londra'da imzaya açılmış ve 42. maddeye uygun olarak 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeye 13 Nisan 1950 tarihinde katılmış ve 12 Aralık 1949 tarihinde onaylamıştır. 5456-Sayılı Onay Kanunu 17 Aralık 1949 gün ve 7382 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.⁴³ Konseye 07 Mayıs 1992 tarihinde dahil olan Bulgaristan 6 temsilci bulundurma yetkisine sahiptir.

Konseyde adalet ve uluslararası işbirliğine dayalı olan barışı sürdürmenin insanlık toplumu ve uygarlığının korunması için yaşamsal bir önem taşıdığına değinilerek, halklarının ortak mirası olan ve tüm gerçek demokrasilerin temelindeki bireysel özgürlük, siyasal özgürlük ve hukuk düzeni ilkelerinin gerçek kaynağını oluşturan manevi ve ahlaki değerlere derin bağlılıklarına vurgu yapılmaktadır.

⁴³ Tam metin için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/771a1--Avrupa-Konseyi-Statüsü.pdf> (Erişim: 27.07.2013)

Görüldüğü üzere Bulgaristan ülkesinde barındırdığı azınlık haklarına ilişkin kendi anayasası çerçevesinde birçok ikili ya da çoklu anlaşmaya imza atmıştır. Ancak uygulanan asimilasyon politikası düşünüldüğünde hiçbir hukuki dayanağı olmayan bir baskı rejimi görülmekte dolayısıyla anlaşmaların tek taraflı olarak sürekli Bulgaristan tarafından çiğnendiği gözlemlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1989 TEHCİRİ

3.1. TARİHSEL KOŞULLARI İÇERİSİNDE SONUÇLARI

1989 yılında gerçekleşen toplu yer değişikliğinin tarihi altyapısına bakıldığında açıkça görülmektedir ki asimilasyon uzun bir sürece yayılmış ancak her aşamada varlığını korumuştur. Bulgaristan'ın varlığını sürdürdüğü dönemde Türkiye yönlü birçok göçün gerçekleştiği bilinmektedir. Bu aşamada Türklerin Bulgaristan'daki varlıklarına değinerek konumuzu tarihi yapı içerisine oturtmanın faydası vardır. Bununla birlikte her aşamada Bulgar Hükümetinin açık asimilasyon politikasını görmek de kolaylaşacaktır.

3.1.1. Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Tarihsel Süreç İçerisindeki Yeri

Balkanlar'da Türk varlığı Hun Türklerine kadar uzanır, Orta Asya'dan göç eden çeşitli Türk boylarıyla devam eder. Bu topluluklar bölgenin kültürel gelişimine büyük katkıda bulunmuş ancak aynı çapta asimilasyona uğramışlardır. Örneğin Volga boylarında yaşayan ve Türkçe konuşan Bulgar Türkleri, Slavların içinde asimile olmuş ve bir Slav topluluğu olarak anılmışlardır (Lütem, 2000: 14).

Türklerin Balkanlar'la olan ilişkisi Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu imparatorluğu dönemlerinde de devam etmiştir. Bölgede Müslüman toplulukların oluşumu da bu dönemde başlamış, özellikle II. Keykubat zamanında Bizans yönetimiyle iyi ilişkiler kurulmuş, Dobruca bölgesine Sarı Saltuklu Türkleri yerleştirilmiştir (Horata, 2003: 155). 13. yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'da birçok beylik kurulur. Bunlardan biri olan Osmanlı Beyliği, kısa bir süre içinde Eskişehir, Bilecik, İnegöl ve

Bursa'yı fethederek Osmanlı Devleti'ni kurar ve Anadolu'daki otorite boşluğunu doldurur. (Sander, 2001a: 59). On dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçen Türkler bu sayede Balkanlar'ı Fethetmişlerdir.

Bu fetihler neticesinde, Osmanlı Devleti Bulgaristan'a 1389 yılında hakim olmuştur.(Halaçoğlu 2002:308) Farklı din, ırk ve mezhebe mensup topluluklardan meydana gelen Osmanlı İmparatorluğu, siyasal, toplumsal ve yönetsel yapısı ırk esasına değil inanç temeline göre şekillendirir (Küçük, 2006:3) ve egemenliğindeki toplulukların, din ya da mezhep esasına göre örgütlenecek yönetilmesi “*millet sistemi*” olarak adlandırılır.(Eryılmaz, 1990: 17) Osmanlı'nın dış politikasını oluşturan ana etmenlerden biri İmparatorluğa katılan topraklarda hoşgörü uygulamasıdır. Buna bağlı olarak egemenlik altına alınan Bulgar Halkının din, dil ve eğitim hürriyetine dokunmamış ancak Özbir'in de belirttiği üzere, Osmanlı İmparatorluğunun fetih politikası gereği fethedilen yerlere Anadolu'dan Müslüman-Türk Nüfus iskan ve aynı zamanda çeşitli imar faaliyetlerinde bulunarak, buraların Türkleşmesi hedeflenmiştir (Özbir 1986:6). Bu açıklamayla ek olarak belirtmek gerekir ki Osmanlı İmparatorluğu tarihinde herhangi bir azınlığa uygulanan asimilasyona rastlanmamaktadır.

Gelişen ve İmparatorluk şeklini alan Osmanlı istikrarlı bir genişleme göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu büyük çaplı yayılmanın ardından, Öztürk'ün de ifadesiyle, Balkanlar'da büyük bir Müslüman-Türk nüfusu oluşmuştur. Sadece Müslüman ve

Türk gruplar değil, hâkimiyet altında olan bütün Balkan ulusları, Osmanlı yönetimi altında parlak bir dönem geçirmişlerdir (Öztürk, 1999). Ancak Fransız İhtilali ile birlikte, aşırı milliyetçilik akımlarının etkisi altına giren Balkan ulusları, Osmanlı yönetimine karşı, peş peşe bağımsızlık savaşı başlatmış ve kendi ulus devletlerini kurmuşlardır (Sander, 2001a: 292).

Osmanlı Rus Savaşından⁴⁴ yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu 3 Mart 1878'de Rusya ile Yeşilköy Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Doğu Anadolu ve Rumeli'de büyük Osmanlı toprak kaybının yanı sıra Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı ve Tuna eyaletinde kurulacak geniş bir Bulgaristan Prensiği de kabul ediliyordu. Ancak Avrupa devletleri, Yeşilköy Antlaşmasını çıkarları ile doğru orantılı bulmamış ve 18 Haziran 1878'de Berlin Kongresinin toplanmasını sağlamışlardır. Bu kongrede alınan kararlara göre; Büyük Bulgaristan küçültülerek Balkan Dağları kuzeyinde oluşuyor, Korkut'un da ifadesiyle, savaştan önce nüfusunun yarıdan fazlası Türk olan bir Bulgaristan devleti kuruluyordu. (Korkud, 1986: 4).

Bu gelişmeler Tuna eyalet topraklarında azınlıkta olan Bulgarlara bir ülke oluşturmuştur (Kekioğlu, 1985: 13). Berlin Anlaşmasıyla kurulan Balkan Dağlarının kuzeyindeki bir Bulgar Prensiği ve güneyinde de Doğu Rumeli Vilayeti (Oğuz, 1987:59). Belirtmek gerekir ki,1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında bir milyon bölge Türkü yurtlarından göçe zorlanmış ve bunlardan yarısı soykırımla

⁴⁴ Rumi takvime göre 1293 tarihinde gerçekleşmesi nedeniyle sebebiyle 93 Harbi olarak da anılır.

katledilmiş, ağır tabiat şartları nedeniyle ölmüş ve azınlık konumu Bulgarlardan Türklere geçmiştir.

Türklerin ilk kez azınlık durumuna düştüğü Berlin Antlaşması'nda Türklerle ilgili olarak ilginç düzenlemelerin varlığı dikkati çeker. Bulgaristan'da azınlıkların hak ve özgürlüklerinin hukuki çerçevesine değinilen bölümde ayrıntılı olarak ele alınan bu anlaşmaya göre Türklere, burada azınlık yerine Türk ifadesinin kullanılması önemlidir, bu antlaşmayla Türklere istedikleri zaman anavatana taşınma tanınmıştır. 5. Maddeye göre, "Bulgaristan'da din ve mezhep ayrımı gözetilemez. Ayrı din ve mezhepten olan azınlıklar, tıpkı Bulgar çoğunluk gibi bütün medeni ve siyasal haklardan yararlanırlar. Bulgar Hükümeti, azınlıklara din ve ayin özgürlüğü tanımakla yükümlüdür". Ancak mevcut durum bu değildir, Şimşir'in de belirttiği üzere Türklerin azınlık konumlarından faydalanan Bulgaristan anlaşmanın gereklerini yerine getirmemiştir. Ona göre, 1877-1886 yılları içinde Bulgaristan Türkleri hemen hemen bütün hoca ve öğretmenlerini kaybetmişlerdir, Türk azınlık okulları için öğretmen bulmak, yetiştirmek işi bundan sonra bir sorun olmuş, Türk mektep ve medrese binalarının önemli bir bölümü yakılıp yıkılmış ve bunların yerine yenilerini koymak zor olmuştur, Türklerin ekonomik üstünlükleri yok olmuş ve Türk halkı çok yoksul düşmüştür. Bu yüzden ayakta kalan Türk mektep ve medreselerini yaşatılıp geliştirmek Türk cemaati için büyük bir yük olmuştur. Türk vakıf malları geniş ölçüde yağma ve gasp edilmiştir. Yani Türk mektep ve medreselerinin gelir kaynağı daralmıştır. (Şimşir, 1986, s.30-32) Bu dönemde Türkler, "... Kendilerini ölümdenve kâlâ-

yı' ismetlerinden (tertemiz namuslarının) telvis edilmesinden (kirlenmesinden) kurtarmak için, yirminci asır zâlimleri tarafından dul ve yetim bırakılan kadınlar ve genç kızlar son hakaret olmak üzere, tebdîl-i din ettirilmek(din değiştirilmek) felâketine mâr-uz kaldılar..." (Alp, 2008: 26)

Bununla birlikte üzerinde durulması gereken başka sorunlar da vardır. Lütem'e göre, savaştaki kayıpların yanı sıra, ekonomik ve kültürel bakımdan elit tabakanın Anadolu'ya göç etmesine, geriye fakir, savunmasız, haklarını aramakta yetersiz, kırsal kesimde yaşayan bir toplum profili ortaya çıkarmış (Lütem, 2000: 59), bölge tarım arazilerinin %70'ine sahip olan Türklerin azınlığa düşürülmesi ile ekonomik durumları da kötüleştirilmiştir. (Şimşir, 1986: 20).

1908 yılında Osmanlı İmparatorluğunda çıkan isyan⁴⁵, devrimci hükümet iktidara getirir. Bu fırsattan yararlanan Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan harekete geçer. Habsburg imparatorluğunun Bosna-Hersek'i ilhak etmesiye Ferdinand Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmiş⁴⁶, böylece Bulgaristan bağımsız Balkan devletleri safına katılmıştır. (Jelavich, 2009: 41). 19 Nisan 1909'da Türk ve Bulgar hükümetlerince İstanbul'da imzalanan bir protokol ile Osmanlı Devletinin, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanınması sağlanmıştır. Toğrol'a göre bu protokol⁴⁷, Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla eşit haklara sahip olması ile birlikte özel azınlık haklarını, eğitim ve dini

⁴⁵ II. Meşrutiyet

⁴⁶ 5 Ekim 1908

⁴⁷ Adı geçen protokol İstanbul Protokolüdür

hürriyetlerini bir kez daha güvence ve teminat altına alıyordu (Toğrol, 1989: 18-70).

İki Balkan savaşı, Trakya'nın küçük bir kısmı ve İstanbul hariç, Osmanlı hakimiyetine son vermiş ve Jön Türk hareketi imparatorluğun gerilemesini durduramamıştır.(Jelavich, 2009:105). Osmanlının zayıf düşmesi ve bölgede hakimiyetinin son bulmasıyla Bulgarların Türklere karşı tavırları da değişme göstermiş, tam bir kayıp olarak adlandırılabilir olan Balkan Savaşı sonrası Bulgarların bölgede yaşayan Türklere yönelik katliam ve soykırım hareketleri büyük ölçüde ivme kazanmıştır. Turan'a göre, bu dönemde Türk isimlerini değiştirme, Hıristiyan olmaya zorlama ve milli kıyafetlerini yasaklama ve camileri yakma gibi bazı uygulamalar olmuştur (Turan, 1995: 295). Buradaki önemli nokta isim değiştirme politikasının 1985 yılı politik yaklaşımın dışında da tarihsel süreç içerisinde kendisine yer bulduğudur. Alp'e göre, bu süreç geçmişten gelmektedir ve temellerinin atılması geçmişe dayanır. Ona göre, Bulgarlar homojen bir Bulgar- Slav topluluğu yaratma amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla 1910 yılında hazırladıkları bir plânla Pomak Türkleri⁴⁸ ile diğer Türkleri ayırmaya çalışmışlardır. Bulgarlar bu çerçevede, Müslüman Pomak Türklerinin yaşadığı köy, bucak, ilçe ve vilayetlerde Türkçe eğitimin yapılmasına izin vermemiş, Türkçe eğitimin yapılan okullara Pomak Türklerinin gitmesini yasaklamışlardır, Pomak Türklerinin folklorunu tahrip ederek, Bulgar folkloruyla birleştirmek istemişler, Ayet, hadis ve hutbeleri Bulgarca okumaya zorlamışlar, Anavatan

⁴⁸ Bulgar kayıtlarında Pomaklar Bulgar olarak değerlendirilmektedir.

“Türkiye sevgisi” yerine, “Anavatan Bulgaristan” sevgisini telkin ederek, ısrarla benimsetmeye çalışmışlar, Türk ve İslam düşmanlığının aşılması için kreş, ilkokul, ortaokul ve bütün diğer okullara Bulgar asıllı öğretmenler tayin edilerek, Türk-İslam düşmanlığını telkin edici temalar işlemişler, Türkleri, Bulgarların yaşadığı köy, kasaba ve şehirlere zorla iskân ettirerek, Bulgarların içinde eritmeye gayret etmişlerdir. (Alp, 2008:180) Bu çalkantılı dönemde genel tablo, kaynaklar farklılık göstermekte ve sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte, Ağanoğlu, 1.230.000 ile 1.253.000 kadar Türk Türkiye’ye göç ettiğini belirtmektedir (Ağanoğlu, 2001: 33).

Osmanlı hakimiyetinin son bulduğu bir dönemden söz ederken ilginç bir ayrıntıya yer vermek gerekir. Uzun bir süre Balkanlar’da üstünlük sağlayan bir imparatorluğun Balkanlar üzerinde etki bırakması kaçınılmazdır. Jelavich’e göre, bir Balkan devleti ne kadar milliyetçi olmak isterse istesin, Osmanlı idaresinin mirası, her bireyin hayatının ayrılmaz ve kolayca silinmeyecek bir parçasıydı. Örneğin bütün ulusların dillerine pek çok Türkçe kelime girmiştir. Bunun yanında Osmanlı mimarisinin güzel örnekleri de Balkanların her alanına yayılmıştır. (Jelavich, 2009: 109-110) bununla birlikte elbette ki olumsuz veçhelere de rastlanmaktadır. Vucinich’e göre:

“Osmanlı sosyal sistemi.... İmparatorluğun çöküşünden sonra da yaşamaya devam eden, istenmeyen pek çok alışkanlığı beslemiştir. Yüzlerce yıllık feodal bağımlılık, yavaşlığın; atalet, kayıtsızlık, kararsızlık ve hayatta kalma zaruretinden doğan itaatkarlık eğilimiyle

tanımlanan bir durumun hakim olmasına yardımcı olmuştur. Bu durum otoriteye yönelik tavırda kolaylıkla görülebilir; anlayış fakat aynı zamanda da yumuşak başlılık ve teslimiyet. Boyun eğme ile birleşen zeka, otoritenin koydukları da dahil engellerin, hiç te ahlaki olmayan... hatta kanun dışı yollardan, üstesinden gelme teşebbüsleri de görülmektedir. Devleti dolandırmak ve soymanın son derece hoş görülebilir olduğu düşüncesi hala mevcuttur.... Gelecek belirsiz olduğundan, Osmanlı İmparatorluğunun tebaası, hayata karşı oldukça hazcı bir yaklaşım geliştirmiş ve boş vakte büyük değer vermiştir. Çalışmak tek başına genelde pek ödüllendirilmez.... Bir çok yazar, Balkan Hıristiyanlarında kök salmış olan kaderciliğin (kısmet) İslam etkisinin ürünü olduğuna inanmaktadır. Kadercilik, kaza-kader öğretisinden; yani her şeyin Allah'ın ya da Tanrının takdirinde olduğu, kaderini değiştirmenin hiçbir ölümlünün elinde olmadığı öğretisinden kaynaklanır. Hıristiyanlar da, Müslüman komşuları gibi, ne kadar yaşayacağını herkesin alnında olduğu düşüncesini kabul etmişlerdir! (Vucinich'ten aktaran Jelavich,2001:110)

Osmanlı mirasının hem olumlu hem de olumsuz veçheleri, ilerleyen yıllarda bütün devletlerin tarihine yansyacaktı. Ortak bir kültürü paylaşımları Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve savaştan sonra Türkiye ile Yugoslavya arasındaki en önemli bağ olacaktı. (Jelovich, 2001:110) Bu ayrımın ve Vucinich'in olumsuz tespitlerinin aktarılmasının çalışmamız açısından ortak kültürel değerlere vurgu yapmaktır. Her ne kadar farklı kültürlerin çatışması çalışmamızın odağını oluştursa da temelde iki kültür de birbirinden

etkilenerak Şekillenmiş ve bugüne taşınmıştır. Bu aÇıklamalar iŐıŐında söz konusu baskı ve asimilasyon politikalarını anlamak zorlaşmaktadır.

Birinci DÜnya savaşında aynı ittifakta yer alan ve yenilen Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan'da savaş sonrası önemli gelişmeler görÖlmektedir. Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekimde teslim olur. BÖylece savaş aralarında Balkan devletlerinden Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'ın da bulunduğu İtilaf Devletleri'nin mutlak zaferiyle sonuŐlanır. Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu mağluplar arasındadır. (Jelavich, 2009:129) Bu büyük yenilginin yanında Kekioğlu'na göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda Milli MÜcadelenin baŐladıĐı sırada Bulgaristan'da, önce ihtilal ve arkasından seÇimle Çiftçi Partisi yÖnetime gelmiştir. Bu parti yÖnetimi altında Bulgaristan TÖrkleri ilk kez rahat bir nefes almış ve 1918-1923 yıllarını kapsayan bu dÖnemde en huzurlu gÖnlerini geŐirmiŐlerdir. (Kekioğlu, 1985:1 9) Bu durumun önemli sebeplerinden biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren ve TÖrkiye Cumhuriyetinin kuruluŐu ile sonuÇlanan "KurtuluŐ Savaşı" mÜcadelesi olarak gÖsterilebilir. Bu dÖnemde de TÖrk Bulgar ilişkileri hız kesmeden devam etmiştir. Bulgaristan'ın kurucuları arasında gÖsterilen Georgiy Dimitrov'un, TÖrkiye KurtuluŐ Savaşı ile ilgili olarak, "BÖyük kan pahasına ellerine silahlarını alıp Ölkelerinden emperyalist istilacıları kovmayı başaran ve milli bağımsızlıklarını kazanan TÖrk milleti bÖyük bir gurur duymakta haklıdır" (Velikov, 1966:7) ifadesini kullanması ilgi çekicidir. TÖrk KurtuluŐ Savaşını en aÇık Şekilde destekleyen yayın organı olan RabotniÇeski Vestnik, 08.09.1922 tarihli baskısında " TÖrkler

Anadolu’da sadece Yunan ordusunu mağlup etmediler. Yunan ordusunun Türkler tarafından mağlup edilmesi İngiltere’nin de mağlubiyetidir. Türklerin bu büyük zaferi İngilizlerin emperyalist siyasetlerini mağlup etmiştir.” açıklamasına yer verir⁴⁹. Bu dönemde Bulgaristan her anlamda Türkiye’deki mücadelenin yanında ve arkasında bir tavır benimser. Bu durulmaya bir başka neden olarak Aleksandır Stamboliyski (1919 – 1923) dönemi boyunca Bulgaristan’ın yayılmacı politikalarından vazgeçerek Balkan Savaşları ile başlayıp Birinci Dünya Savaşı ile devam eden milli felaket dönemlerinin yaralarını sarmaya çalışması gösterilebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan dış politikasına, Aleksandır Stamboliyski’nin dünya görüşü ve ülkenin içinde bulunduğu durum yön vermiştir. Stamboliyski iktidarının dış politika ile ilgili temel prensibi, hayatın her alanında olduğu gibi, tam bağımsızlık ve bağımsız bir dış siyaset takip etmektir. Stamboliyski, “*Ben ne Rusofilim, ne de Germanofil... Ben sadece Bulgarofilim ve ancak Bulgarofil olabilirim*” açıklamasını çekinmeden yapmıştır. (Stamboliyski, 1979:225) Bu açıklamadan da anlaşılabilceği üzere Stamboliyski’nin görüşleri bundan önceki dönemlerin aksine Bulgaristan dış siyasetinde Alman ve Rus izlerinin görünmeyeceği anlamı taşımaktadır. Jelavich’e göre, Stanboliyski’nin iktidarda olduğu dönem boyunca toprak reformu, çalışma mükellefiyetinin getirilmesi ve köy düzeyinde eğitimin iyileştirilmesini kapsayan önemli kanunları çıkarmayı başarmış, Bulgaristan o dönemde Balkanlardaki en eşitlikçi toprak sistemine sahip olduğundan, hiçbir

⁴⁹ Rabotniçeski Vestnik, s. 83, 26.09.1922

radikal kanuna ya da istimlake gerek duyulmamış, bununla birlikte hükümet, devletin, manastırların ve köy idarelerinin elindeki mülkler de dahil olmak üzere, elde edebildiği bütün arazileri dağıtmıştır (Jelavich, 2009:178). Ancak belirtmek gerekir ki Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler Cumhuriyet döneminde de hız kesmeden devam etmiş, Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası Bulgaristan'dan gelmiştir. Bulgaristan'dan gerçekleşen göçler aralıklarla 1989 yılına kadar sürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Antlaşması, Bulgaristan Türk azınlığının dini, kültürel ve eğitim alanındaki haklarını teminat altına alan hükümlerde içermekte ve bu durum da aynı dönemde bölge Türklerine yönelik Bulgar politikasını etkilemektedir. (Şimşir, 1986: 54-57) Türkiye'nin bağımsızlığını kazanması akabinde Türkiye ve Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925'te Ankara imzalanan ikamet sözleşmesi ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler konusu hukuki temellere oturtuluyordu. Bu sözleşmenin içeriğiyle doğru orantılı olarak Türk göçlerini görmek mümkündür. 1923-1939 yılları arasında iki yüz bine yakın Türk Türkiye'ye göç etmiştir.

1930'lı yıllara gelindiğinde 1925 yılında imzalanan Türkiye-Bulgaristan dostluk ve ikamet antlaşmalarının gereklerine ters düşüldüğü, Bulgaristan'da yaşamlarını sürdürmekte olan Türkler üzerinde yeni yaptırımlara gidildiği görülmektedir. Yenisoy'a göre bu dönemde yeni yazı yasaklanmış ve birçok Türk Okulu kapatılmıştır.

Yine bu kapsamda Bulgar yönetimi bir dizi karar alarak azınlık konumundaki Türklerin Türkiye ile kültürel bağlarını koparma ve birliklerini zayıflatma veya onları Türkiye'ye göçe zorlama gayretleri içine girmiştir. Bu kapsamda; Türkiye'ye göçü teşvik, aydın din adamlarını görevden uzaklaştırma, okullarda tekrar Arap harfleri ile eğitime geçme gibi politikalar uygulanmıştır (Yenisoy, 1997: 1782).

Bu dönemde siyasal gelişmeler de çalkantılıdır. 1931 seçimi, seçmenlerin tercih ettikleri adaylara oy vermekte nispeten özgür oldukları son seçim olmuştur. Ülkeye rahat vermeyen siyasi, ekonomik ve sosyal sorunların bir araya gelmesi Mayıs 1934'te darbeye ve 1935'te 3. Boris'in idaresinde bir diktatörlük rejiminin kurulmasına yol açmıştır (Jelavich, 2009:181). Bu aşamada 1944 yılında kurulacak Komünist sistemin ilk adımları atılmıştır, çünkü Jelavich'in de değindiği gibi, 1934 yılında Sovyetler Birliği'yle ilk resmi ilişkiler kurulmuştur. (Jelavich,2009:220)

Daha önce de belirtildiği üzere, Bulgaristan kurulduğunda birçok yörede Türkler çoğunlukta idi. Süreç içerisinde göçlerle bu çoğunluğun azaltılması yoluna gidilmiştir. 1934 sonrası Bulgarlar, bir toprak ihtilali yaparak Türklerin elindeki arazilere el koymuşlardır (Kekioğlu, 1985: 26-27). 1944'de yönetime gelen Komünist Parti liderleri, azınlık desteğini temin için önce baskı politikasına son vermiş, ancak 1946 sonrası özel okul statüsündeki Türk okullarını devletleştirmiş ve arkasından da tek tip bir sosyalist Bulgar toplumu oluşturma

çalışmalarına başlamıştır (Turan, 1995: 295). 1934-1946 tarihleri arasındaki bu dönem Faşist Dönem olarak adlandırılmaktadır.

Burada Jelavich'in ifadesi önemlidir. Jelavich, Sosyalist Rejimin ilk yıllarında temel amacın geleceğin komünist topluma bir yol çizmek olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda yapılan şey sadece yeni kurumlar kurmak değil, aynı derecede önemli görülen, hükümete düşman olduğu düşünülen organizasyonları veya "sınıf düşmanı" tabyası olan burjuvaziyi sindirmektir. Bu tutum kiliseleri, okulları, üniversiteleri ve bireysel yazarları ve sanatçıları çok derinden etkilemiştir. Komünist hükümetlerin tamamı, basın, eğitim ve din de dahil olmak üzere ulusal kültürel hayat üzerinde güçlü bir sansürcü anlayışı kuramsallaştırmayı gerek görmüştür. Polis gücü ve mahkemeler de bu anlamda bir kontrolün sağlanması konusunda hükümetlere yardımcı olacaktır (Jelavich: 2009:375-376.) Bu açıklamadan daha önceki tespitimizi geçerli kılmaktadır. Soykırım, asimilasyon, etnik temizlik ve milliyetçilik komünist rejimde yer bulan ifadeler değildir. Dolayısıyla tarihsel süreç değerlendirilirken farklı rejimler değil, hükümetler ve politikaları üzerinden hareket etmek faydalı olacaktır.

1944 yılından sonra Bulgaristan bütün Doğu Avrupa ülkeleri arasında Sovyetler Birliği ile en yakın ilişki içerisinde olan devlet konumuna gelmiştir. Hükümet ve liderleri Sovyet iç sistemindeki bütün değişiklikleri aynen kendi ülkelerine uygulamış, ayrıca dış politikada Moskova'nın verdiği direktifler yerine getirilmiştir. Büyük endüstriyel

girişimlerin inşasına çok büyük önem veren ancak hafif endüstriyi ve tarımı umursamayan Stalinist ekonomik sistem büyük bir hevesle uygulanmıştır. (Jelavich, 2009:391)

1940 yılında Bulgaristan'ın eline geçen ve 1945'ten sonra da elinde bulundurduğu Güney Dobruca'da önemli sayıda Türk nüfus yaşamaktaydı. Bulgar hükümeti göç etmeleri için Türklere büyük baskılar uygulamıştır, çünkü Türklerin sahip oldukları toprakların devletleştirme politikasına dahil edilmesi planlanmıştır. (Jelavich, 2009:395) Memişoğluna göre, bu dönemde asimilasyon politikası resmileşmiş, yeni hükümetin plânladığı ana politikalardan biri olduğunu bizzat komünist rejimin ilk Başbakanı Georgi Dimitrov, 6 Şubat 1946'da yaptığı konuşmada “Balkanların yalnızca Balkanlılara ait olmasını ve Slavların Balkanlarda başrolü oynamasını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın nişaneleri tamamen silinmelidir.” sözleriyle dile getirmiştir (Memişoğlu, 1999: 62). Bu noktadan itibaren azınlıkların asimilasyonu politikası hız kazanarak uygulamaya konulmuştur. Dayıoğlu'nun ifadesiyle, asimilasyona Pomaklardan başlanmış ve Dayıoğlunun da ifadesiyle, 1948-1952 yılları arasında devam eden bu süreçte Pomaklar küçük gruplar halinde ülkenin değişik bölgelerine sürülmüştür (Dayıoğlu, 2002: 219)

10 Ağustos 1950'de Bulgar hükümeti, Türkiye'ye bir nota vererek Bulgaristan Türklerinden Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını talep etmiştir. Bunun üzerine gergin olan Türk-Bulgar ilişkileri daha da

kötüleşirken, karşılıklı bir nota düellosuna girilmiştir (Şimşir, 1986: 212-223). Bu nota ile Bulgaristan, ülkesinde yaşayan 250.000 Türkün Türkiye'ye göç etmek istediğini, Bulgar makamlarının bu kimselere göçmen pasaportu vermeye başladığını, 10 Ağustos 1950 tarihine kadar 54.028 kişiye pasaport verdiğini ve 250.000 kişinin hepsine pasaport verebileceğini bildirmiştir (Şimşir,1992: 58) Bunun ardından bitmeyen göç yeniden başlamış ve sınır aşımı gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın bu notası sonucu, Ağanoğlu'na göre, 1950–1952 yılları arasında 154.393 Türk Bulgar sınırını geçerek Türkiye'ye gelmiştir. (Ağanoğlu, 2001: 319)

Ancak bu aşamada belirtilmesi gereken önemli bir nokta daha vardır ki zannımızca Bulgaristan'ın Türk azınlık üzerindeki yaptırımlarının ana hatlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Tarım Bakanlığı 31 Temmuz 1950 tarihinde dış işleri Bakanlığına aşağıdaki gibi bir görüş sunar:

“...Gerek serbest göçmen sıfatıyla, gerekse memleketimizde yakınları bulunmadığından dolayı bu şekilde yurdumuza gelmek imkanlarına malik olmayan 500 bini müteceviz soydaşımızla, 250 - 300 bin kadar Pomak'ın bir hamlede memlekete kabul edilmelerinin ve bunların kendi kendilerine geçimlerini sağlayabilecek bir seviyeye ulaşmalarının mümkün olamayacağı aşıkardır. ...Mevcudu 150 bin aileden aşağı olmayan Bulgaristan'daki Türk ve Pomak unsurunun iskanlı göçmen olarak yurda kabulleri ve yerleştirilip müstahsil hale getirilmeleri ortalama olarak 700-750 milyon liralık muazzam bir

tahsisata mütevakkıf bulunmaktadır. Ehemmiyet ve azameti meydanda olan bu göç işinin, elde edilecek mali imkanların müsaadesi nispetinde, senelere sari bir şekilde ve her türlü icap ve imkanları telif edici bir plan ve program dahilinde ele alınmasını ve bu sene ancak serbest göçmen olarak gelmeyi göze alanlardan 25-30 bin kişinin yurda kabulleri yoluna gidilmesini...”(Şimşir, 1986:219)

Bunun üzerine Türkiye'nin Dışişleri Bakanı⁵⁰ “ırkdaşlarımızın mühim bir kısmının muhtelif senelere dağıtılmak suretiyle peyderpey getirilmeleri bakanlığımızca mümkün görülmektedir” açıklamasını yapar (Şimşir,1986:220). Bu açıklamalar ışığında açıkça söylenebilir ki Türkiye tarafından Bulgaristan'a yapılacak bir müdahale zamanında gelmemiş, Türklerin bütçe ve istihdam sorunu nedeniyle göçleri zamana yayılarak, bir bakıma Türkler, kaderlerine terk edilmiş görüntüsünün ortaya çıkmasına sebebiyet verilmiştir. Toğrol'un belirttiği gibi, 1950-1951 yıllarını kapsayan dönemde toplam 154.393 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen olarak gelmiştir (Toğrol, 1989: 73). Buradan da anlaşılacağı üzere 250.000 ile 300.000 arasındaki kişi sayısının telaffuzuna rağmen Türkiye'ye gelen kişi sayısı sadece yüzde ellisi kadardır. Bütün bu açıklamalardan da görüleceği üzere Türkiye Bulgaristan'da yaşayan Türklerine sahip çıkmakta yetersiz kalmaktadır. Aynı tablo 1989 göçü esnasına sınırın kapatılması ve tekrar açılması süresince de görülecek, bu konu daha kapsamlı irdelenecektir.

⁵⁰ Dönemin Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'dür.

Komünist rejim döneminde Bulgaristan’da sanayileşme ve ağır sanayi geçiş çabalarında konunun sosyal boyutu düşünülmemiş, köyler boşaldı. Diğer taraftan kooperatiflerin yaygınlaşması ve özel mülkiyetin yasaklanması, tarımsal ve zirai üretimde verimsizliğe neden olmuştur. Bu durum, bir tarım ülkesi olan Bulgaristan’ın dış pazarlara tarımsal ürünler ve kaliteli sanayi mamulleri satamamasını beraberinde getirir. (Çavuş, 1997: 73-75). 1949-1956 yılları arası dönemde toprakların devlet politikası gereği kolektifleştirilmesi, Bulgaristan’da yaşayan Türkler açısından ciddi bir maddi kayba ve ağır bir buhrana sebep olmuştur.

Bulgaristan, kurulduğu günden itibaren sistemli bir şekilde Türk azınlığı yok etmeye çalışmış, bu amacın son halkalarından birisi olarak 17 Temmuz 1970’da Bulgaristan Merkez Politbüro yetkilileri 549 sayılı “gizli tedhiş ile milliyet ve din değiştirme” kararı almışlardır (Toğrol, 1989: 74-75). Bu karar milliyetçiliğin sinyallerini vermektedir. Toğrol’a göre, Bulgarları bu tür “çılgın karar” ve uygulamalara iten nedenlerin başında, Türklerin hızlı nüfus artışı karşısında⁵¹ Bulgarların zamanla azınlığa düşme endişesi yatmaktadır. Nitekim bu kaygılar, çeşitli resmi toplantı ve raporlarda dile getirilmiştir (Toğrol, 1991: 50-65).

⁵¹ Bulgaristan’da yaşayan Türklerin hızlı nüfus artışı, üzerinde durulması gereken etmenler arasındadır. Burada toplum sosyolojisi dalına giren ve çalışma konusu olarak değerlendirilebilecek bir sorunsal ön plana çıkarmakta fayda vardır. Yıllarca resmi ya da gayri resmi politikalar yürütülerek baskı rejimlerine direnç gösteren Türklerin bilinçli bir çoğalma yoluna gittikleri düşünülebilir.

1969 yılında başlayan göç dalgasının nedenleri arasında, mevcut siyasal politikaların ve milliyetçilik adı altındaki asimilasyonun getirdiği baskı rejiminin dışında, 1950-51 göçünün etkilerine rastlamak mümkündür. Bu bağlamda son göç ile parçalanmış ve aile birliği dağılan Türkleri bir araya getirmek ana etmenler arasındadır. 1968 yılında, 8 Ekim 1969'da ilk göçmen kafilesi Edirne Karaağaç istasyonuna gelmiştir. Şimşir'in de belirttiği üzere, bunu izleyen on yıl boyunca da her hafta (Aralık-Mart ayları hariç) göç kabilelerinin gelmesi sürmüştü ve bu kapsamda gelen göçmen sayısı tüm tahminlerin aksine 130.000 gibi büyük bir sayıya ulaşmıştır (Şimşir, 1986: 319-338)

1980'li yıllara gelindiğinde aynı tabloyla karşılaşılmaktadır. Toğrol'a göre, Türklerin milli ve dini benliklerini korumaları, komünist ideoloji ve diğer benzeri propagandalardan etkilenmemeleri de Bulgar yönetimini telaşa ve kendi açılarından acil çözümler aramaya sevk etmiştir. Toğrol bu durumu Türklerin bir özelliğine, güçlü aile yapısına sahip olmalarına dayandırmaktadır. (Toğrol, 1991: 65-68).

1960 yılında Bulgaristan Komünist Partisinin ağırlığının hissedildiği bir toplantıda nüfus yasasında yapılan bir değişiklikle Bulgar soyundan olmayan vatandaşların kendi istekleri ile isim ve soyadlarını değiştirebilecekleri kararı alınmıştır. Nüfus yasasında yapılan bu değişikliğe rağmen Türklerden bir kişi bile isim değiştirmek için 1960-1984 yılları arasında müracaatta bulunmamıştır. Ancak Bulgarlar bunu 1984 yılı Aralık ayında başlattıkları isim değiştirme politikasının yasal dayanağı olarak kullanmışlardır. (Şimşir, 1986: 14)

Bu sancılı süreçte tarlaları kooperatifleşme adı altında, okulları daha iyi eğitim verme amacıyla ellerinden alınan, dinsel yaşamına ve geleneksel yaşamına müdahalede bulunulan Türkler Türkiye'ye göç etme fikrini benimsemiştir (Şimşir, 1986:167).

Zorla isim değiştirme işlemine önce Pomaklardan başlanmış ve adları 1972-1974 arası zorla değiştirilmiştir.⁵² Arkasından Türk-Bulgar ilişkileri en iyi seyrettiği 1981-1983 arası dönemde aynı işlemler Müslüman Çingenele tatbik edilmiştir (Şimşir, 1986: 339-353). Bunun ardından süreç ülke çapında yaygınlaştırılmış ve isim değiştirmenin dışında dini yasaklamalara kadar ilerletilmiştir. Şimşir'e göre, eğitim müfredatları ve Türkçe eğitim yasaklanmış, Türkler sürekli Türkiye'ye göçe zorlanmış ve resmi teşviklerle ad değiştirmeye zorlanmış ama yine Türk varlığı ortadan kaldırılamamıştı. 1960'dan itibaren Bulgaristan'daki Türkler, "Müslümanlaşmış Bulgarlar" şeklinde tarih saptırılarak inkar edilmeye çalışılıyordu (Şimşir, 1986: 354-364). Dört milyon dolayında olduğu tahmin edilen Bulgaristan Türkleri, kendilerine uygulanan her türlü baskı ve yok etme planlarına rağmen milli kültür ve benliklerini korumaya çalışmışlardır (Toğrol, 1991: 70-119).

⁵² Bu aşamada zorla isim değiştirilmelere öncelikle Pomaklardan başlanması ilgi çekicidir. Daha önce de değinildiği üzere Bulgar istatistikler Pomakları Bulgar olarak nitelendirilmektedir. Pomakların Bulgarlara yakın olarak benimsenmesi, isim değişikliği sürecinde zannımızca kamuoyundan gelecek tepkilerin azaltılması açısından politik bir yol olarak benimsenmiş, yumuşak bir geçişle tepkisiz bir değişiklik planlanmıştır.

İktidara gelen Tofdot Jivkov 1984-1989 yılları arasında devlet eliyle yürütülen resmi asimilasyon politikasının mimarı olarak anılmaktadır. Jivkov'un, Bulgaristan siyasi hayatında yeni bir kırılma noktası yaratan ilk icraatı ise 1971 Anayasası olmuştur. Yeni anayasaya göre, azınlık kavramı Anayasa'dan çıkartılmış, Türk okulları ve Türkçe kursları kademeli olarak kapatılarak, "Türkçe" seçmeli ders olarak haftada 2 saate indirilmiştir. Ayrıca bir süre durulan isim değiştirme kampanyasına yine Pomaklardan başlanarak yeniden başlandı. 1984 kışı itibarıyla da ülkedeki Türklere yönelik "yeniden doğuş"⁵³ olarak adlandırılan Bulgarlaştırma politikası resmi olarak hayata geçirilmiş, bu bağlamda büyük ölçekli bir asimilasyon kampanyası başlatılmıştır. Pomakların isimlerinin değiştirilmesiyle 24 aralık 1984 tarihinde Doğu Rodop ve Balkan Kotel merkezli başlayan süreç 19 Ocak 1985 yılına kadar Bulgaristan'da yaşayan Türklerin tamamını⁵⁴ kapsayarak devam etmiştir. 17 Nisan 1986'da bu sürecin gerçekleşmesine yaptıkları katkıdan dolayı İçişleri Bakanlığı'ndaki yöneticiler ve üst düzey subaylardan oluşan 179 kişiye Jivkov'un eliyle devlet nişanı verilmiştir.

22 Şubat 1985'te Bulgaristan'a bir nota veren Türkiye, "geniş kapsamlı bir göç anlaşması da dahil olmak üzere sorunların görüşmeler yoluyla çözülmesini" önermiş (Şimşir, 1987: 65), ancak Bulgaristan notada yer bulan teklifi reddetmiştir. Toğrol'un belirttiği üzere, Bulgaristan Türklerinin çile ve ıstırapları, aynı yılın mayıs ayında

⁵³ Възродителен процес

⁵⁴ Bu dönem içerisinde Bulgaristan dışında olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları buldukları ülkelere mahkeme kararıyla çağırılarak zorla isimleri değiştirilir.

Türkiye'ye büyük bir göç dalgası yaratmış ve kısa sürede göçmen sayısı üç yüz on üç bine ulaşmıştır (Toğrol, 1989: 1-2). Bu aşamadan sonra Trük Hükümetinin sınırları açmaktan başka çaresinin kalmayışı 1989 göçünün seyrini değiştirmiştir. Ağanoğlu'na göre, 23 Ağustos 1989 tarihine gelindiğinde Kapıkule sınır kapısından giriş yapan göçmen sayısı 310.000'e ulaşmıştır (Ağanoğlu, 2001:316). 1989 göçünde de daha önceki göçlerde olduğu gibi Türkiye'nin müdahalesi gecikmiş, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin katli notalar verilerek ve yaptırımında bulunacak yollar arayışına girmeyerek izlenmiştir. Gömeç'e göre, 1989 Göç Hareketinden öncesinde, 1984-1985 yıllarında yapılan soykırım faaliyetlerine yönelik olarak Türkiye'de gerekli hassasiyetin gösterilmemesi, siyasi parti yöneticilerinin Bulgar yönetiminin politikalarını kınamaktan öteye gidememeleri; Türkiye'de olan en ufak bir hukuksuzlukta ayağa kalkan Avrupa ve diğer Birleşmiş Milletler ülkeleri, Bulgaristan'daki mezalimin üzücü olduğunu belirtmekten başka hiçbir şey yapmamaları ayrı bir nüanstır (Gömeç, 1999:248).

Türklerin Bulgaristan'dan göçlerini irdeleyen birçok çalışmada özellikle üzerinde durulan nokta adı geçen göçlerin Komünist rejimin baskı ve dayatmaları sonucu ortaya çıktığını vurgulanmakta, toplumsal yer değiştirmeleri siyasal bir rejimin politikası olarak sunulmaktadır. Ancak daha önce de değinildiği üzere, tarihsel perspektifte değerlendirildiğinde bu kanının çok da doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Genel tabloya bakıldığında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin baskılar sonucu azınlık durumuna düşürüldükleri andan itibaren de her aşamada resmi ya da gayrı resmi bir asimilasyon

politikasının Bulgar makamlarınca yürütüldü açıkça görülmektedir. Bunun yanında günümüz siyasal oluşumlarında azınlıkların her zaman bir sorun olarak görüldüğü eklenmelidir. Dolayısıyla azınlık kavramı söz konusu olduğunda asimilasyon sürecinin tek bir siyasi sisteme bağlandırılması kanımızca yanlış olacaktır.

3.1.2. 1989 Tehciri ve Sonuçları

1989 yılı büyük bir soykırım ve asimilasyon politikasının yürütüldüğü Bulgaristan açısından dünya tarihinde kendine büyük bir yer edinmektedir. 320.000 kişinin, bu büyük rakam için kısa sayılabilecek bir sürede, Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş yapması Türklerin yaşadıkları konusunda fikir vermektedir. Karapınar'ın da belirttiği üzere, bu rakam, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen en büyük kitlesel göç olma vasfını taşımaktadır (Karapınar, 2003:208). Böylesi büyük bir kitlesel hareketin süreç içine yayılan politikalarla tetiklendiği ortadadır.

Daha önce de değinildiği üzere Bulgaristan'ın temellerinin atılmasını müteakiben Bulgaristan topraklarında mevcudiyetlerini korumakta olan Türklerin göçlerle Türkiye'ye geçişlerinin ve azınlık statüsünün Bulgarlardan Türklere geçmesinin sağlanması stratejik bir planın temelini oluşturmaktadır. Bulgaristan Prensiğinin kuruluş tarihinden itibaren her aşamada saf bir Bulgar ırkı yaratma düşüncesinin izleri görülmektedir. Bu bölümde 1989 tehcirine değinilerek sebep ve sonuçları arasında bir bağ kurulmaya çalışılacak, Bulgaristan'da azınlıklara uygulanan sembolik ve fiziksel şiddet bağlamındaki değerlendirmede tehciri hazırlayan ve hızlandıran etmenlere de

değnilerek genel bir bakış açısının oluşmasına katkıda bulunulacak, her türlü şiddeti içermesi bakımından etnik şiddetin çerçevesi çizilecektir.

3.1.2.1 Jivkov Yönetiminin Azınlıklara Bakış Açısı

1944 yılında Sovyetler Birliğinin de etkisiyle Bulgaristan'ın Komünist Rejime geçmesi yeni bir siyasal rejime uyum ve farklı bir yönelişi tetiklemiştir. Bulgaristan'da komünist rejimin ana hedeflerinden biri, ülkeyi hızla modern bir sanayi ülkesi haline getirmektir. Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde yasayan, farklı dilleri konuşan ve geleneksel hayat tarzını sürdüren geniş bir azınlığın bulunması tek bir hedefin paylaşımını zorlaştırmaktadır. Poulton'a göre, bu azınlık grup, ülkenin modernleşmesi yönünde önemli bir engel olarak görülmüştür. Bulgaristan Komünist Partisinin kurma iddiasında olduğu modern bir ülkede bütün yurttaşların ortak bir dil konuşmaları, ortak inanışları paylaşmaları gerekmektedir. Bunun yanında İslami adetler de modernleşmenin gereklerine aykırı olarak görülmüştür. Özellikle fabrika disiplini çağında İslami dinsel ritüellerin uygun olmadığını belirtmişlerdir (Poulton. 1993:153-154) Rejimin sağlıklı bir işleyişinin sağlanması için aynılaşmak ve “öteki” kavramını ortadan kaldırmak gerekmektedir. Zorunlu tehcirin 1989 yılında gerçekleşmesi işte bu kavramın şekillenmesi ve uygulanmasıyla tetiklenmektedir. Dolayısıyla sözü edilen tehciri anlamak için öncelikle siyasal politikaların alt başlıklarındaki metinleri görmek önemlidir.

Jivkov'un Bulgar Komünist Partisi Genel Başkanlığına seçilmesiyle birlikte azınlıklarla ilgili anayasal bir değişiklik yapılır. 1971 yılı Bulgaristan Anayasasında "azınlık" kavramına değinilmemekte azınlıklar "Bulgar asıllı olmayan vatandaşlar" olarak telaffuz edilmektedir. Bu durum tek arı ırk politikasının da başlangıcı olmuştur.

Bu aşamada iki farklı kültür arasında bir güç ilişkisinin doğduğu görülmektedir. Foucault'a göre güç ilişkisi;

"...doğrudan ve aracsız olarak başkaları üzerinde değil, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi; eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem" diye tanımlar. O, şiddet ilişkisini ise; "bir beden ya da şeyler üzerinde uygulanır; şiddet ilişkisi zorlar, bükür, işkence uygular, tahrip eder ya da bütün imkanlara kapıyı kapatır" (Foucault, 2005: 73).

Foucault'a göre, güç iktidar ilişki yumağını saptamak için beş nokta üzerinde durulmalıdır. Bunlardan ilki "Farklılaştırma Sistemi"dir ve buna göre, hukuksal ya da geleneksel statü ve ayrıcalık farklılıkları; zenginliklerin ve malların edinilmesinden meydana gelen ekonomik farklılıklar; üretim süreçlerinde bulunulan yerle ilgili farklılıklar; dilsel ve dinsel farklılıklar; ustalık ve uzmanlık farklılıkları, vb. farklılıklar bulunmaktadır. Her iktidar ilişkisi, kendisi için aynı zamanda hem koşul hem de sonuç olan farklılaşmaları işlerliğe koyar. Foucault'a göre

üzerinde durulması gereken ikinci nokta amaç tipleridir. Buna göre amaç, ayrıcalıkların muhafaza edilmesi, kâr birikimi, statüye dayalı otoritenin işlenmesinin sağlanması, bir memuriyet ya da mesleğin uygulanmasıdır. İktidar ilişkilerini uygulamanın araçları da farklılaşabilir. İktidarın silah tehdidiyle, sözün etkisiyle, ekonomik eşitsizlikler aracılığıyla, az çok karmaşık denetim araçlarıyla, arşivli ya da arşivsiz gözetim sistemleriyle uygulanmasına göre, belirgin, sabit ya da değişebilir olan ya da olmayan, maddi dispoitifleri (aygıtlar, mekanizmalar) olan ya da olmayan kurallara göre, vb. farklı araçlar kullanılabilir. Dördüncü nokta olan kurumsallaşma biçimleri, geleneksel eğilimleri, hukuksal yapıları, gelenekle ya da modayla ilintili fenomenleri (ailede olduğu gibi) birbirine karıştırabilir. Bununla birlikte, kendi spesifik yeri, kendi düzenlemeleri, sınırları titizlikle belirlenmiş, işleyişinde görece özerkliği olan kendi hiyerarşik yapılarıyla dışa kapalı bir dispoitif (aygıt, mekanizma) biçimine bürünebilir (askeri kurumlarda olduğu gibi); ya da, devlet örneğindeki gibi, her şeyi kuşatan, küresel bir gözetim uygulayan düzenleme ilkesi ile gene belli bir derecede ve belli bir toplumsal bütünde bütün iktidar ilişkilerinin paylaşılmasını gerçekleştiren çeşitli aygıtlarla donatılmış çok karmaşık sistemler biçimine bürünebilir.

Rasyonalizasyon dereceleri: “İktidar ilişkilerini imkânlar alanında bir eylem olarak devreye sokmak, araçların etkililiği ve sonuçların kesinliği (iktidarın kullanılması sürecinde başvuru büyük ya da küçük teknolojik incelikler) ya da gene muhtemel bedelleri (bu, ister devreye sokulan araçların ekonomik “maliyeti”, ister karşı karşıya

gelenen direnişin oluşturduğu “tepkisel” bedel olsun) ile bağlantılı olarak az ya da çok gelişmiş olabilir. İktidarın uygulanması, çıplak bir olgu, kurumsal bir veri olmadığı gibi; ayakta kalan ya da parçalanan bir yapı da değildir; iktidar, kendisini geliştirir, dönüştürür, örgütler, az çok belli bir duruma göre ayarlanmış süreçlerle donatır.” örneğindeki gibi, her şeyi kuşatan, küresel bir gözetim uygulayan düzenleme ilkesi ile gene belli bir derecede ve belli bir toplumsal bütünde bütün iktidar ilişkilerinin paylaştırılmasını gerçekleştiren çeşitli aygıtlarla donatılmış çok karmaşık sistemler biçimine bürünebilir (Foucault 2005: 77-79).

Jivkov dönemi Bulgaristanın siyasi haritasına bakıldığında, hükümet ile Türk azınlık arasındaki güç ilişkileri süreci değerlendirildiğinde ve farklılaştırma sistemi, amaç tipleri, iktidar ilişkilerini uygulama araçları, kurumsallaşma biçimleri ve rasyonalizasyon noktaları açısından incelendiğinde siyasi idare tarafından ulusal Türk azınlığını “Bulgar arı ırk” projesi temelinde Bulgarlaştırma yönünde bir işleyiş mekanizmasına tabi tutulduğu sistemleştirilmiş çeşitli uygulamalardan söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda amaca uygun araçların geliştirilmesi ve kullanımı, azınlık karşısında avantajlı konuma geçilmesi Türk azınlığa karşı asimilasyonda kültürü yok etme, başarısız olunan noktada ise tehcir uygulama yolunun seçildiği açıktır. Azınlıklara uygulanan baskı ve sindirmeler bir süre sonra asimilasyon halini almış ve tehciere kadar uzanmıştır.

1.2.2. Tehciri Hazırlayan ve Hızlandıran Etmenler

Osmanlı idaresi altında yüzyıllarca yaşayan Bulgarlara hoşgörü ve eşitlikle yaklaşmıştır. Ancak Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ile başlayan ve Türklerin azınlık konumuna düşmesiyle yükselen Türklere karşı asimilasyon ve eritme politikası Jivkov döneminde son noktaya ulaşmıştır. Bu durumun en önemli sebepleri arasında Abadan Unat'a göre, Gorbaçov'un başlatmış olduğu Glastnost ve Perestroyka (Saydamlık ve Yeniden Yapılanma) politikalarının er geç Bulgaristan'a da sirayet edeceği sirayet ettiği takdirde bütün politik dengelerin bozulacağından korkmuş olmalarıdır (Unat Abadan, 1989: 27). Bununla birlikte Bulgar Komünist Partisi yetkilileri Bulgar nüfusun hızla azaldığını ve 124 yıl sonra son Bulgar'ın da öleceğini belirtmektedir. Bu durumda Bulgar yöneticiler Müslüman ve Türk nüfusun azaltılması için zulüm ve baskı politikalarını uygulamaya başlamıştır (Cebeci, 1989: 50). Bu düşünceye paralel olarak Bulgaristan'da Türk nüfusu hızla artmakta, dolayısıyla Bulgar nüfusun azınlık konumuna düşmesi endişesi ortaya çıkmaktadır.

Turan'a göre, Sovyetler Birliği yönetiminin isteği üzerine Jivkov'un Türkleri Bulgarlaştırma yoluna gittiği genellikle kabul gören bir yaklaşımdır. Buna göre Sovyetler Birliği Bulgaristan'ı pilot bölge olarak denemiş, başarılı olunması durumunda Sovyetler Birliğine bağlı diğer ülkelerde de aynı politikanın uygulanması planlanmıştır (Turan, 2005: 118). Asimilasyon planı hızlı bir şekilde uygulamaya konurken basın yoluyla Türklerin temelde Bulgar soylarından geldiği propagandasını yaymak en etkin yöntem olarak düşünülmüştür. Zaman

içerisinde şiddetlenen baskılar Türklük ve Türk diliyle ilgili temasların tamamen yasaklanmasına kadar varmıştır. Bunun yanında din, dil, ırk, eğitim gibi yaşamsal faaliyetlere saldırı açıkça görülmektedir. İlerleyen süreçte fiziksel şiddet de kullanılmış, para cezalarıyla yetinilmeyerek hapis cezası, hatta işkenceye kadar varmıştır.

İnsanlık tarihinde kara bir leke olarak geçecek olan bu etnik temizliğe Bulgaristan’da yaşayan Türkler pasif direniş ve protestolarla karşılık vermiş ancak zaman içerisinde polisle silahsız çatışmalara girmeye yönelmiştir.

30 Ağustos 1984 tarihinde Todor Jivkof’un ziyaret etmesi planlanan yerlerde bombalı terör saldırısı gerçekleşir.⁵⁵ Bulgar basınının “Ağustos Terör Atağı” olarak adlandırdığı bu olayın zanlıları olarak Türkler işaret edilir. Saldırıda 1 kişi ölmüş, 44 kişi de yaralanmış, Türkler zanlı olarak ilan edilmiştir. Ancak ilerleyen dönemde suçlular yakalanmış ve mevcut soykırımın haklı gösterilmesi için devlet tarafından görevlendirilmiş devlet ajanları oldukları tespit edilmiştir.

17, 18, 19 Ocak 1985’te gerçekleşen ayaklanmaları önlemek ve bastırmak için özel bir kriz ekibi kurularak, 15.000 kişiyi bulan protestocu gruplara müdahale edilmiştir. 8 kişi (bir bebek dahil) öldürülürken, yüzlerce kişi dövülerek göz altına alınmıştır. Bu dönemde 517 kişinin Belene kampına gönderildiği bilinmektedir. Mayıs 1989’da

⁵⁵ Plovdiv tren istasyonu ve Varna havaalanında

açlık grevleri, yürüyüşler, gösteriler ve mitingler doruk noktasına ulaşmıştır.⁵⁶

3.1.2.3 Bulgaristan’da Türk Azınlıklara Uygulanan Etnik Şiddet

1989 yılında gerçekleşen toplu tehcirin birçok sebebi olduğu gibi azınlıkların itaat altına alınması söz konusu olduğunda birçok farklı yolun izlendiği ve devlet tarafından uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu yollar irdelendiğinde genel itibarıyla etnik bir şiddetin izleri açıkça görülmektedir. Bu aşamada sembolik ve psikolojik şiddet de kullanılmış olduğu açıktır. Çalışmamızda konumuza en uygun şiddet içeren tanımın bulunması için bu tanımların üzerinde durmak gerekmektedir.

Şiddet kavramı üzerine çeşitli sosyolojik çalışmalar yapılmış ve tanımlama konusunda farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Özsoy’a göre, bu yaklaşımların altında yatan sebeplerden birisi şiddetin farklı ortamlarda, farklı tiplerde ortaya çıkmasıdır. Bir diğer sebep de sürekli değişime uğrayan toplumla beraber şiddet olgusunun da sürekli olarak değişime ve dönüşüme uğruyor olmasıdır (Özsöz, 2009: 23-31). Birçok tanım yapılmış olmasına rağmen şiddet, genel anlamda, sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanmaktır. (Kocacık, 2001:1-7).

⁵⁶Bkz.

http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%8A%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81 (Erişim: 01.08.2013)

Sembolik şiddetin tanımına geçmeden önce sosyal kontrol konusuna değinmekte fayda vardır. Dönmezer'e göre, sosyal düzenin devamını sağlamak, sapmayı önlemek için, toplum veya sosyal gruplar tarafından kullanılan mekanizmaların ve araçların bütünü ve bunların bir ahenk içinde, birlikte işlemlerini temin eden diğer bütün süreçleri belirtmek üzere, bu kavram kullanılmaktadır. (Dönmezer, 1982: 286) Sosyal Kontrolün uygulanmasının başlıca nedeni toplumda standart belli kalıpların yerleşmesinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde konumuz olan 1989 tehciri esnasında toplumun Türklere karşı bir yaptırım uygulamadıkları açıkça söylenebilir. Bulgar halkı devletin resmi olarak yürüttüğü asimilasyon politikasına katılmamış, zaman zaman Türklerin tarafında bulunmayı tercih etmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri yıllarca aynı topraklarda barış içinde yaşayan iki halkın maksimum düzeyde kurdukları ilişkilerdir. Burada tekrar belirtmekte fayda fardır ki yürütülen politika tamamen iktidarın bir ürünüdür ve bunu Bulgar toplumuyla ilişkilendirmek kanımızca yanlış olacaktır. Bu bağlamda konumuz itibarıyla devletin ideolojik aygıtların söz konusu etnik temizliğin sorumluları arasında göstermek yanlış olmayacaktır.

Ökçesiz'e göre simgesel şiddetin betimlemesi:

“Görsel, işitsel ve yazılı medyanın olağan üstü güçlenmesi, oligarşik iş birliği ve iş bölümü yoluyla tek başlı ve çok kollu bir ahtapota dönüşerek bireyi ve toplumu kapsamına alması, korku ve şiddete bürünmüş bir dünya propagandası yaparak bunun dışında bir var oluşun imkansızlığı duygusuna sürüklenmesi, bireyi korkularıyla kafese alması, düşünene düşüncesini kendisine yönelmiş olgu ve

olaylar olarak yaşatması, simgesel şiddetin sanırım bir cümlede anlatılabilecek en güzel betimlemesi şeklinde kabul edilebilir” (Ökçesiz,2003;28).

Bourdieu tarafından üretilmiş olan sembolik şiddet kavramı için Bourdieu, “...sembolik şiddet, açık şiddetin imkansız olduğu yerde şiddetin büründüğü kibar, gizli biçimdir. Sembolik şiddet, itaat olarak algılanmayan itaatleri, kolektif beklentilere, toplumsal olarak aşılanmış inançlara dayanarak çekip çıkararak şiddettir (Bourdieu, 1995:188). Bununla birlikte belirtmek gerekir ki Bulgaristan’da yaşanan baskı rejiminde sembolik şiddetin fiziksel şiddetten ayrılması zordur. Bunun en önemli nedeni ülke çapında ortak bir kampanyaya uygulanması ve mümkün olan her yol denenerek azınlıklara müdahale edilmiş olmasıdır. Örneğin Bulgarlaştırma kampanyasının bir ürünü olan isim değiştirme esnasında, beklenmedik bir dirençle karşılaşılması sonucu, para cezasına geçilmiş ve sonuç alınamaması üzerine fiziksel şiddet devreye girmiş, yaptırım uygulanmıştır. Konunun dağılmaması açısından çalışmamızda isim ve din değiştirme olayları Bulgarlaşma bölümünde yer alsa da unutulmamalıdır ki bu dönemde birçok Türk bu olaydan fiziksel yaralar da almıştır.

Bu koşullar altında durumun karmaşıklığı çalışmamızı “etnik şiddet”e yönlendirmektedir. Sıklıkla vurgulandığı üzere Bulgaristan’da yaşayan Türkler etnik grup olarak değerlendirilmekte, azınlık statüsü kapsamına girmektedir. Önder’e göre, genel olarak, benimsedikleri dil, din ve sahip oldukları kültür itibariyle diğer gruplardan farklı olan gruplar etnik olarak nitelenir. Dil ve dini inanç, etnikliğin dışı yansıyan

en önemli göstergeleridir. Ancak etnik kimliği belirlemede dil ve din unsurları birlikte önem taşıyabilecekleri gibi, ayrı ayrı da önem taşıyabilirler. Ancak genellikle ayırıcı farklılık dil farklılığı olarak görülmektedir (Önder, 1999:1). Bulgaristan’da yaşayan Türkler Türkçe dilini konuşmakta ve tarihsel süreçte de değerlendirildiği üzere her aşamada dillerinin değiştirilmesi yönünde Bulgaristan hükümetlerince baskıya maruz kalmışlardır.

Sözü edilen baskılar zaman içerisinde sistemli bir devlet politikası haline gelerek tüm etnik gruplara kadar varan bir etnik şiddetin kaynağını oluşturmuştur. Türkdogan’ın da belirttiği üzere, etnik şiddet, sosyolojik açıdan toplumsal şiddet kavramının bir unsurunu teşkil etmektedir. Toplumsal şiddet olgusunun içinde intihar, öldürme, suikastlar, adam kaçırma, fidye isteme, rehine alıkoyma, yakma-yıkma, tahrip, sözlü ve yazılı protestolar, karşılıklı çatışmalar, ayaklanmalar, ırk mezhep kavgaları türünde eylemler bulunmaktadır (Türkdogan, 1996:341). Çalışmamız göz önünde bulundurulduğunda etnik şiddet tanımının içinde yer alan bütün eylemler 1989 yılında tehcirle sonuçlanan baskı rejiminin eylemlerini karşılamaktadır. Açık ki bazı durumlarda fiziksel şiddeti psikolojik ya da sembolik şiddetten ayırmak zordur. Belirtildiği üzere, tamamen Bulgarlaştırma politikası olarak başlatılan isim değiştirme olayları sırasında direnişle karşılaşan Bulgar Hükümeti idari para cezalarının yanında işkence, hapis hatta öldürme yollarına gitmiş, kişilerin intiharına sebep olmuştur. İç içe geçmiş bir şiddet olgusundan söz edildiği ve sınıflandırmanın zorluğu açıktır. Fiziksel, sembolik ve psikolojik şiddeti de içeren genel bir tanım

içermesi nedeniyle çalışmamızda etnik şiddet baz alınarak sınıflandırma yapılacaktır.

Burada Levinas'ın da üzerinde durduğu gibi şiddetin aslında karşıtlığa, yani varlığın aynı ve başka olarak bölünmesine dayandığını belirtmekte fayda vardır. (Levinas, 2002: 115). Yani şiddetin olduğu yerde diğer ve öteki kavramlarına rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, herhangi bir şiddetle karşılaşmış kişinin ya da konumuzdaki gibi topluluğun şiddete direnç göstermemesi, baskılarla doğru orantılı olarak farklı savunma yolları geliştirmemesinin mümkün olmadığıdır. Kocadaş'ın da belirttiği üzere, şiddete maruz kalan bireyin tepkisi ya içe kapanma ya da saldırganlık biçiminde ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle şiddet, şiddetin kaynağı olabilmektedir. Bireyin içinde bulunduğu ortam, maruz kaldığı davranış biçimleri, gelecekte sergileyeceği tutum ve davranışlarının belirleyicisi olabilmektedir (Kocadaş, 2004).⁵⁷ Görüldüğü üzere Bulgaristan'da yaşayan Türklere uygulanan şiddet dirençle karşılanmış, Türkler taviz vermeyerek gerektiğinde ülkeyi terk etmeyi seçmişlerdir.

⁵⁷ Kocadas, Bekir, (2004), “Şiddet ve Terör Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”, http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/40/web/makaleler/Dr_Bekir_KOCADAS.htm (Erişim:01.08.2013)

3.1.2.3.1 Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Etnik Kökenlerinin Bulgar Olduğu İddiası

Daha önce de belirtildiği üzere, Türk azınlıkların ülkedeki azınlıklar içinde büyük orana sahip olması Bulgar yönetimini endişelendirmiştir. Yaptıkları asimilasyon politikalarına tepki olarak Türkler dışında kalan diğer azınlıklar kendilerini Türk olarak tanımlamaya başlamasıyla, azınlıkları sindirmek için bir dizi önlemler almaları gerektiğine inanan Bulgaristan Komünist Partisi, 1962 yılının Nisan ayında “Türk Olmayan Müslüman Azınlıkların Kendilerini Türk Olarak Tanımlamalarına Karşı Alınacak Önlemler” başlıklı bir karar almıştır. Alınan bu kararın uygulamalarından biri de Türklerin diğer azınlıklar üzerindeki etkisini azaltmak için geniş ölçüde ikna kampanyaları başlatılması olmuştur.

Yapılan asimile edici uygulamaların Türk azınlığı üstünde beklenen etkiyi göstermediğini gören Jivkov yönetimi 1964 yılında “Türklü Bölgelerin İktisadi Kalkınması” başlıklı bir karar almıştır. Türklerin çoğunlukla yaşadıkları bölgelerde yaşam düzeylerini yüksek seviyede tutarak aslında onların Bulgar toplumu içerisinde eritilmesi gaye edinilmiştir. Bu amaçla, Türk azınlığa cehaletten süratle kurtulmaları ve ilerici birer vatandaş olmaları için Bulgarca konuşmaları, Bulgar adlarını kabul etmeleri ve Bulgar geleneklerine göre yaşamaları gerektiği tarzında yoğun propaganda kampanyaları yapılmıştır. Ancak bu kampanyaların hiçbiri Türk azınlık üzerinde etkili olmamıştır.

Bulgaristan Başbakanı Georgi Atasanov Kuveyt'te yayınlanan bir gazeteye verdiği demeçte “Bu Müslümanlar, Bulgar soyundan gelmektedir ve sonradan Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bulgarların Türk isimlerini değiştirme işlemi çok eskiden başlamıştır. Bu isimler, beş yüz yıllık Türk esaretinden kurtulmak amacıyla değiştirilmiştir” (Alp, 1990:183) ifadesini kullanarak yapılan soykırımı kamuoyunda meşru kılma yoluna gitmiştir.⁵⁸ Bu açıklama bakış açısına göre değişmektedir. Bir taraftan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin aslında Bulgar oldukları izlenimi uyandırırken, diğer taraftan Bulgaristan yöneticilerinin isim değiştirme politikalarının uzun bir süredir devam ettiğinin de açık bir itirafı niteliğindedir.

Bulgaristan yöneticileri Türk azınlığın yaşam koşullarını iyileştirmekle de amaçlarına ulaşamayacaklarını hissedince 17 Temmuz 1970 tarihinde 549 sayılı “Gizli Tedhiş ile Milliyet ve Din Değiştirme kararı” almıştır. Hemen ardından 3 Ağustos 1970 yılında Paşmaklı'da düzenlenen Bulgaristan Komünist Partisi bölge kongresinde Pirin Makedonyası ve Rodoplar'da yaşayan Türklerin Bulgarlaştırılması için planlar yapılmıştır. İlk olarak Bulgarlaştırmaya Yukarıcuma, Tatarpazarcık ve Paşmaklı illerinden başlanması kararlaştırılmıştır.(Alp, 1990:185)

⁵⁸ “*Bulgar Başbakanı Türkiye'yi Suçladı*”, Cumhuriyet, 8 Nisan 1986, s. 1.

Ancak Bulgar yöneticiler her ne kadar Bulgaristan'da Türk olmadığını iddia etseler de, Türklerin varlığını doğrulamaktan da geri kalmamışlardır Örneğin Todor Jivkov 1962 yılında “Yeni Hayat” dergisine gönderdiği mektupta “Türkler arasında yerel münevverler, muallimler, mühendisler, agronomlar, doktorlar, ebeler, yazarlar, şairler, rejisörler, aktörler, gazeteciler, artistler ve şairler yetişiyor. Bulgaristan Türklerine, kendi kültür ve dilini serbestçe geliştirilebilmeleri için lüzumlu olan bütün şartlar yaratılmıştır. Bulgar ve Türk çocukları birlikte ve aynı mekteplerde okumakla, kardeşçe büyüyüp yetişiyorlar. Bulgar ve Türk çocuklarının beraber okudukları mektepler, Bulgarlarla Türk ahalisi arasındaki kardeşçe dostluğun da sağlanmasına yardımcıdır...”⁵⁹ ifadesini kullanarak içsel çelişkileri de gözler önüne sermektedir.

3.1.2.3.2 İsim Değişirme

Bulgarlaştırmaya yönelik çabalarında Bulgaristan Hükümeti en kesin çözüm olarak isim değiştirmeyi hızla uygulamaya koymuştur. Bu bağlamda her türlü hukuki yaptırım çiğnenerek değişiklik uygulanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi isim kavramının hukuksal statüsünü kabul etmekte, Sözleşme'nin 8. maddesi bağlamında, iki unsurun korumaya değer olduğu sonucuna varmaktadır. Bunlardan birincisi, var olan ismin muhafaza edilmesi hakkı ikincisi ise özgürce isim seçme hakkıdır. İsmi muhafaza edilmesi hakkı iki durumda ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ulusal

⁵⁹ “Jivkov Bir Yalancı”, Tercüman, 1 Ağustos 1986, s. 1.

otoritelerin bireylere daha önce var olan ismin muhafaza edilmemesi için yaptığı müdahaleler, ikincisi ise bu otoritelerin bireylere yeni bir isim almayı empoze etmesi durumudur. Bu açıklamayla birlikte görülmektedir ki kişinin ismini muhafaza etmesi hakkı hukuki olarak güvence altındadır. Ancak Bulgaristan mevcut hiçbir engeli tanımayarak soykırım yolunda isim değiştirmeyi de kendine hak olarak görmüştür.

Daha önce de belirtildiği üzere isim değiştirme işlemine Pomak Türklerinden başlanmış Özgür'e göre, 1970'li yıllarda Pomak Türklerinin yanında Çingene azınlıklara da asimilasyon politikası uygulanmıştır. Bu asimilasyon sonunda 298 bin Müslüman Çingene'nin ismi değiştirilmiştir. (Özgür,1992: 74) bunun ardından 1984 yılının yaz aylarında Tatar, Alevi, Arnavut gibi küçük Türk veya Müslüman gruplarının da isimleri değiştirilmiştir. Bir süre sonra bu durum Bulgaristan'ın tamamına yayılarak son olarak Türklere geçilmiştir.

İsmi değiştirmek istemeyenlere çeşitli yaptırımlar uygulanmış, Türk isimlerinin kullanımı tamamen yasaklanmıştır. İsimlerini değiştirmek istemeyen ve direnç gösteren Türkler her türlü sosyal ve hukuki haktan mahrum bırakılmıştır. Eğitim kurumlarına kayıt, hastanelerde sağlık hizmetinden yararlanma, bankacılık işlemleri, hatta emekli maaşının çekilmesi söz konusu olduğunda Türk ismiyle işlem yaptırmak isteyenler reddedilmiş, öncelikle isimlerinin değiştirilmesi istenmiştir. Türk isimleriyle faturalarını dahi yatıramayan Türkler bütün bu yaptırımlar karşısında isimlerini değiştirmek zorunda

kalmışlardır. Toğrol'un da ifade ettiği üzere, bu uygulamaya karşı gelenler çok ağır cezalara çarptırılmışlardır. Örneğin 1972'deki Rodoplar'daki uygulamada 10 binin üzerinde masum Türk katledilmiştir (Toğrol, 1991: 50-65).

Bu durum Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarında şu şekilde açıklanmaktadır:

“Türklerin çoğunlukta olduğu yerleşim birimleri, genelde sabahın erken saatlerinde eğitilmiş köpekleri olan polisler ve tank birlikleri tarafından işgal edilmektedir. Elllerinde yeni nüfus kâğıtları ya da içerisinden seçim yapılabilecek ‘resmi’ isim listesi bulunan görevliler her haneyi dolaşmışlar, hane halkını zaman zaman iddialara göre silah tehdidiyle yeni belgeleri kabule ya da yeni isimler için istek formlarını imzalamaya zorlamışlardır. Diğer örneklerde de etnik Türk yerleşim birimlerinde ikamet edenler, kasaba meydanında toplatılarak yeni belgeleri toptan kabule zorlanmışlardır. (Önen, 1992: 38)

Burada isimler söz konusu olduğunda değinilmesi gereken en önemli nokta kişinin zorla isminin değiştirilmesinin, sebep ne olursa olsa, ulusal ya da uluslararası hiçbir hukuki altyapısının olmadığıdır. Dünya tarihinde eşine az rastlanılır bir örnek teşkil etmekle birlikte sonrasında getirdiği sorunlar açısından da irdelenmeye değerdir. 1989 yılında Türkiye'ye Bulgaristan'dan gelen Türkler zorla değiştirilmiş olan Bulgar isimlerini terk ederek Türkiye'de Türk isimlerini almışlardır. Ancak Bulgaristan'da soyisim kanunu bulunmaması nedeniyle Türkler kendilerine birer soyisim seçmek zorunda kalmıştır.

Yaşadıkları baskıların bir sonucu olarak Bulgaristan'dan tehcir yoluyla Türkiye'ye gelen Türkler seçtikleri soyisimlerle tepkilerini belli etmişlerdir. En sık karşılaşılan Soyisimlerin, Vatansever, Yurtsever, Öztürk, Öztoprak, Yılmaz, Yiğit, Mutlu olması üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Bulgaristan'da değişen rejimle birlikte Bulgaristan özür dilemiş ve Türklere vatandaşlıklarını iade sözü vermiştir. Ancak çifte vatandaşlık konumuna geçenlere pasaportları yine Bulgar isimleriyle verilmiş, isim değişikliği için mahkeme kararının gerekliliği ortaya konmuştur. Gelen baskılar sonucu isim değiştirmek için mahkeme kararı gerekliliği ortadan kaldırıldıysa da resmi makamlarda hala güçlüklerle karşılaşıldığı görülmektedir. Bu aşamada iki pasaportlu farklı isim ve soyisimli, hatta farklı anne ve baba adına sahip Türkler olduğu bilinmektedir. Bulgaristan asimilasyon sürecinde Türklere uyguladığı isim değiştirme politikasıyla günümüzde çift kimlikli Türklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

3.1.2.3.3 Türkiye'yi Kötüleme ve Karalama Kampanyaları

Bulgaristan'da Türk varlığını her fırsatta inkar eden Bulgar yöneticileri asimilasyon sürecinin çok da istendiği gibi gitmediği düşüncesine kapıldıkları ve kamuoyunun tepkisine maruz kaldıkları noktada Türkiye'nin yaşam koşulları ile ilgili yayınlar yaparak yaşanması zor bir ülke olduğunu vurgulamışlardır. Bu amaç için en iyi yol basının Türki'ye hakkında haberler yapması ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'deki yaşam koşullarının sağlıklı ve zor

olduğuna ikna edilmesi olduğu kanısına varılarak basın yoluyla propagandaya girişilmiştir.

Bu amacın gerçekleştirilmesi için özellikle kapitalist sistem üzerinde durulmuş ve kapitalist sistemin “işçiyi sömürdüğü” insan için sağlıksız yaşam koşulları hazırladığına değinilmiştir. 1984 yılı şubat ayında Politbüro yesi Yordan Yotov Sumenska Zarya gazetesine yaptığı açıklamada:

“Türkiye, Bulgaristan Türklerine bedbaht hayat sürdüren Türk vatandaşlarına olduğu gibi, kapitalist istismar ve baskılardan, sos-yal eşitsizlik ve adaletsizlikten, maddi sıkıntılar ve bunalımlardan, manevi ıstırap ve sefaletten başka bir şey veremez. Türkiye Bulgaristan Türklerinin düşmanıdır”.⁶⁰ der

Bu açıklama Türkiye’nin Bulgaristan topraklarını terk etmeleri durumunda Bulgaristan’da yaşayan Türklerle nasıl bir hayat sunacağının altını çizmiştir.

Burada altının çizilmesi gereken bir nokta daha vardır ki Bulgaristan’ın soykırımını kamuoyunda meşru göstermesinin de zeminini oluşturmaktadır. Yapılan karalama ve ktlemeler Bulgaristan’ın Bulgaristan’da yaşayan Türkleri korumaya, hatta hayat standartlarının düşmesinden büyük korku duyacakları izleniminin yayılmasına sebep olmuş, kendi ülke vatandaşları için en iyisini isteyen bir ülke profili

⁶⁰ “*Belgelerle Bulgar Zulmü*”, Tercüman, 15 Ocak 1985, s. 6.

çizmiştir. Bu konuya Bulgar basının irdelendiği bölüm olan 6. Bölümde geniş olarak yer verilecektir.

3.1.2.3.4 Göçün Gerçekleşmeyeceğine Dair Kampanyalar

Asimilasyonun başarısız gidişatı ve Türklerin Türkiye'ye gitme mücadelelerinin⁶¹ artarak devam etmesi üzerine Bulgaristan Hükümeti Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşamakta olan Türkleri kabul etmediği ve sınır kapılarını açmadığı yönünde propaganda kampanyaları başlatmışlardır. Bununla tarihte sıklıkla yaşanan göç anlaşmasının söz konusu olmadığı da her fırsatta belirtilmiştir. Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Dimitır Stanistçev olası bir göçe ilişkin yaptığı açıklamada:

“Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye gönderilmesi söz konusu olamaz. Bu konu üzerinde Türkiye ile hiçbir görüşme de yapılmayacaktır. Bu konuyu, başka herhangi bir ülke ile de görüşmeyeceğiz. Çünkü Bulgar halkının hiçbir bölümü, başka bir ülkeye ait değildir. Herkes bunu bilmelidir. Bu, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin, partinin ve devlet liderliğinin, kesin ve değişmez tutumudur.”⁶²

⁶¹ Bulgaristan'da bulunan Türk Büyükelçiliği'ne Türklerin girişleri kısıtlanmış, bunun üzerine Bulgaristan'da yaşayan Türkler çevre ülkelerden vize almak için girişimlerde bulunmuşlardır. Özellikle Romanya'daki Türk Büyükelçiliği sıklıkla bu taleple karşılaşmış, ancak bu süreçte Romanya polisi Bulgaristan ile aynı safta yer alarak Bulgaristan Türklerinin Romanya'da bulunan Türk Konsoloslusuna erişimi yasaklanmıştır.

⁶² “*Bulgar Resti*”, Milliyet, 14 Mart 1985, s. 6.

yorumunu yapmıştır. Bu açıklama Türklerin Türk sınırını geçemeyeceği, dolayısıyla baskılara boyun eğmek zorunda olduğu, yani Bulgarlaştırılmaya daha fazla direnmenin anlamsız olduğu tespitinin kamuoyuna yayılmasının bir ifadesidir.

3.1.2.3.5 Bulgaristan’da Türk Azınlıklara Uygulanan Yasaklamalar

Bulgaristan yöneticileri, 11 Şubat 1982 tarihinde “Bulgaristan’ın Etnik Birliğini Sağlamıştırmada bir Faktör Olarak Manevi Değerler” başlığıyla yeni bir asimilasyon planı ortaya çıkarmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere amacı etnik bakımdan homojen bir yapı oluşturmak olan bu planın içinde geçen “Maksadın sağlanması için aile bireylerinin kendi aralarında konuşmaları da dâhil olmak üzere toplum içindeki tüm konuşmaların Bulgarca olması gerekir. Bu maksatla; Türkçe ve diğer azınlık dillerinin konuşulması cezalandırılması gereken bir suç olmalıdır” hükmü ilerde yapılacak geniş kapsamlı bir asimilasyonun en önemli belirtilerinden birini oluşturmuştur. (Uluçurt, 2005:177-178) Türkçe konuştukları saptanan kişiler toplumun huzurunu bozdukları gerekçesiyle 5 ile 20 leva arasında para cezalarına çarptırılmışlardır. Ayrıca kütüphanelerde bulunan Türkçe kitaplar toplatılmış, Bulgar radyosunun Türkçe yayınlarına son verilmiş ve bazı Türk tiyatrolarının faaliyetleri de durdurulmuştur (Dayıoğlu,2002: 298)

Bu gelişmeler ışığında Türk kültürünün izlerini taşıyan her anlamlı bütünün yok edilmeye çalışıldığı açıktır. Bu kapsamlı

kampanyanın eğitime yansımaması mümkün değildir. Daha önce de belirtildiği üzere başlangıçta Bulgaristan'da Türklerin Türkçe eğitimine karışılmazken zaman içerisinde Bulgar dilinin öğrenilmesi zorunlu hale gelmiş, yeni değişikliklerle Türkçe eğitimi seçmeli ders düzeyine indirgenmiştir. Memişoğlu'na göre, 1970 yılında alınan bir kararla haftada dört saat verilen Türkçe dersi de kaldırılmıştır. Sofya Üniversite'nin Türkçe eğitim veren bölümlerine 1970 yılından itibaren öğrenci alımı durdurulmuş, 1974 yılında tamamen kaldırılmıştır. 1970'li yılların başından itibaren ülkedeki Türk kültürünün parçaları olan Türk kütüphaneleri, Türk tiyatroları, dans ve müzik topluluklarının faaliyetlerine son verilmiştir. 1980'li yılların başına gelindiğinde ise günde üç saat Türkçe yayın yapan Sofya Radyosu dışında Türk Kültürü ve Türklük adına hiçbir iz kalmamıştır. (Memişoğlu, 2002:261-263)

Bu uygulamalara ek olarak her türlü dini anlam taşıyan giyim kuşam da yasaklanarak yaptırımlara tabii tutulmuştur. 1985 tarihinde Kırçali bölgesindeki Belediye Başkanı bölgedeki köylere gönderdiği yazı, durumun tespiti açısından önemlidir:

“1 Numaralı emrin 2. maddesi gereğince Komünal Halk Konseyi şalvar, pijama, peçe, yasmak ve diğer geleneksel olarak Bulgar olmayan giysilerin giyilmesini ve kamuya açık yerlerde Bulgarcadan başka bir dilin konuşulmasını yasaklamıştır. Beş yüz yıl devam eden kölelikten kaynaklanan bu gelenek, Müslümanlar dahil bütün halk tarafından sonsuza kadar reddedilmiştir. Bu nedenle size, tutucu hayat tarzlarına son verme, daha uygun ve zevkli giysiler seçme ve öz Bulgarca

konuşma vaktinin geldiğini hatırlatıyoruz. 7 Ekim tarihinden sonra, bu gerekleri yerine getirmeyenlere karşı müeyyide uygulanacağı konusunda uyarıda bulunuyoruz. (Poulton, 1993:159-160)

Dini her türlü sembol ya da ritüele tahammülü olmayan Bulgar Hükümetinin sünneti ve dini nikâhı serbest bırakması düşünülemez. Bu dönemde sünnet yaşında olan çocuklarını sünnet ettirmek isteyen aileler baskı ve zulme maruz kalmışlar, cezalandırılmışlardır. Dini her türlü yasaklamayı içeren asimilasyon politikası Türkçe yer adlarını dahi değiştirerek Türklüğü hatırlatan izlerin silinmesi için çalışmıştır. Hızlandırılmış süreç içerisinde bütün köyler ve sokaklar yeniden adlandırılarak Bulgar isimleri ile kayda geçirilmiştir. Bu koşullarda Bulgaristan'da bugün yaşamakta olan Türkler köyleri eski Türk isimleriyle tanımakta ve aralarında, hatta Bulgarlarla aralarındaki, konuşmalarında eski Türk isimleri kullanmaktadırlar.⁶³

1.2.3.6 Asimilasyonun Son Aşaması: İntihar, İşkence ve Ölümler

Bulgaristan'ın giriştiği etnik temizliğe direniş gösteren Türkler, baskı ve yıldırımların yanında fiziksel şiddete de kurban gitmişlerdir. Bulgaristan Hükümeti hiçbir dönemde işkenceyi kabul etmemiş ve öldürülenlerin sayısını kamuoyundan gelecek tepkiler nedeniyle açıklamamıştır. Bu konuyla ilgili haberler Bulgaristan'da yaşayan Türklerden öğrenilebileceği kadardır. Milletvekili Lıçezar Toşev'in

⁶³ Örnek olması açısından bu süreçte isimleri değiştirilen bazı köyler şöyledir: Türkler arasında Şavu diye bilinen köyün adı Braniçevo, Rava olarak bilinen köyün adı Dolno Ryahovo, XXXX olarak bilinen ve içerisinde Milli Parkı barındıran köyün adı (Nilüferlerin Krallığı: Tsartstvoto na lilliite) Malık Pretslavets olarak değiştirilmiştir.

ifadesi bu anlamda önem taşımaktadır. Ona göre, en az 517 kişi asimilasyon kampanyası sırasında öldürülmüş, 500'ü aşkın Bulgaristan'da yaşayan Türk, Belene cezaevine yollanmıştır. Toşev Belene'nin o dönemde sıradan bir cezaevinden yeniden toplama kampına dönüştürüldüğünü vurgulamaktadır.⁶⁴

Uygulanan baskılara ve her türlü aşağılanmaya dayanamayan bazı Türkler intihar ederek pasif direnişte bulunmuşlardır. Yine sayı bilinmemektedir ancak üst düzeydeki devlet görevlisi Sofya müftü yardımcısının intiharı etmesi yapılan zulmün dayanılmaz ve onurlu hiçbir Türkün kabul edemeyeceği boyutta olduğunu göstermesi bakımından düşündürücüdür⁶⁵. Konu dahilinde ölen ve işkence görenlerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir.

3.2. 1989 Tehcirinin Sonuçları

Bulgaristan Hükümetinin isim değiştirmeye Pomak Türklerinden başlayarak tampon bir bölge oluşturulma çabalarının beklenmedik bir direnişle karşılaşılması, yapılan bütün müdahalelere rağmen en ufak bir geri adım ümidinin görülmemesi Bulgar Hükümetini farklı bir yola sevk etmiştir. Fiziksel şiddetin uygulanmaya başlaması baskı rejiminin son dalgası ve çaresi olarak kabul edilebilir. Bu sürecin başarısızlığı Bulgaristan'ı son çare olarak gördüğü tehcire yönlendirecektir.

⁶⁴ <http://www.ntvmsnbc.com/id/25313333/> (Erişim: 01.08.2013)

⁶⁵ "Sofya Müftü Yardımcısı Canına Kıydı", Tercüman, 16 Mart 1985, s. 1.

1989 göçü Bulgar Komünist Partisinin soya dönüş politikalarında geri adım atmalarına neden olduğu gibi, Bulgaristan hükümetinin azınlık yaklaşımlarının da kökten sorgulanmasına ve revize edilmesine yol açmıştır. Bulgaristan Parlamentosunun 10 Mayıs 1989 tarihinde kabul ettiği ve 1 Eylül 1989 tarihinde yürürlüğe giren pasaport yasası Batı ülkelerine seyahat olanağı getirmiş ve Bulgaristan vatandaşlarına ülkeden ayrılma, yurt dışında kalma ve hiçbir kısıtlama olmaksızın geri dönme olanağı sağlamıştır. Fakat Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen Bulgaristan ile Türkiye arasında kapsamlı bir göç anlaşması imzalanamamış ve Bulgaristan Türklerinin sosyal hakları korunamamıştır. Kapıkule sınır kapısından çok kısa süre içerisinde binlerce giriş yapılması Türkiye'yi zor durumda bırakmış, gelen Türklere istihdam sağlamakta sıkıntılar yaşanmıştır. Yaz dönemi olması nedeniyle boş olan okullara yerleştirilen Türkler aylarca sağlıklı koşullar altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye 22 ağustos 1989 tarihinde sınır kapısını kapatmış ve bundan sonraki dönemde sadece vizeli geçişlere izin vermiştir.

Bu aşamadan sonra da bitmeyen göç devam etmiş ancak zaman içerisinde çift yönlü olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de sağlıklı yaşam koşulları bulamayan ve maddi manevi kaynaklarını Bulgaristan'da bırakmış olan birçok Türk kısa sürede Bulgaristan'a geri dönmüştür. Stoyanov'a göre ise göçün başlama tarihinden 10 Eylül 1989'a kadar 154 927 Türk (yani Türklerin %42'si) Bulgaristan'a geri dönmüştür. Stoyanov, geri dönmeyip Türkiye'de kalanların sayısının ise 214 902 olduğunu iddia etmiştir. Böylece, Bulgaristan'da yaşamlarını sürdüren

Bulgaristan Türklerinin sayısı yaklaşık %25 azalmıştır (Stoyanov, 1997: 214).

Bununla birlikte Türkiye'ye gelen ve yerleşen Türklerin istihdam sorunları yaratmalarının yanında Türkiye'ye ucuz ve vasıflı işgücü kattığının, ekonomik bir değişikliğe neden olduğunun altının çizilmesinde fayda vardır.

1989 yılı sonuna doğru Bulgaristan'da Jivkov rejimi yıkılıp, demokrasiye geçildikten sonra, Türklere yönelik politikalarda değişiklikler yaşanmıştır. Türk kimliği tanınmış, Türk isimlerini alma, Türkçe konuşma, Türkçe gazete, dergi çıkarma serbest bırakılmış, okullarda Türkçe öğrenime izin verilmiş, dini faaliyetlere özgürlük tanınmış, Türklerin sosyal, kültürel ve hatta siyasal dernek ve partiler kurmalarına izin verilmiştir.

1989 tehciriyle ilgili olarak resmi ağızlardan çeşitli özürler dilenmiştir. Bunlardan en önemlisi, 29 Temmuz 1997'de Ankara'ya gelen Bulgaristan Cumhurbaşkanı Petar Stoyanov'un, TBMM Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada "Komünist rejim döneminde, Türklerin adlarının değiştirilmesi, yakın tarihimizin en utanç verici sayfalarından biriydi" diyerek özür dilemesidir. Bir diğeri, 5-6 Kasım 1998'de İstanbul ve Bursa'ya ziyaretlerde bulunan Başbakan İvan Kostov'un, 1989 yılında asimilasyon politikasına maruz kalan Türklere hitaben yaptığı özür konuşmasıdır. Nisan 2006'da ise Başbakan ve Bulgaristan Sosyalist Partisi lideri Sergey Stanişev Sofya'da düzenlenen HÖH Kongresi'nde özür dilemiş, son olarak 11 Ocak

2012’de Bulgaristan Ulusal Meclisi asimilasyon sürecini “etnik temizlik” olarak kabul eden ve 1989 zorunlu göçünü kınayan bir bildiriyi kabul etmiştir. Bütün bu özürler elbette ki yetersiz kalmaktadır. Sayısı bilinmeyen intihar, işkence ve öldürülmeler, parçalanan ve dağılan aileler, yüzbinlerce insanın çeşitli baskılara maruz kalarak ülke değiştirmesi ve hayatına yeniden başlamak zorunda kalması özür dilenerek kayıpların geri getiremeyeceği kadar büyük müdahalelerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGAR BASININDA TEHCİR

4.1. BULGAR BASINININ TEHCİR ÖNCESİ VE SONRASINDAKİ SÖYLEMİNİN ANALİZİ

Üç gazetenin 1989 yılına ait haberlerinin inceleneceği ve değerlendirileceği bu bölümde 1989 yılında Bulgaristan’da mevcut siyasal rejimin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bulgar Komünist Partisinin iktidarda olduğu ve partiye bağlı yayın organının bulunduğu zaman diliminde basının iktidar odaklarının dışında söylemler geliştirmesi beklenemez. Yazılı basında, söz konusu 1989 tehciri olduğunda, davranış kalıpları farklılaşmamakta, yayın politikaları değişmemektedir.

Haberler birçok sunum biçimleri arasında egemen söylemin karşıtlarına en az yer veren, kapalı ve resmi söylem içinde yapılandırılan ve yine egemen söylemler çerçevesinde kapanan metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Haber söylemi öyle bir yapılandırılır ki, “açık söylemin” ardındaki “örtük söylemi” algılamak zorlaşır. Böylelikle “haber medyası bu yolla, egemen söylemleri uyuşturmakta ve bu süreç içinde hegemonyaya yönelik rızanın oluşumunda aktif bir rol oynamaktadır (İnal,1996:114). Bu aşamada haber analizi için seçilen gazeteler önem taşımaktadır. Örneğin Rabotniçesko Delo gazetesi Bulgar komünist partisinin yayın organıdır ve yayın politikası da BKP’nin eylemleri doğrultusunda şekillenmektedir. Çözümleme sırasında bu bilginin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bulgar basınının taranmasından önceki aşamada Bulgaristan’da yaşayan Türklere karşı ötekileştiren bir tutum izlendiği varsayılmış, etnik dışlama, dini kimlikle ilgili dışlama, cinsiyete bağlı dışlama, mekan temelli (mekânsal) dışlama, eğitim ve meslek temelli dışlama ve hitap şekli, söylemsel analiz başlıkları altında toplanabilecek bir sınıflandırma ortaya çıkarılması planlanmıştır. Ancak basın incelemesi sonrasında mevcut bir dışlamaya rastlanmamıştır. Akca’ya göre:

“Marjinal durum ve kimlikler, hem söylem yoluyla ötekileştirilir hem de ötekiler, söylem yoluyla dışlanır. Daha açık bir ifade ile haber metinlerinde farklı etnik ve kültürel kimliklere sahip olanları dışlayıcı ifadelere sıkça rastlanmaktadır. Farklı kimliklere sahip olanlar çoğunlukla belirli stereotiplerle temsil edilirler. Stereotipler, bazı şeyleri kolay ve kısa yoldan anlatma imkanı verirken, aynı zamanda temsil edilen gruplar hakkında ön yargılar da üretir. Çünkü bu temsil biçimi, onu yalnızca bir bölümüyle, bazı özelliklerini olduğundan daha abartılı olarak sunmak biçiminde gerçekleşir” (Akca, 2009: 101).

Ancak bu ifadenin tersine Bulgar basını Jivkov yönetiminin söylemini aktarmakta ve korumakta Bulgaristan’da Türklerin yaşadığını reddetmekte, “Bulgar Müslümanlar” tanımlaması altında haber yapmaktadır. Dolayısıyla farklı bir etnik oluşumu kültürel kimlik ya da dinsel aidiyet duygusu taşıyanlar ülkenin bir parçası olarak ifade bulmakta, ülkede yaşayan azınlık basında dışlama yoluyla reddedilmemekte, dolayısıyla asimile edilmektedir.

Bu aşamada açıkça görülmektedir ki Bulgar basını kendi içindeki azınlıkları kabul etmezken Türkiye’yi ötekileştirmektedir. Forgas ve Tajfel’e göre, biz ve onlar çatışması ekseninde anlam kazanan ötekileştirme-ötekileşme farklı formlara bürünerek karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, “onlar” kimi zaman “barbar” olduğu için öteki olmayı hak eden bir gruptur (Forgas ve Tajfel’den aktaran Oktar, 2005: 73). Bu aşamada incelenen haberlerde Türkiye’deki yaşam koşulları barbarlık eksenine çekilmektedir.

Batı ile Doğu arasında sıkışmış olarak değerlendirebileceğimiz Türkiye’ye ve Türklere yönelik bu tarz bir bakış açısı yeni değildir ve tarihsel süreç içerisinde örneklerine rastlamak mümkündür. Genel olarak değerlendirildiğinde ve Batı Doğu çizgisi baz alındığında ötekileştirmenin açık ifadelerini görmek mümkündür. Örneğin Bacon, Türkleri zorba ve şiddet yanlısı olarak görürken eleştirel bakış açısını Müslümanlığa ve Hz. Muhammed’e kadar dayandırmakta: “...üçüncü kılıç Muhammed ile benzerlerinin kılıcıdır, bunu biz kullanmayız; savaflara, vicdanlara baskı yapan kanlı zorbalıklarla din yaymaktır bu” ifadesini kullanmaktadır. (Bacon, 2001: 34). Türklere yönelik olumsuz eleştiriler yapan sadece Bacon değildir. Coşkun ve Doğruyol’a göre, Erasmus’tan Voltaire’e kadar uzanan çizgiden günümüze ötekileştirmenin en çirkin ifadelerini taşımaktadır (Coşkun, Doğruyol: 2001: 94). Bu ifadeleri görebilmek için tarihte uzun bir yolculuğa gerek yoktur. 1989 yılında Bulgar basınının yarattığı Türkiye imgesi bu ifadeleri doğrular nitelikleri fazlasıyla taşımaktadır.

Sağlıklı bir çözümlene yapabilmek için yeni bir sınıflandırmaya gerek duyulduğunda Bulgar Basınında, Bulgaristan'da yaşayan Türklerle Türkiye ile ilgili yapılan haberleri ayırmakta fayda görülmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere haberlerin sınıflandırılması ve analizi için Van Dijk'in eleştirel söylem analizinden yararlanılmıştır. Etnik ve ırksal önyargılar ve ideolojiler farklı söylem ve iletişim tipleri tarafından geliştirilir ve olumlanırlar: Aile içindeki sosyalleştirici konuşmaları, günlük konuşmaları, hukuk metinlerini, ders kitaplarını, hükümetlerin yayınlarını, parlamento konuşmalarını, akademik söylemleri, reklamları, filmleri ve haberleri farklı söylem ve iletişim türleri olarak ayırıştıran Teun A.van Dijk, bu metin ve konuşma türlerinin sembolik sermayeyi kontrol altında tutan elit gruplarca üretildiğine dikkat çekmekte, bu gruplarca üretilen ancak onlar tarafından "ayırıcı" olduğu kesinlikle reddedilen, ayırıcı hatta ırkçı söylemlerin oluşmasını ve dolaşımını mümkün kılan ima, eda, üslup ve retorikle bezeli, ön adlandırma ve gerekçelendirmelerle yüklü anlatım araçlarına sahipliğin yol açtığı durum hakkında tartışmayı gerekli bulmaktadır.(Dijk'ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:1) Konumuz açısından değerlendirildiğinde Dijk'in sözünü ettiği elit gruplar Herman ve Chomsky'nin üzerinde durduğu iktidar seçkinleri olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada Bulgar hükümeti elit grubumuzu ya da iktidar seçkinimizi oluşturmakta dolayısıyla siyasi seçkin olarak ifade edilebilmektedir.

Kendi adını taşıyan modelinde van Dijk, haberleri makro ve mikro yapılar olmak üzere ikiye ayırır. Makro yapıyı, tematik ve şematik çözümlene olarak ikiye ayıran van Dijk, tematik çözümlenmede, üst başlık, başlık, alt başlık, spot ve haber girişlerini inceler. Başlık, spot ve haber girişinden meydana gelen standart bir metnin incelenmesi, haberde genelden özele, en önemli bilginin önce verilmesinden, önemsiz ayrıntılara doğru bir hiyerarşi olduğunu göstermektedir. Şematik çözümlene ise durum ve yorum bölümlerinden oluşur. Durum, haber olayı hakkındaki bilgileri içerir ve ana olayın ele alınış biçimini değerlendirir. Bağlam ve ardalın bilgilerini içerebilir. Önceki olayların belirtilmesi olayın anlaşılmasını kolaylaştırırken, ardalın bilgisinin olmaması olayın tipleştirilmesini sağlar. Sonuç, ana olayın sonuçlarının değerlendirilmesini kapsarken, makro yapının son bölümünü oluşturan yorum kısmında, haber kaynakları ve olayın taraflarının sözlü tepkilerine yer verilir. (Keskin 2004: 392). Mikro yapılarda ise tümcelerın sözdizimsel yapıları ve sözcük seçimleri ele alınmaktadır. Anlamı belirleyen en önemli unsur, söylem içinde bir iktidar ilişkisinin devam ettiğini gösteren çatışmadır. İktidar ilişkisi içerisinde taraflar kendi anlamlarını üretirlerken, öncelikle dışladıkları konu, olay veya kişileri kurarak kendilerini konumlandırırılar. Haberlerde sunulan bu örgütlü karşıtlıklar, toplumsal nedenlerinden sıyrılarak ve bağlamlarından kopartılarak üretilmeye devam edilir. Böylesi bir muhalefet, “biz” ve “onlar” karşıtlığında devam eder. Van Dijk’in eleştirel söylem analizine temel teşkil eden bu karşıtlıklarda “bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgula, olumsuzları vurgulama, onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgula, olumlu şeyleri

vurgulama” ilkesinden hareket eder (Dijk, 2005:315-375). Sentaktik (sözdizimsel) uyum, kelime (leksikal) seçimleri ve haberin retorığı incelenir. Sentaktik çözümlemede, cümlelerin kısa-uzun, pasif-aktif ve basit-karmaşık olup olmadıkları incelenir. Art arda gelen cümlelerin ve cümlelerin bölümlerinin birbirleriyle olan ilişkisine bakılır. Haberin sözdizimsel yapısı içerisinde, belli kişi ve kurumların eylemlerinin pasif cümleler aracılığıyla aktarılması, haberde yanlı yaklaşımın tespiti için gereklidir. Bu tarz, faili gizleme amacına hizmet etmektedir. Çoğunlukla, fail egemen güçlerden biri olduğunda (askerler, polisler, mahkemeler vb.) pasif cümleler kurulmaktadır. Leksikal çözümlemede, kelime seçimlerine bakılır. Haberi hazırlayan muhabirin seçtiği kelimeler sınıfsal konumunu tanımlayarak, gazetesinin veya adına çalıştığı yayın kuruluşunun ideolojisini açığa vurur. Örneğin, bir terörist eylemi aktarırken, bulunan ideolojik konuma göre, failerin “terörist” veya “şehit” olarak tanımlanması. Kelime seçimi, aynı zamanda, editörün veya muhabirin, aktarılan olayı destekleyip desteklemediğini de dışa vurabilir. “Belirtti”, “ifade etti”, “açıkladı” vb. kelimeler, bu açıklamaları yapan kişinin/kurumun desteklendiğini gösterirken; “iddia etti”, “ileri sürdü” vb. ifadeler desteklenmediğini, dolaylı olarak ortaya koyar. Retorik çözümlemesinde ise, haberin inandırıcılığını artırmaya yönelik kullanılan kafiyeye ve çağrışım gibi sesli işlemler, anlatım koşutluğu gibi söz dizim işlemleri ile kıyas ve mecaz gibi anlambilimsel işlemlere bakılır. Haber anlatımlarında abartma veya küçültme işlevi gören kelimeler kullanılması, zıtlıklarla olayın gücünün artırılması izleyicinin veya okuyucunun olayı daha iyi özümsemesine yönelik ortaya konan işlemlerdir. Haberlere canlılık

katmak için kullanılan kelimeler, örneğin bir askeri müdahaleyi aktarırken kullanılan “hücum”, “saldırı” vb. sözcükler, doğruluğu araştırılmadan kullanılan rakamlar, istatistikler ve olayın tanıklarından tırnak içinde aktarılan ifadeler, muhabirin olayı yorumlamadan yorumlamasına hizmet eder. (Şeker, 2003:104). Dijk’e göre:

1. Dünyada ne olup bittiğine dair sosyal ve politik inançların ya da bilgilerin çoğu gündelik haberlerden gelir.

2. Haberi yazan muhabir, okuyan okur ve çözümleme yapan araştırmacı, birincil olarak haberin anlamı ile ilgilidir.

3. Van Dijk, çalışmasına bir bütün olarak bakar.

4. Aynı haberin farklı kelimelerle anlatılarak metne dönüştürülmesi ile sosyal ve ideolojik etkiler açığa çıkarılır.

5. Söylem çözümlemesi ile anlamlar, fikirler ve ideolojiler de açığa çıkarılır.

6. Van Dijk’a göre, hafızada temsil edilen bilgi, metni anlamaya yarayan zihinsel yapılandırma değildir. Bilginin hafızadaki temsili, sadece metinde temsil edilen anlamları değil, aynı zamanda metne ilişkin ayrıntıları da kapsar. Bağlam modeli diye adlandırılan bu spesifik zihni modele göre, söylemin sosyal durum ve yapı ile bağlantısı kurularak, söylemin iletişime ve etkileşime dayalı görünüşü düzenlenir (Dijk’ten aktaran Sözen, 1999: 125–127).

Haber analizinde yapılacak olan sınıflandırmada en uygun yöntem olarak değerlendirebileceğimiz eleştirel söylem analizi, Mora’nın da belirttiği üzere, dil gibi anlamsal eylemleri incelemek için

bilimsel bir yöntemdir ve toplumsal sorunları ve siyasal meseleleri araştırmada önemli bir yere sahiptir (Mora, 2006: 328). Yapılacak olan sınıflandırma bu bilgiler ışığında geliştirilmiştir. Ayrımcılık içeren haberlerin kimi ya da kimleri hedef aldığı, ayrımcı olarak kimin suçlandığı ve bu aşamada kimlerin konu edildiği, gazetelerin bu türden içeriklere hangi olaylar bağlamında yer verdiğinin araştırılması yoluyla haber üreticilerin ayrımcılık karşısındaki konumlanışlarıyla ayrımcılığın hangi türlerini görme ve gösterme, hangilerini görmezden gelme ve saklama yolunu seçtikleri araştırılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen 3 gazeteden 1629 habere ulaşılmış, haberlerin çoğunluğunda Türkiye’den dönenlerin ifadelerine yer verilmiştir. “Türkiye’de seçimler”⁶⁶ başlığı altında Cumhurbaşkanlığı 1. tur seçimlerinin yapıldığına vurgu yapan ve seçimlerinin devam ettiğine dair yayımlanan haber⁶⁷ gibi yorumsuz sadece 8 habere rastlanmıştır. Bunun haricindeki bütün haberlerde Türkiye yaşanması imkansız, ekonomik sıkıntılarla baş edemeyen, hukuk ihlallerini sürekli tekrarlayan, Avrupa tarafından istenmeyen ve komşularıyla sürekli savaş halinde olan, onların iç işlerine karışan bir ülke portresi çizilmiştir.

Analiz açısından sınıflandırma yapmak gerektiğinde haberlerin çok yönlü olması nedeniyle zorlanılmıştır. Örneğin Türkiye’ye gelerek Bulgaristan’a dönen Türklerin anlatımlarına yer veren haberlerin

⁶⁶ Rabotniçesko Delo 21, Ekim 1989 s:5

⁶⁷ Rabotniçesko Delo, 25 Ekim 1989 s:5

Tamamı Türkiye’deki yaşam koşullarının içine alınabilir. Bunun sebebi Bulgar basınının Türkiye’yi karalama kampanyası dahilinde yürütmüş olduğu propaganda olarak düşünülebilir. Dolayısıyla her ne kadar başlıklar altında haberler sınıflandırılmaya çalışılsa da bir bütün olarak değerlendirmekte fayda vardır. Tekrardan kaçınmak amacıyla haberler tek bir başlık altında değerlendirilmiştir.

4.1.1. Bulgar Basınının 1989 yılında Bulgaristan’da Yaşayan Türklere yaklaşımı

Genel anlamda Bulgar yazılı basınına bakıldığında ilk dikkatleri çeken, gülümseyerek çalışan insanların fotoğraflarının çok sık kullanılmasıdır. Çiftçi ya da fabrika çalışanları her durumda mutlu pozlar vermekte bu da gazete sayfalarına yansımaktadır. Zor durumdaki insanlar hep Bulgaristan dışındaki haberlerde yer almaktadır. Örneğin birkaç felaket fotoğrafının altında Tadjikistan’da yaşanan depremin ayrıntıları aktarılmaktadır.⁶⁸ Yazılı basında trafik kazalarına yer verilmez ya da son sayfalarda ve çok kısa değinilir. Örneğin yolcu treniyle lokomotifin çarpıştığı demiryolu kazası:” Varna’dan Şumen’e giden elektrikli 2164 numaralı yolcu treni 21 Ocak saat 15.52’de Povela garı çıkışında dizel lokomotifle çarpıştı, 1 kişi öldü 11 kişi yaralandı”⁶⁹ şeklinde kısaca verilmektedir. Dikkat edilirse kaza tarihi 21 Ocak 1989’dur ancak Trud Gazetesinde 24 Ocak 1989 tarihinde kısaca değinilmiştir.

⁶⁸ Trud Gazetesi, 25 Ocak 1989, s:4

⁶⁹ Trud Gazetesi 24 Ocak 1989, s:2

Daha önce de değinildiği üzere Bulgaristan'daki asimilasyon politikası tarihsel bir altyapıya sahiptir. 1985 yılında doruğa ulaşırken 1989 yılına kadar devam eden çatışmalarla beslenmektedir. Bu süreç içerisinde Bulgar polisi çeşitli yollarla Türklere Bulgar olduklarını kabul ettirmek için şiddet eylemleri düzenlemekte, ülkede çatışma ortamları hazırlanmaktadır. Yeniden Doğuş olarak adlandırılan politik yaklaşımın uygulandığı 1989 yılında Trud gazetesinde Türk, Türklük ya da Müslüman, Müslümanlık ve Türkiye kelimelerine rastlamak zordur.

Bu süreçte Trud Gazetesi Vitoşa dağına tatil için giden Bulgar turistlerin yaşadıkları dramı 1. Sayfadan verir ve uzunca durumun önemine değinir. Kuyruklarda bekleyen turistlerin dramı fotoğraflarla da ortaya konur, röportajlarla desteklenir. Bir turistin açıklamasına uzunca yer verilir: “Bir saattir bekliyoruz, otobüs var ancak şoförler dinleniyormuş, insanların itirazı üzerine bir personel açıklama yapmadan çok acelemiz varsa Simenovo'daki liftlere gitmemizi söyledi, ancak biz biletlerimizi önceden almıştık”⁷⁰ Yazının yazarı “ne yapalım sorun çok ancak Vitoşa tek” diyerek konuyla ilgili aciz çözüm beklentisine vurgu yapmaktadır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Todor Jivkov'un, 29 Mayıs günü devlet televizyonunda uzunca bir ulusu sesleniş konuşması yapar ve Türkiye'nin Bulgaristan'dan göç etmek isteyen 'Bulgar Müslümanlara' sınırlarını açması yönünde talepte bulunur. Bu konuşma milat

⁷⁰ Trud Gazetesi 6 Şubat 1989, s: 1-3

niteliğindedir ve “Büyük Göçü” başlatan sürece girildiğinin göstergesidir. Konuşma 30 Mayıs 1989 tarihli Trud Gazetesinde ilk sayfasında tam sayfa kendine yer bulmaktadır. Konuşma barışçıldır ve aşağıda ayrıntılarıyla değinilecektir. Acıdır ki Jivkov’un ulusa seslenişi sonrasında Trud Gazetesi Bulgaristan’da yaşayan Türkleri fark etmiştir. Türkiye ile ilgili 5 haber yer almakta, haberler Ankaradaki Hristiyanlık karşıtı gösterilere ve kamu görevlilerinin Türkiyede aldığı düşük ücretlere değinmiştir. Bu aşamadan sonra Jivkov’un konuşması övülerek Bulgar halkının geleceği için karar verdiği ve Müslüman istilasını izin vermeyeceği yönündeki haberlere rastlamak mümkündür⁷¹.

Aynı durum Oteçestven Front gazetesi için de geçerliliğini korurken BKP’nin yayın organı Rabotniçesko Delo 29 Mayıs 1989 tarihine kadar 17 haberle en yüksek ilgiyi gösteren gazete olmuştur. Bu haberler Türkiye’deki yaşam koşullarının ve ekonomik şartların zorluğuna vurgu yaparken, terör olayları aktarılmış, işçi protestolarına yer vermiştir.

4.1.2. Bulgar Basının Konumlanma Noktası

Bakış açısı, bir söylemde olayların ve eylemlerin kimin gözüyle betimlendiğini açığa çıkarması nedeniyle, anlamların oluşturulma biçimine ilişkin önemli bilgiler ortaya koyar. Yazarın, haber aktörlerinden birine ilişkin yandaşlığı veya karşıtlığı ile ilgilidir. Yazarın olaya ya da eyleme kimin bakış açısıyla yaklaştığı, kullanılan

⁷¹ Trud Gazetesi 31 Mayıs 1989, 1

filler ve sıfatlarla açıklık kazanır; bir görüş veya kanı verili kabul edilebilir ya da ima edilebilir. Bakış açısı, tek bir sözcükte ortaya çıkabileceği gibi, metnin tamamına da yerleşmiş olabilir (Dijk'ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:150). Haber içerikleri bakış açısından irdelendiğinde BKP'nin söylemi açıkça görülmektedir. Türkiye karşıtı propaganda yapan yazılı basın aynı zamanda Türkiye'yi Antbulgar propaganda yapmakla suçlamaktadır. Bakış açısı genellikle haber başlıklarına yansımakta, içerikte pekiştirilmektedir, ancak haberin geneline yansımaktadır.

Dijk'e göre, gazetecilerin azınlıklarla ya da ayrıcalıksız gruplarla ilgili yazdıklarında kullandıkları sözcüklerin seçimi ve çeşitliliği, bu sözcükleri örgütleyen cümle yapıları, biçemi oluşturur. Biçem, yazarın kişisel kanılarının metin içindeki izinin sürülmesinde aracıdır; aynı zamanda dil kullanımının sosyal bağlamını ortaya koyar. Biçemin analizi, belli sözcük seçimlerinin ya da cümle yapılarının belli anlamları oluşturmada oynadığı rolü ortaya koyar Dijk'ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:167). Bulgaristan'da yaşayan Türkler Bulgar Basınında yer alırken kesinlikle Türk olarak değerlendirilmemektedir. Her aşamada Bulgar Müslümanlar ifadesine vurgu yapılmaktadır. Ancak Türk, Türkiye ve Türklük ifadeleri haber başlıklarında görülmemektedir. Dolayısıyla Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı dışlayıcı bir tutum görülmez. Aksine Bulgar halkı bir bütün olarak kabul edilir, sıklıkla “Bulgaristan Türkiye'ye giden Bulgar Müslümanların geleceğinden endişe duymaktadır” mesajı aktarılır.

1989 yılında SSCB'nin Perestroyka ve Glasnost politikaları ekseninde aynı paydada buluşan Bulgar yönetiminin açık bir Sovyet yandaşlığı da görülmektedir. İçerik olarak bakıldığında Trud Gazetesinin attığı birkaç başlık bile ülkenin Sovyetler birliği ile yakın ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Örneğin “daha çok demokrasi, daha çok sorumluluk”⁷² başlığı altında Gorbaçov’un perestroyka politikası uzunca anlatılmaktadır. “Büyük hayallerin zamanı”, “yeni politik düşüncelerin yılı”, “Stabil ekonomik büyüme için garanti” başlıkları altında Sovyetler Birliği adım adım takip edilmekte, glasnost ve perestroyka politikası övülmekte, Bulgaristan’daki uyarlamasına dikkat çekilmektedir.

4.1.3. Bulgar Basınında Gizli Ayrımcılık

Haber ve yazılarda kullanılan sözcüklerin, cümlelerin ve önermelerin seçimi; fiillerin ve sıfatların kullanımı, metnin doğrudan aktardığı enfomasyona eşlik eden ön kabuller ya da yargılar aracılığıyla çeşitli örtülülük ve dolaylılık türlerini ortaya koyar (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:152). Kullanılan sözcük ve önermeler söylemi dolaylı bir yoldan aktarmayı amaçlamaktadır. Seçilen her sözcüğün hizmet ettiği amaç örtülü olarak aktarılır ve gerçekler satır aralarına gizlenir. Dijk’e göre, örtülü anlamların analizi, “gazetecilerin ardalan ideolojilerinin ortaya çıkarılması açısından önem taşır” (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010: 152). Örneğin Bulgar basınının “Dünyadan Haberler” bölümlerinde, konu dışı sayılabilecek Türkiye ile ilgili verdiği her haber bir amaca hizmet etmektedir. Bir

⁷² Trud Gazetesi 9 Ocak 1989, s:1

propaganda gibi görünmeyen haberler irdelendiğinde kullanılan bazı kelimeler dikkat çeker. Örneğin “Eroin Avrupa’ya ulaşamadı”⁷³ başlığı bir Avrupa-Asya ayrımı yaparak Türkiye’yi Avrupa dışına itmektedir. Aynı şekilde “Türkiye’den Avrupa’ya geçirilmeye çalışılan 7 torba eroin Kapitan Andreevo’da (Kapıkule sınır kapısı) yakalandı” açıklaması da “Avrupa” kelimesini pekiştirmektedir. Bu bağlamda “Türk mafyası ve uluslararası narkotik kaçakçılığı”⁷⁴ başlığı altında bir Türkiye mafyasının betimlenmesi de ilgi çekicidir ve örnekler çoğaltılabilir.

4.1.4. Haklı Bulgaristan, Haksız Türkiye

Herkes tarafından kabul görmüş varsayılan ve tekrar edilmesine gerek duyulmayan yargılar söylenmeyenleri de ön plana çıkarmaktadır. Dijk’e göre, ön kabuller, yazar ve okur tarafından paylaşıldığı varsayılan, bu nedenle metinde açıkça belirtilmesine gerek duyulmayan enformasyonlar veya olay ve eylemlere ilişkin yargılardır (Dijk’ten aktaran Köker be Doğanay, 2010:155). Bu bağlamda olumlu ve olumsuz aktörlere bakılabilir. Türkiye ile ilgili Bulgar basınının yaptığı bütün haberlerde ifade edilmeyen ancak işaret edilen “bizim aksimize” ifadesi açıkça görülmektedir. Yerilen Türkiye aslında “biz doğruyuz, onlar yanlış” mesajını aktarmak ve Bulgaristan’da yaşayan Türklerin asimilasyona boyun eğmesini sağlamak, Bulgaristan’ın terki durumunda karşılaşılabacaklarla ilgili haber vermek, dış kamuoyuna

⁷³ Trud 29 Mayıs 1989, s:3

⁷⁴ Oteçestven Front 18 Temmuz 1989, s:3

“gitmelerinin sebebi biz değiliz” mesajını vermek, bunun yanında vatandaşlarına sahip çıkan bir ülke portresi çizmek anlamı taşımaktadır.

29 Mayıs 1989 tarihinde Jivkov’un ulusal kanalda yaptığı halka sesleniş konuşması 30 Mayıs tarihinde bütün gazetelerde ilk sayfadan birebir aktarılır. Jivkov Türkiye ve Bulgaristan arasında zaman zaman gergin ilişkiler yaşansa da Bulgaristan’ın tarih boyunca hep iyi niyetli bir temas kurduğuna değinir. Ancak Jivkov’a göre, Türkiye’nin Bulgaristan söz konusu olduğuna Türkiye’nin kullanmakta olduğu dil üzüntü vericidir.

“Diyorlar ki Bulgaristan’da camiler yıkılıyor. Bunlar yalandır, camiler yıkılmıyor, restore ediliyor ve yenileri inşa ediliyor. Samokov’taki camii buna en iyi örnektir ve kültür abidesidir, korunmaktadır. Antibulgar kampanya karşıtları Türkiye’nin gelmek isteyen bütün Bulgar Müslümanları kabul edeceğini söylemektedir. Türk makamlarına sesleniyorum: geçici ya da kalıcı olarak Türkiye’ye gelmek isteyen her Bulgar Müslüman için sınırları açın.”

bunun yanında eklemektedir:

“Hangi uluslararası anlaşma, hangi Türk ideoloji kendinde Bulgaristan’da yaşayan her müslümanın Türk olduğunu iddia etme hakkını kendinde bulmaktadır? Osmanlı zamanına geri dönüş

hayallerini yaşatanlar bilsinler ki biz her zaman yaptığımız gibi barışçıl yollar izlemeye devam edeceğiz”⁷⁵

Bu konuşma yankı uyandırır, ifadeler barışçıldır, sınırlar açılmalıdır, Türkiye sözünde durmalıdır. Bunun üzerine içişleri bakanı Pıtr Mladenov açıklama yapar.

Jivkov’un 29 Mayıs tarihli halka sesleniş konuşmasından alıntı yaparak, “Bulgar vatandaşlarının dünya üzerinde istedikleri her yere seyahat etme hakkı vardır, Bulgaristan bu anlamda üzerine düşeni yapmış, barışçıl bir yol izlemiştir”.⁷⁶ Bu açıklamalar Bulgaristan’ın iyi niyetini kanıtlama girişimleridir. Bu aşamadan sonra Bulgaristan’ın birlik ve beraberliğine tehdit oluşturabilecek her türlü Türk söylem büyüteç altına alınır. “Onsuz yapamadığımız barış”⁷⁷ başlığı altında Petır Tomov’un yazısı yer alır. Yazıda birlik ve bağlılığın yanında Bulgaristan’ın barış yanlısı izlediği tutum uzunca aktarılmakta ve alkışlanmakta, “sosyalizm ve barış ayrılmaz parçalarıdır” pankartlarıyla yürüyen Bulgar protestocuların fotoğraflarına yer verilirken, 3. sayfada, tek cümle ile Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı yürüttüğü kampanyanın yanlılığı vurgulanmakta ve “Türkiye hükümetinin uluslararası normlarda insan haklarını çiğnediği” mesajı verilmektedir.

⁷⁵ Trud 30 Mayıs 1989, s:1

⁷⁶ Trud 9 Haziran 1989 s:1

⁷⁷ Trud 4 Eylül 1989 s:1-3

“Politik yaklaşım ölü bölgede” ifadesiyle bütünleşen “Dünya kamuoyu Türkiye’nin ne yapmaya çalıştığını ve sorununu anlayamıyor. Ülkedeki ekonomik bunalım ve şartlar Bulgar Müslümanların gelişiyile birlikte daha da ağırlaştı. Muhalefet açıkça bu konuda Özal’ı suçlamaktadır”⁷⁸ açıklaması Türkiye’nin hatalı tutumuna değinir.

“Bilinmeyene yolculuk”⁷⁹ başlığı altında fotoğraflar yayımlanmakta, sınırda bekleyen araçlar görüntülenmektedir. Bunun yanında bir de röportaj yapılmıştır. Bir Bulgar Müslüman Türkiye’deki akrabalarına gidiyor:

- Köyünü ve evini bırakıyorsun
- gidip Türkiye’yi görüp geri döneceğiz, evimizi bırakmayız
- önce hasadınızı toplasaydınız, yolculuk her zaman yapılır
- diğerleri gidince biz de gitmeye karar verdik ama hasadı toplamak için yerime birini bıraktım.
- emekli misiniz?
- evet
- Türkiye’de emekli maaşınız olmayacak, kim verecek
- döndüğümde emekli maaşımı alabilir miyim, biliyor musun?
- elbette alabilirsin, 6 ay içinde dönüp emekli maaşımı alabilirsin.

⁷⁸ Oteçestven Front 24 Temmuz 1989 s: 1

⁷⁹ Oteçestven Front 3 Temmuz 1989 s:1-2

Gazetenin yorumu, “Bulgar vatandaşların hakları kaybolmaz: çoğu geri dönüyor, dönmeyenler de Türkiye’yi Avrupa’ya gitmek için bir geçiş noktası olarak görüyor. Geri dönenleri karşılamaya hazırız, hoş gelmişler”. Görüldüğü üzere Bulgaristan her aşamada haklıdır. Vatandaşlarının haklarını korumakla kalmaz. “Pahalı hatalar”⁸⁰ başlığı altında sıkça yapıldığı üzere Özal hükümeti eleştirilmektedir ve haklılık korunmaktadır. “Türkiye’nin kuzeyine doğru kervanlar”⁸¹, Anadolu Ajansın haberine göre, 5.000’e yakın Bulgar Müslümanların torunu Bulgar vatandaşı Bulgaristan’a geri dönüyor. Türk makamlarından yardım göremeyen ve hala çadırlarda ve yerleştirildikleri okullarda kalan Bulgar Müslümanları okulların açılma tarihi yaklaştıkça gelecekleri ile ilgili endişeleri artıyor, geri dönüyorlar içeriği aktarılmaktadır. Bu durum Türkiye’nin haksızlığının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bulgar basını her fırsatta Türkiye’den Bulgaristan’a dönenleri kullanmaktadır.

22 Ağustos tarihinde Türkiye Bulgaristan-Türkiye sınır kapılarını kapatmaya karar verir. Bu aşamada Bulgaristan’ın ve Bulgar basının dünya kamuoyu nezdinde haklı gerekçeler ortaya koyması kolaylaşır. Bundan sonra her haberde bu durum kullanılmakta ve Türkiye suçlu ilan edilmekte, Bulgar vatandaşlarını “sefil etmekle” suçlanmaktadır. “Türk tarafı anlaşmaları çiğnemektedir”⁸² başlığı altında Türkiye

⁸⁰ Rabotniçesko Delo 10 Ekim 1989 s: 5

⁸¹ Rabotniçesko Delo 2 Eylül 1989 s:5

⁸² Trud 8 Eylül 1989 s:6

Bulgar Müslümanların sınırı kapatarak geçişine izin vermeyerek bütün uluslararası anlaşmaları çiğnemektedir vurgusu yapılır. Trud gazetesinde yer alan habere göre, Türkiye sınırı açmalıdır, Bulgar Müslümanların sınırı geçmek için ihtiyaçları olan tek şeyin bir Bulgar pasaport ve Türk vizesi olduğu anlaşılmalıdır. “Türk vizesi Türkiye tarafından tanınıyor mu”⁸³ başlığı atılmaktadır, Varşova gazetelerinden aktarılan haberden alıntı yapılarak “neye göre ve nasıl Türkiye sınırı kapatır” diye sormaktadır.

Yargılar bununla bitmez ve Bulgar basını daha da ileriye giderek Özal hükümetine istifa çağrısında⁸⁴ bulunur. Bunun yanında Bulgar basınına göre Türkiye’deki muhalefet de Özal hükümetine tepkilidir.⁸⁵

“Ters dönüş”⁸⁶ başlığı altında 25 Ağustos 1989 tarihinde Bulgar Müslümanların Türkiye’ye girişini engellemek için İstanbul Ekspresinin Münih-İstanbul seferleri Türkiye’nin tek taraflı kararıyla iptal edilmişti. “Türkiye’nin sesi” radyosuna göre bugün konu Türk makamlarınca tekrar değerlendirileceği bilgisi verilir. Burada “Bulgar Müslümanların Türkiye’ye girişini engellemek için” ifadesi önem taşımaktadır. Türkiye Bulgar Müslümanları daha iyi yaşam koşulları vaadiyle Türkiye’ye çağırılmış, bir süre sonra sınırı kapatmış, ardından da “Türkiye’nin tek taraflı kararıyla” İstanbul Ekspresinin Münih-İstanbul seferlerini kaldırmıştır. Bu konu üzerinde de sıklıkla

⁸³ Rabotniçesko Delo 6 Eylül 1989 s: 5

⁸⁴ Rabotniçesko Delo 3 Eylül 1989 s:5, “Bu hükümet istifa etmeli”,

⁸⁵ Rabotniçesko Delo 3 Eylül 1989 s:5,

⁸⁶ Rabotniçesko Delo 3 Eylül 1989 s:5,

durulmuştur. “Türkiye’nin kötü itibarı”⁸⁷, “Kapıkule’de yaşananlara öfke”⁸⁸ gibi başlıklar altında durum değerlendirmesine yer verilmektedir.

“Türkiye’nin tek taraflı sınır eylemleri”⁸⁹ başlığı altında Türkiye’ye gitmek isteyenlere bilgi aktarılmaktadır. İç işleri bakanlığından yapılan açıklamaya göre, Türkiye ülkesine gelecek olan turistler için yüksek maliyetler biçmektedir. Türkiye’ye 15 günlük tatil için Türkiye tarafından kişi başı 1050 dolar ve ekstra 750 dolar bulundurulma zorunluluğu getirilmiştir. İki çocuklu bir ailenin seyahati için 3600 dolar bulundurulması zorunludur. Bu durum uluslararası antlaşmalardan maddeler verilerek kınanmaktadır. Aynı haber başka bir gazetede “Çözülemeyen denklemler”⁹⁰ başlığı altında aktarılır: 16 Eylül 1989 tarihinden itibaren Türkiye ülkesine turist olarak gelmek isteyen Bulgar vatandaşlarından tek taraflı taleplerde bulunmaya başlamıştır. Buna göre, 15 günlük vize almak isteyen Bulgar vatandaşları 70+50 dolar günlük teminat olarak yanlarında bulundurmalıdır. Bu demektir ki Bulgar vatandaşı 15 günlüğüne turist olarak Türkiye’ye gidecekse yanında 1800 dolar bulundurmak zorundadır, yoksa vize başvurusu reddedilmektedir.

⁸⁷ Rabotniçesko Delo 3 Ekim 1989 s: 5

⁸⁸ Rabotniçesko Delo 3 Ekim 1989 s: 5

⁸⁹ Trud 26 Eylül 1989 s:4

⁹⁰ Rabotniçesko Delo, 4 Ekim 1989, s:5

Bu durumun uluslararası arenada yankı bulmaması düşünülemez, Birleşmiş Milletlere göre, Türkiye Bulgar vatandaşlarının haklarını çiğnemiştir ve haber “Türkiye uluslararası anlaşmaları hiçe saymıştır”⁹¹ başlığı ile verilir.

Bulgaristan basını aynı zamanda Türkiye’ye gidenler hakkında endişeler dile getirir ve sahiplenmeyi ön plana çıkararak “giden vatandaşlarımız ülkelerine geri dönmek istediğinde Türkiye buna izin verecek mi?”⁹² sorusu sorulur. Endişelerin sebebi yaşam koşullarıdır, Türk radyolardan ve gazetelerden alıntılar yaparak haklılık korunmaya çalışılmaktadır. “Türkiye’nin sesi” radyosunu dinleyen ve radyonun “ata memleketinde özgür ve rahat bir yaşam” sözlerine inanarak Türkiye’ye giden Bulgar Müslümanların hayal kırıklığı vurgulanmaktadır. Bunun yanında Cumhuriyet gazetesinden “vaat edilen cenneti bulamadılar, söz verildiği gibi karşılanmadılar, gelen Bulgar Müslümanlar geleceklerinden korkuyor” yorumu aktarılmaktadır.⁹³

Bu gelişmeler basın tarafından “Türk Bulgar ilişkilerini bozan yaklaşımlar”⁹⁴ olarak nitelendirilir. Bulgaristan iç işleri bakanlığından açıklama, Türkiye’nin vize vermemesine değinerek Bulgar Müslümanlarının geri döndüğüne vurgu yapmaktadır. Açıklamaya göre 11 Eylül 1989 tarihine kadar 12.898 Bulgar Müslüman Bulgaristan’a

⁹¹ Rabotniçesko Delo 28 Ekim 1989 s:1

⁹² Oteçestven Front 5 Temmuz 1989 s:1-5

⁹³ Rabotniçesko Delo 6 Eylül 1989 s: 5

⁹⁴ Trud 13 Eylül 1989 s:3

geri dönmüştür. Dönen vatandaşlar kendilerine kötü davranıldığını anlatırken manevi ve fiziki olarak yorgun oldukları görülmüştür. Yaşananların Türk-Bulgar ilişkilerini zedelediğine değinilmektedir. Bununla birlikte “Ateşten çember”⁹⁵ başlığı altında Özal hükümetine eleştiri devam etmekte, Özal hükümeti suçlanmaktadır, “Büyük şans geldi mi?” Ne düşünerek Türkiye Bulgar Müslümanları soydaş olarak nitelenebilir. Herkese ekmek ve iş yetecek mi? Turgut Özal taraftarları Bulgar Müslümanları “büyük şans” olarak mı görüyor?” sorusu yönlendiriliyor ve “Sözlerden eser kalmadı”⁹⁶ şeklinde yorum getiriliyor, Türkiye’de Bulgar Müslümanların durumu resmedilerek sefaletle vurgu yapılıyor.

Bununla birlikte Bulgar basını Bulgar- Türk sınırındaki hareketliliğe de bir açıklama sunmaktadır. “İnsanlık yolunun radarında”⁹⁷ başlığı altında “Kuzey Avrupa’da çalışan Türk vatandaşları Bulgaristan üzerinden bayram”⁹⁸ için ülkelerine dönüyor Bulgaristan’dan geçme sebepleri sakin ve güvenilir bir ülke olmasıdır” şeklindeki ayrıntıya yer verirken sınırdaki kalabalık grupların Türkiye’ye gidiş yönünde yığılmasının sebebi olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında Türkiye ve Türkler konusunda dünyanın fikirleri de aktarılmakta, Büyük Puntıyla “Avrupa’da

⁹⁵ Oteçestven Front 4 Ağustos 1989 s: 3

⁹⁶ Rabotniçesko Delo 15 Ekim 1989 s: 5

⁹⁷ Oteçestven Front 6 Temmuz 1989 s 1-3

⁹⁸ 1989 yılında kurban bayramı 13 Temmuz tarihine denk gelmektedir.

istenmiyorlar”⁹⁹, “Türkler Avrupa’da kara listede”¹⁰⁰ gibi başlıklar atılmaktadır.

Görüldüğü üzere Bulgar basını Türklerin asimilasyonunu Türkiye’yi paravan olarak kullanarak gizlemekte, Bulgaristan’da yaşayan Türkleri azınlık olarak kabul etmeyerek bir bakıma sahiplenici rol oynamakta kamuoyunun tepkisini çekmemek için “biz değil, onlar yaptı” vurgusunu sıklıkla yinelemektedir.

4.1.5. Irkçılığın Reddi

Bulgaristan’da yaşayan Türkleri hedef alan asimilasyon politikası çerçevesinde büyük rolü olan Bulgar basını, her aşamada dünya kamuoyuna haklı gerekçeler sunmakta başarılı bir strateji izlemiştir. Dijk’e göre, ırkçı-ayırıcı tutum ve yargıların inkâr edilemeyecek kadar görünür olduğu durumlarda, olumsuz eylemi hafifletme ya da bahaneler bulma, ırkçı-ayırıcı söylemlerin yaygın stratejileri arasındadır (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:159). Özellikle Türkiye tarafından eleştirilere maruz kaldığında ırkçılığın inkârına gidilmiş ve gerekli argümanlar kullanılmıştır. Bu da Dijk’in stratejik hamle olarak gördüğü ve değerlendirdiği bir yaklaşımdır. Dijk’in de belirttiği üzere, ırkçılığın inkârına yönelik bir diğer stratejik hamle “biz değil onlar ırkçı” argümanının haklılaştırılmaya çalışıldığı “karşıtlıklar”dır (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:159). Bu bağlamda haberler incelendiğinde basında yansıyan her haberde Türkiye’nin Antibulgar

⁹⁹ Trud 28 Haziran 1989, s:4

¹⁰⁰ Trud 28 Haziran 1989, s:4

bir politika izlediği, Hristiyan karşıtı odakları desteklediği ve Pantürkizme varna tavrıyla Bulgaristan'ın iç işlerine müdahale ederek uluslararası hukuk normlarına aykırı davrandığı yargılarına rastlanmaktadır. Haberlere

Georgi Atanasov'un konuşmasının aktarıldığı 19 Haziran 1989¹⁰¹ Trud gazetesinin haberine kısaca bakıldığında bile durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Atanasov'a göre, "Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde bütün Bulgar vatandaşlar, istisna tanımaksızın Bulgar Müslümanlar da yasa önünde eşittir. Her türlü hak ve özgürlükten yararlanmaktadırlar. Bizim politik yaklaşımımız onlara seyahat serbestisi verir. Ancak bilinmelidir ki Bulgar Müslümanların memleketlerini terk etmelerini istemeyiz. Bu durumdan Türkiye suçludur, Bulgaristan'ın iç işlerine karışmaktadır". Aynı bakış açısını Dışişleri bakanı Petır Mladenov da korumaktadır. "Dünya kamuoyuna açık provakasyon"¹⁰² başlığı altında: "Bulgar Müslümanlar burada doğdu, yaşadı, yaşayacaklar. Bazıları Türkiye'de yaşamak için gitmek istiyorsa bugün olduğu gibi gelecekte de gitme hakları vardır. Biz onları kovmuyor sadece onları nasıl bir geleceğin beklediğini göstermeye çalışıyoruz, kaderlerini kendileri tayin edeceklerdir. Bulgar halkı her zaman diğer halklara karşı (Mladenov örnek vermiyor ve azınlık kelimesini kullanmıyor) ilgi duymuştur. Tarih de gösterir ki dikkatlice onların sesini dinlemişizdir. Bulgar halkı her zaman onlara dost eli uzatmıştır" açıklaması yer almaktadır. Bir açıdan Mladenov'a hak vermek gerekir. Onun da

¹⁰¹ 39 Trud 19 Haziran 1989 s:1

¹⁰² Trud 22 Haziran 1989 s:1

belirttiği ve daha önce de belirtildiği üzere yaptırımlara dayalı asimilasyon Bulgar halkının davranış ve düşüncelerini yansıtmamakta, tamamen bir hükümet politikasıyla şekillenmektedir.

Stefan Solakov'un “Şimdi Ankara'nın Sırası”¹⁰³ başlıklı yazısını aktarmak konumuz açısından önemlidir. Yazı ırkçılığın reddi açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Solakov'a göre: “Bilinmektedir ki Ankara sistematik bir şekilde Bulgaristan'da yaşayan halkla ilgili kampanya yürütmektedir. Türkiye'nin sesi radyosu sürekli Bulgaristan'da yaşayan Müslümanları Bulgaristan'ı terk etmeleri üzerine provoke etmektedir. Ankara'dan bazı muhalif sesler yükselmeye başladı ki Müslümanları kabul etmenin gerekli olmadığını haykırıyorlar. Bu ikiye bölümlüdür. Demokrasi ve insan hakları savunucusu gibi görünse de Türkiye'nin hakları çiğneme konusunda şampiyon olduğunu bütün dünya görmektedir (Burada Solakov Türkiye'deki Kürt sorununa gönderme yapar). Aynı zamanda Türkiye'de yaşayan Bulgarların nereye kaybolduklarını bilmek istiyoruz. Aynı şekilde Türkiye'de yaşayan Bulgarların hak ve özgürlükleri nasıl güvence altına alınmaktadır, sadece onların değil, Türkiye'de yaşayan Yunan, Rum ve Kürtlerin de... Bulgar-Türk ilişkilerini geren Ankara'ya rağmen Bulgaristan Türk komşusundan barışçıl bir diyalogla çözüm beklemektedir”. Açıklamalar ilgi çekicidir ve Türkiye suçlu ilan edilmektedir.

¹⁰³ Trud 7 Haziran 1989 s:4

“Güneş ve hava herkes için”¹⁰⁴ başlıklı yazıda Mladen İliev isimli okurun düşünceleri ile şekillenir. İliev, bu muhteşem ülkede doğmuştur ve Antibulgar kampanyalar yürütenleri anlamamaktadır, bununla birlikte İliev Bulgaristan’da herkes için hava ve su olduğunun bilinmesini istemektedir.

“İstanbul’un Taksim meydanında Antibulgar yürüyüşler”¹⁰⁵ başlıklı yazı pantürkizme gönderme yapar. Pantrükizm Bulgar basınının sıklıkla üzerinde durduğu önemli bir detaydır. Türkçülük, Türkizm, Pan-Türkizm, Türk halklarının özgürlüğünü ve birliğini savunan kültürel, ilmi, felsefi ve siyasi görüştür. Mardin’e göre, Türkçü-milliyetçi modernleşme projesi, sosyal niteliğini sanayi toplumu ve değişme sürecinden, siyasal niteliğini Fransız İhtilali ile birlikte siyasal hayatta etkinliği giderek artan birey, özgürlük, milli devlet kavramından, kültürel beslenmesini de gelenekten alan bir ideolojik inşadır (Mardin, 2000:94-95). Ancak Bulgar basını Pantürkizmi ırkçı bir müdahale olarak sunmakta, Bulgaristan’da yaşayan Türklere uygulanan asimilasyona perde çekmekte, Türkiye’yi tutumundan dolayı yermektedir. Yazıda: “Bu yürüyüş nasıl okunmalıdır. Sorusunu soran yabancı basın, bu durumu hükümetin bir kampanyası olarak değerlendirmektedir. Hükümet Türkiye’deki mevcut ekonomik sorunlardan dikkati dağıtmak için bu yolu seçmiştir” ifadesi kullanılırken yürüyüşlerde Bulgar-Türk ilişkilerini geren Türk

¹⁰⁴ Trud 6 Haziran 1989 s: 2

¹⁰⁵ Trud 27 Haziran 1989 s:4

provokatörler bulunmaktadır vurgusu yapılır, provakatörler pantürk olarak adlandırılır.

Rabotniçesko Delo 12 Eylül 1989¹⁰⁶ tarihli sayısının 5. sayfasında, uzunca Türkiye'nin uluslararası arenada antibulgar söylemine değinmekte ve bu tutumun sorumlusunun Turgut Özal olduğunun altını çizmektedir. Bu söylem Türk gazetecilerden alıntı yaparak da pekiştirilmektedir. “Madalyonun diğer yüzü”¹⁰⁷ başlıklı yazıda, Türk basını hükümetin antibulgar politikasından endişeli mesajı verilir ve “Haziran ayının son haftasından beri Türk basını kanıtlarla Türk hükümetinin yayılımcı politikasını belgeleyerek eleştirmektedir” açıklaması yapılır. Dolayısıyla Bulgar basınına göre, endişeli olan sadece Bulgar basını değildir, Türk basını da bu konuda yazılar yazmaktadır. Birkaç başlığa bakmak durumun tespiti açısından yeterli olacaktır:

“Anakara’da Hıristiyanlık karşıtı gelişmeler”¹⁰⁸

“Pantürkizmin derin tarihi kökeni”¹⁰⁹ (Yazı Türkiye'nin bugünkü yayılımcı politikasını pantürkizme bağlamakta, tarihi çerçevesini çizmeye çalışmaktadır).

“Pantürkizmin bumerangı”¹¹⁰. Yazıya göre: “Ankara’nın boşuna sakladığı sorunlar su yüzüne çıkıyor. Türkiye uluslararası

¹⁰⁶ Rabotniçesko Delo 12 Eylül 1989, s:5

¹⁰⁷ Oteçestven Front 12 Temmuz 1989 s:2

¹⁰⁸ Trud 8 Mayıs 1989, s:3

¹⁰⁹ Rabotniçesko delo 17 Eylül 1989 s: 5

¹¹⁰ Oteçestven Front 10 Temmuz 1989 s:3

antlaşmaları çiğneyerek, yalanlarla Bulgar Müslümanların üzerinden antibulgar politikasına devam etmektedir. Ancak madalyonun bir de diğer yüzü var. Bu politika Türkiye'nin pantürkizmini su yüzüne çıkarmıştır”.

“Pantürkizmin kapanında”¹¹¹

Bunun yanında Türkiye sadece Bulgaristan'ın değil diğer komşularının da iç işlerine karışmakta ve ihlallerine devam etmektedir.

“Neden Türkiye komşularının iç ilerine karışıyor”¹¹² başlıklı yazı Türkiye'nin Yunanistan ile olan sorunlarına dikkat çekerken, Ankara komşusu Yunanistan hakkındaki haksız iddialarına devam etmektedir¹¹³ haberi verilmekte ve Türkiye'nin yayılımcı politikası eleştirilmektedir. “Ankara dünya kamuoyunu sahte dokumanlar, çarpık kanıtlar ve asılsız haberlerle aptal yerine koyuyor”¹¹⁴ başlığı altında Türkiye-Yunanistan sorunu irdelenmektedir. Türkiye komşusu Yunanistan'ın iç işlerine karışmaktadır.

“Türk elçiliğinin önünde protesto”¹¹⁵ başlıklı yazıda, Bulgaristan'da yükseköğrenim gören Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye'nin Kıbrıs politikasını eleştirmek için protesto yaptıklarını haber vermektedir. Türkçe, İngilizce ve Bulgarca pankartlar taşıyan gençler “Türkiye'ye biri 1989 yılında olduğumuzu hatırlatsın” mesajını aktarır.

¹¹¹ Oteçestven Front 20-21 (Yazı dizisi) Temmuz 1989 s:3

¹¹²Rabotniçesko delo 13 Eylül 1989 s: 5

¹¹³ Rabotniçesko delo 18 Eylül 1989 s: 5

¹¹⁴ Rabotniçesko delo 22 Ekim 1989 s:5

¹¹⁵ Oteçestven Front 25 Temmuz 1989 s: 1

Bununla birlikte, “Göstericilere para cezası ve hapis”¹¹⁶ Kıbrıs politikasını eleştirenlere Türkiye’de verilen cezalar ve “Özal fazla kalamaz”¹¹⁷ başlığı altında Cumhuriyet gazetesinin Özal’ın dış politikasını eleştirisi yer almaktadır. Bulgar basınına göre, Türk politikasının Kıbrıs’a karşı setleşmesi sadece Kıbrıslıların değil Türklerin de ölümüne sebep olmaktadır.¹¹⁸

Bulgar basınına göre Türkiye sadece komşularıyla anlaşamayarak iç işlerine karışmakla kalmaz aynı zamanda iç işlerinde uyguladığı politikalarla da insan haklarını hiçe sayar. Türkiye’nin Kürtlere karşı yürüttüğü operasyonlar hiçbir hukuksal zemine dayanmamakta, Türkiye’nin pantürkizm yaklaşımını beslemektedir. Bunun yanında Bulgaristan basını terörist kelimesini kullanmamakta Türkiye’nin “terörizm” sorununu “Kürt partizanlara karşı operasyonlar” olarak lense etmektedir. Ölen Türk askerlerinden söz edilmezken masum Kürtlere karşı uygulanan bir asimilasyon ve baskı politikası imajı çizilmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre “partizan: düşmanlarına karşı mücadele verirken cephe gerisinde silahlı harekete katılan kimsedir.”¹¹⁹ Bir başka tanıma göre partizan, yabancı bir güç veya bir ordu işgali veya idaresi altında bulunan bir bölgenin kontrolüne direnmek için teşekkül etmiş düzensiz askeri kuvvetlerin üyesidir.¹²⁰ Bu tanımlar Türkiye’deki terörizmi haklı göstermekte, Türkiye haksız bir pozisyona düşürülmekte, ırkçı bir tutum söz konusu edilmektedir.

¹¹⁶ Oteçestven Front 26 Temmuz 1989 s: 3

¹¹⁷ Oteçestven Front 8 Ağustos 1989 s: 3

¹¹⁸ Oteçestven Front 8 Ağustos 1989 s: 3

¹¹⁹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü

¹²⁰ [http://tr.wikipedia.org/wiki/Partizan_\(silahl%C4%B1_kuvvetler\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Partizan_(silahl%C4%B1_kuvvetler))

Sözlükte teröristin anlamı, “bir siyasi davayı kabul ettirmek için karşı tarafa korku salacak, cana ve mala kıyacak davranışlarda bulunan kimse, yıldırmaçı, tedhişçi”¹²¹ diye tarif ediliyor, dolayısıyla bu bağlamda düşünüldüğünde tek bir kelimenin nasıl bir anlam kayması yarattığı ve masumiyet sunduğu ortadadır.

Birinci sayfadan verilen habere göre, “Türkiye’ye tepkiler artıyor”¹²², sorulan soru çok açık: “Türkiye neden Bulgaristan’daki Müslümanların avukatı kesiliyor? Türkiye’de yaşayan Kürtlere karşı ağır bir savaş açan Türk makamları başka ülkede yaşayan bir halkın kaderini tayin etme hakkına sahip değildir”. Yargıyı pekiştiren protesto yürüyüşlerinden iki fotoğrafa yer verilmektedir. Fotoğraflardan biri Bulgaristan’daki Türk konsoloslğunun önünde çekilmiştir. “Siirt dolaylarında Türk kuvvetlerinin operasyonları sonucu 13 Kürt partizan öldürülmüştür”¹²³ şekline verilen haberlerde öldürülen Kürt partizanların sayısına da sıklıkla yer verilir. Bu aşamada birkaç başlığa yer vermek konunun anlaşılması açısından önemlidir:

“Anadolu’dan korkunç haberler”¹²⁴

“Yakılan evler ve ölümler”¹²⁵. (Türk askeri kuvvetleri Kürtleri köylerinden atıyor ve evlerini yakıyor)

¹²¹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü

¹²² Trud 1 Haziran 1989, s:1

¹²³ Trud 25 Mayıs 1989, s:4

¹²⁴ Rabotniçesko delo 15 Eylül 1989 s:5

¹²⁵ Rabotniçesko delo 18 Ekim 1989 s: 5

“Türkiye’nin Kürt sorununa acil çözüm beklentisi”¹²⁶

“Türkiye’de insan hakları çiğneniyor”¹²⁷

“Türkiye dosyası”¹²⁸. (Türkiye’deki insan hakları ve demokrasi ihlalleri Kürtler kullanılarak vurgulanmaktadır).

“Kürt sorunu insan hakları ihlalleri”¹²⁹

“Türkiye’de ayrımcılık zulmü”¹³⁰

“Savunmasız kadın ve çocuklara ateş”¹³¹

“İki Toplu mezar daha”¹³² Başlığı altında Siirt dolaylarında iki toplu mezarın daha bulunduğu açıklanmaktadır. Buradaki “daha” vurgusu önem taşımaktadır. Bu vurgu sürekli yinelenen bir duruma işaret eder ki ırkçı söylemin retoriğinin bir parçasını oluşturmaktadır. Bir başka örnek olarak çoğaltma verilebilir. “Korkunç olay”¹³³ başlığıyla verilen haberin ayrıntılarına göre, 25 Nisan tarihinde Siirt ili dolaylarında Kürt toplu mezarları ve 4 Kürt partizanının cesedi bulunmuştur. Buradaki çoğaltma önemlidir ve “korkunç olay” başlığını doğrulama niteliği taşımaktadır.

¹²⁶ Rabotniçesko delo 14 Haziran 1989 s:5

¹²⁷ Rabotniçesko delo 15 Ekim 1989 s: 5

¹²⁸ Trud 20 Haziran 1989 s:4

¹²⁹ Oteçestven Front 31 Ağustos 1989 s: 2

¹³⁰ Oteçestven Front 7 Temmuz 1989 s:5

¹³¹ Oteçestven Front 7 Temmuz 1989 s:5

¹³² Rabotniçesko delo 12 Haziran 1989 s:6

¹³³ Rabotniçesko delo 26 Nisan 1989 s:5

Dünyadan haberler bölümü Demirel'in açıklamasına yer verirken aslında Bulgar basınını haklı gösterme amacı taşımaktadır. İlk sayfadan aktarılan haberde Süleyman Demirel'in, "Doğu Anadolu yanıyor" açıklamasına gazetenin yorumu: "Türk silahlı kuvvetleri, hak ve özgürlüklerinin arayan Kürtlere karşı, Doğu Anadolu'da Kürt yerleşim birimlerini bombalamaya devam ediyor"¹³⁴. Türkiye'nin Kürt yerleşim birimlerini bombalaması Bulgar basınını sıklıkla meşgul eder:

"Türkiye Kürtlere karşı büyük bir operasyon hazırlığı içinde"¹³⁵. Türkiye'nin insan hakları ihlalleri devam ediyor.

"Kürtlere karşı bombalama devam ediyor".¹³⁶ Reuters Ajansın haberi aktarılmaktadır: Türkiye Kürt yerleşim birimlerini bombalamaya devam ediyor. Sadece geçen ay içerisinde 57 kişinin öldüğü belirtildi.

"Sorumlular aranıyor"¹³⁷ başlığı altında "Haziran sonuna doğru daha çoğu Kürt olan 250 siyasi hükümlünün açlık grevine girmesi ve Hasan Fehmi Güneşin olaya müdahalede yetersiz kalması, TBMM'de bir gensoru verilmesine neden olmuştur, olayın sorumluları aranmaktadır. Açlık grevinin nedeni siyasi suçlu olarak hapisanede yatanlara uygulanan sert rejim olarak açıklanmaktadır" haberi aktarılmaktadır.

¹³⁴ Trud 4 Eylül s:1

¹³⁵ Rabotniçesko delo 11 Eylül 1989 s: 1

¹³⁶ Trud 6 Haziran 1989 s: 1

¹³⁷ Trud 5 Eylül 1989 s:4

Bununla birlikte Türkiye’deki baskı ve zulümden kaçarak İngiltere’ye sığınan Kürt sığınmacıları konu alan haberler de sıklıkla Bulgar basınında “Baskı ve zulümden kaçış”¹³⁸ gibi başlıklar altında toplanmaktadır.

“Kürt sığınmacıların dramı”¹³⁹ başlığı altında Londra gazetelerinden bir haber aktarılmaktadır. Mayıs ayı başı itibarıyla İngiliz hükümeti Türkiye’den gelen Kürt sığınmacıların siyasi koruma talepleriyle karşı karşıyadır. Habere göre 40 gündür politik sığınma arayan 84 Türk vatandaşı Kürt sığınmacı dün (8 Haziran) İngiltere sınırına ulaşmıştır. Son gelenlerle birlikte sayı 1841’e ulaşmıştır. “Zulümden kaçış”¹⁴⁰ başlığı altında, Türkiye’den kaçarak İngiltere’den siyasi sığınma isteyen Türk vatandaşı Kürtlerin sayısı 1008 ‘e ulaştığı ayrıntısına yer verilir.

Genel anlamda bakıldığında Bulgar basınına açık bir biçimde Türkiye’yi ırkçı olarak nitelendirdiğini görmek mümkündür. Bu yaklaşım “biz değil onlar ırkçı” ifadesinin desteklenmesi için gerekli bir ön koşuldur.

4.1.6. Abartmalara Başvurma

Çözümleme yapıldığında Bulgar basınına Bulgaristan’da yaşayan Türklere Bulgar Hükümetince uygulanan asimilasyon politikasını gizleyebilmesi için birçok ayrı yola başvurduğu görülmektedir. Genel anlamda her haberde abartma söz konusudur.

¹³⁸ Oteçestven Front 26 Temmuz 1989 s: 3

¹³⁹ Rabotniçesko delo 9 Haziran 1989 s:5

¹⁴⁰ Rabotniçesko delo 26 Mayıs 1989, s:5

Dijk'in de belirttiği üzere, ses yinelemeleri, tekrarlar, koşutluklar, uyaklar, abartmalar, hafifsemeler, metaforlar (mecaz), karşılaştırmalar, benzetmeler ve metonimiler (düzdeğişmece), haber söyleminin zorunlu olmayan unsurlarıdır. Okurun dikkatini çekerek dolaylı yolla belli anlamların altının çizilmesine aracılık ederler (Dijk'ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:173). Türkiye söz konusu olduğunda her haberde bu yolun kullanıldığını söylemek zannımızca yanlış olmayacaktır. Örneğin Türkiye'nin yaptığı her açıklama “yalan” olarak değerlendirilirken, antibulgar kampanya söylemi yinelenmekte, Türkiye'deki yaşam koşulları “sefalet” olarak açıklanmaktadır. İşsizlik sorunu ve ekonomik bunalım yaşanması imkansız bir ÷lke olduğu izlenimi uyandırmayı amaçlamaktadır. Her aşamada yerilen Türkiye için kullanılan başlıklar açıktır ve tekrarın önlenmesi için burada sadece birkaç abartmaya yer verilecektir. Ancak unutulmamalıdır ki her haber kendi içinde farklı yollarla Dijk'in belirttiği dolaylı yolla belli anlamların altının çizilmesine aracılık eder.

“Yalanlar sınıra ulaştı”¹⁴¹ başlığı altında, “bu gece saat 2:20'de Türkiye Bulgar Müslümanlara sınırı kapattı. Bu durum Türkiye tarafından daha iyi yaşam vaatleriyle kandırılan binlerce insanın sınırda kalmasına neden oldu. Türkiye geçişleri engellemek için sınıra bariyerler koydu. şimdi Bulgar Müslümanların gelecekleri ne olacak?” sorusu sorulmakta, vahim durumun altı çizilmektedir. Bunun yanında Bulgar Basınının aktarımıyla Türkiye'nin “gizli planları” da açığa çıkarılıyor.

¹⁴¹ Oteçestven Front 22 Ağustos 1989 s: 1

“Türkiye Bulgar vatandaşlarını Kıbrıs’a gönderiyor”¹⁴² başlığı altında “Yerleştirme için gizli plan” vurgusu yapılmakta ve haberde Türkiye’nin Bulgar vatandaşlarını Kıbrıs’a göndermek için gizli planından söz edilmekte, haber Türkiye’den Bulgaristan’a dönen Bulgar vatandaşlarının anlatımı ve fotoğrafıyla desteklenmektedir.

Bunun yanında atılan başlıkların abartma içeriğini görmek açısından çoğaltılabilecek örnekler olduğunu söylemek gerekir. Örneğin “Dünyada tek”¹⁴³ başlığı altında Milliyet gazetesinden bir haber aktarılmaktadır. Milliyet gazetesindeki yazı Türkiye’nin çocuk hakları konusundaki geri kalmışlığına değinmektedir ancak Bulgar basını bu durumu “Dünya’da tek” olarak aktarmakta ve abartılı üslubunu korumaktadır.

4.1.7. Alaya alma

Türkiye Bulgar basını tarafından her eyleminde abartılı yaklaşımlarla ağır eleştiriye maruz kalırken bir taraftan da önemsizleştirilmiş ve alaya alınmıştır. Dijk’e göre, bahane bulma, abartma, inkâr gibi stratejik hamlelerin yetersiz kaldığı durumlarda, ırkçı-ayrımçı söylemlerin gülünçleştirme ile karşı tarafı değersiz kılma yoluna başvurulmaktadır (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:160). Özellikle üzerinde durulan ise Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylığı sürecindeki mücadelesidir. “Kritik periyot”¹⁴⁴ başlıklı yazıda “Avrupa Birliğine girmek isteyen Türkiye için kritik gün” olarak

¹⁴² Rabotniçesko delo 30 Eylül 1989 s: 5

¹⁴³ 32 Rabotniçesko delo 9 Haziran 1989 s:5

¹⁴⁴ Rabotniçesko Delo 10 Eylül 1989 s:5

açıklama yapılırken aynı zamanda “AB’deki söz sahibi ülkeler Türkiye’nin adaylığına karşıdır” yorumu getirilmektedir.¹⁴⁵ “Ankara’nın emellerine soğuk duş” ise tam da bu noktaya değinmekte, “Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylığını reddetti” haberi iletilmekte, Türkiye’nin Avrupa Birliğine girememiş olması doğal olarak karşılanmaktadır. “Çanlar kimin için çalıyor”¹⁴⁶ başlığı ise Türkiye’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine değinmekte ve seçim öncesi Türkiye’de insan hakları yerilmektedir. Bulgar basını hiçbir fırsatı kaçırmayarak alaycılığını yinelemektedir.

4.1.8. Tanıklara Başvurma

İmalar, ön kabuller, belirsizlik, gereksiz ayrıntılar gibi yerel anlamsal stratejilerin yanında, okuru ya da karşı tarafı bir konuda ikna etmek üzere, hedefe yönelik, çoğu zaman birden çok işlevsel hamleden oluşan anlamsal stratejilere başvurulur (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:158). Bulgar basını için en önemli stratejik hamle Türkiye’ye yaşamak üzere giden ancak yaşam koşullarına uyum sağlayamayarak Bulgaristan’a dönen Türklerin anlatımlarından yararlanmaktır. Buradaki çelişkili durumun altını çizmek önemlidir. Bulgaristan’da Türklerin yaşadığını reddeden basın Türkiye’den dönenlerin anlatımlarına yer verirken bir taraftan da “biz değil, sizden olanlar böyle söylüyor” fikrini yerleştirmeye çalışır ancak dolaylı olarak Türklerin varlığını da kabul etmiş olur. Ancak tehcir öncesinde

¹⁴⁵ Rabotniçesko Delo 23 Ekim 1989 s: 6

¹⁴⁶ Rabotniçesko Delo 9 Eylül 1989 s:5

basın birlik ve beraberliği korumaya çalıştığı yanılığını yaratmak için halkın sesine yer vermektedir.

Birlik ve beraberlik çağrısında olan basın, “Başka memleket yok”¹⁴⁷: “Bulgaristan’da doğdum, evim ve 30 yıldır huzurla çalıştığım işim var, çocuklarım da çalışıyor. Burada yaşamaktan mutluyum” türünden okuyucu ifadelerine yer vererek “gidilecek yer yok” imajına katkı sağlar. Basına göre, “Gerçekler ekmek kadar basittir”¹⁴⁸ ve “Jivkov’un kaybolmuşlara yardım edeceğinden eminiz. Bilmeliler ki Bulgar halkı daha iyi bir hayat için birdir ve bir olacaktır” “Çocuğumu evimde doğurmak istiyorum”¹⁴⁹ bir Bulgar Müslümanlar Türkiye’ye gitmek istemediğinin altını çizer. “Her zamanki gibi el ele”¹⁵⁰ Bulgaristan halkını bölmek isteyenler amaçlarına ulaşamayacaklar mesajı verilmektedir. “Daha ne arıyoruz”¹⁵¹ ifadesi altında ise ülkenin güzellikleri ve değerleri vurgulanıyor. Aynı sayfada “ölmedim” başlığı altında “öldürüldüğüme dair haberlere yer verilir: “gülsem mi ağlasam mı bilmiyorum. 24 yıldır Gradsko köyünün muhtarıyım, burada camimiz var kilisemiz de. Tek derdimiz köyümüzü daha iyi yerlere taşımak. Tek ricam olmayan sorunları varmış gibi göstermeyin”. “Çalışmaya tutunalım”¹⁵² ise sadece çalışarak bu travmatik dönemlerin aşılacağı ve bölücülüğün başarıya ulaşamayacağı üzerinde durulur.

¹⁴⁷ Trud Mayıs 1989 s: 1

¹⁴⁸ Trud Mayıs 1989 s:1-3

¹⁴⁹ Oteçestven Front 20 Haziran 1989 s: 2

¹⁵⁰ Trud 2 Haziran 1989 s:2

¹⁵¹ Trud 2 Haziran 1989 s:2

¹⁵² Trud 2 Haziran 1989 s:2

“Drujba’da doğdum, burası benim memleketin”¹⁵³ Viktor Dodev isimli vatandaş: “Tarafımızı Jivkovtan yana kullanıyoruz. Bu ülkede herkesin çalışma, okuma ve tercihlerini istediği yönde kullanma hakkı vardır. Yabancılar bizi bölerek amaçlarına ulaşamayacak, çünkü başka Bulgaristan yok. Bugün ve her zaman buna inanacağız” açıklamasını yapmaktadır.

“Aynı çatı altında”¹⁵⁴ Türk ve Bulgar iki kadın işçinin dostluk ve ayrılmazlığı anlatılı ve birliktelik yinelenir. “Bulgaristan’ın gözyaşları”¹⁵⁵ Ressam Stoyan Stoyanov’un yaptığı “Bulgaristan’ın gözyaşları” isimli tablosu hakkındaki yorumuna yer verilmektedir. “bu çalışma Bulgaristan halkının siyah ve beyaz ayrımlarını göstermektedir, 5 yy boyunca Osmanlının yok edemediği. Bulgaristan bütünüyle tek halktan oluşur mesajı veren bir çalışma.”

Bu arada Bulgar Müslümanların kovulmadığı ve Türkiye’nin Antibulgar propagandası çerçevesinde Bulgar Müslümanları daha iyi bir gelecek vaadiyle kandırdığı düşüncesinin yayılmasına katkıda bulunmak üzere “Aydınlıktan karanlığa”¹⁵⁶ başlığı altında Georgi Atanasov’un, Bulgar Müslümanları kimse memleketlerinden kovmuyor açıklamasına istinaden yayımlanmış bir yazıya yer verir. “Neden insan çocuklarının garanti altındaki eğitim, yaşam, iş ve huzurlu hayat umutlarını terk etsin ki sorusu soruluyor. Türkiye

¹⁵³ Trud 5 Haziran 1989 s: 2

¹⁵⁴ Trud 5 Haziran 1989 s: 2

¹⁵⁵ Trud 5 Haziran 1989 s: 2

¹⁵⁶ Trud 20 Haziran 1989 s:1

Cumhuriyeti ikiyüzlülükle suçlanmaktadır. Bazı Türk liderlerin Bulgar Müslümanların geleceklerini düşünmediklerini vurgular, bir taraftan herkesin Türkiye'ye akın etmesine seviniyor, bir taraftan da Bulgar Müslümanların Bulgaristan'dan kovulduklarını dile getiriyorlar. Bu manevra dünya kamuoyunda sadece birkaç gün tutunabilir. Bizim üzerimizde bürokratik oyunların oynanmasına dur deme zamanı gelmedi mi?" (Burada seslenen Bulgaristan'daki Türklerdir. Üzerlerinde politik oyunlar oynanan da onlardır)

Trud gazetesinin 2. sayfasında Bulgaristan'daki Omurtak kasabasından alınan bir mektup yayımlanmaktadır. Mektupta "biz hepimiz Bulgaristanın kız ve erkek kardeşleriyiz, her zaman ona bağlılığımızı koruyacağız"¹⁵⁷ fikri hakimdir. Aynı gazetenin 3. sayfasında ise "herkes için iş ve ekmek" başlığı altında Bulgaristan'da yaşam koşulları ve imkanlar vurgulanır.

Birçok Türkün Türkiye'ye akın etmeye devam etmesi bir bakıma bu haberlerin çok da yerine ulaşmadığı ve gerekli mesajların alınmadığı anlamına gelmektedir. Başlıkları irdelemek konu ile ilgili fikir vermektedir.

"Yabancı gökyüzünün altında mutluluk ve huzur yok"¹⁵⁸

¹⁵⁷ Trud 9 Haziran 1989 s:2

¹⁵⁸ Oteçestven Front 17 Ağustos 1989 s: 2

“Karar verdim, Türkiye’ye gitmekle en büyük aptallığı yaparım”¹⁵⁹

“Ciddi problemler”¹⁶⁰ Türk ekonomisinin ciddi problemleri olduğunu vurgulamaktadır.

“Kültür Şoku”¹⁶¹ Londra’dan bir kadı gazetecinin haberi alıntılanmaktadır. “Oradaki hayatı görmeden zorluğunu anlayamazsınız. Kazanç az, para yok, insanlarla iletişim çok zor” demektedir Türkiye’den dönen bir Bulgar vatandaşı.

Son üç sözü: “yeniden geri döneceğim”¹⁶², “döndüğünüzde sizi karşılayacağız”.

İlk sayfada yarım sayfa Türkiye sınırını geçerken geriye, Bulgaristan’a bakan bir anne ve çocuğunun 3 fotoğrafı verilmiştir¹⁶³. Aynı gazetenin 2. Sayfasında “paniğin kara yolu” başlığı insanların sınırdaki dramına ve Türkiye’nin duyarsızlığına değinmektedir.

Gurbetçi Türk anlatmaktadır: “ Türkiye’de iş bulamadım şimdi Fransa’da çalışıyorum, burası benim ikinci memleketim gibi. Fransızlar bize çok iyi davranıyor. Türkiye’ye dönmem, birçok insan benim gibi düşünüyor”¹⁶⁴. Türkiye’de Türklere bile iş yoktur, Bulgar Müslümanlar

¹⁵⁹ Oteçestven Front 11 Ağustos 1989 s: 3

¹⁶⁰ Rabotniçesko Delo 14 Ekim 1989 s: 5

¹⁶¹ Rabotniçesko Delo 14 Ekim 1989 s: 5

¹⁶² Oteçestven Front 18 Temmuz 1989 s:3

¹⁶³ Oteçestven Front 17 Temmuz 1989 s: 1

¹⁶⁴ Oteçestven Front 17 Temmuz 1989 s: 3

orada nasıl yaşayacak ve nereden iş bulacak fikri aşılınmaya çalışılmaktadır.

Trud gazetesinin 1 Haziran 1989 tarihli sayısının 2. sayfasında konu ile ilgili 8 haber yer almaktadır. Bunlardan biri “Fakirlik ve açlıktan kaçış”¹⁶⁵ başlığı altında bir Türk genci olan Mustafa Özdemir’in doğup büyüdüğü Türkiye’den Bulgaristan’a kaçıışı yer almaktadır. (Özdemir’in, “daha fazla dayanamadım, kaçmam gerekiyordu” açıklaması özellikle vurgulanmaktadır).

“Trenden kaçış”¹⁶⁶ Türkiye’ye gitmek üzere trene binen bir aile Türkiye sınırında vazgeçerek Şumen’e geri dönmüştür.

“Türkiye’ye birkaç metre kala geri dönüş”¹⁶⁷

Rabotniçesko Delo gazetesinin 20 Ekim 1989 sayısının 2. Sayfasında Türkiye’den Bulgaristan’a ulaşan 3 mektuba yer verilmektedir.¹⁶⁸ “Bu bizim için yaşamak değil” ana fikrini taşıyan mektupları aktaran gazete Bulgar Müslümanların geri dönmek istemesi durumunda (ki mektuplara göre geri dönmek istemekteler) Türkiye’nin sınırı kapatması ve vatandaşlarının mağdur olmasından endişe duyulduğu aktarılmaktadır.

¹⁶⁵ Trud 1 Haziran 1989, s:2

¹⁶⁶ Oteçestven Front 25 Temmuz 1989 s: 2

¹⁶⁷ Oteçestven Front 7 Ağustos 1989 s: 4

¹⁶⁸ Rabotniçesko Delo 20 Ekim 1989 s: 2

“Bulgaristan’a geri dönüş”¹⁶⁹

“Geri dönüş yolu”¹⁷⁰

Bulgaristan’dan sığınma talep eden Türk bir ailenin anlattıkları, “ailemiz için huzur dolu bir yer arıyorduk, çalışmak ve yaşamak için” bu yaşamı Bulgaristan’da bulmuşlar.¹⁷¹ Bu haber Türkiye’de yaşayan Türklerin dahi şartlara uyum sağlayamayarak Bulgaristan’dan sığınma talep ettiklerine vurgu yapılması açısından önem taşımaktadır.

“Fiyaskonun acı meyveleri”¹⁷² (Türkiye’nin çağırdığı Bulgar Müslümanlar zor durumda)

“Ciddi endişeler”¹⁷³ (Türkiye Bulgar Müslümanların avukatlığına soyunarak insan hakları ihlali yapmıştır)

“Biz şanssız, kadersiz insanlarız”¹⁷⁴ (Türkiye’ye giden bir Bulgar Müslüman’ın ifadesi”

“Zor hayat”¹⁷⁵ başlığı altında Milliyet gazetesinden Bulgar vatandaşlarının Türkiye’deki durumunu anlatan bir yazıya yer vermektedir. Türkiye’de işsizlik, parasızlık ve ağır yaşam şartları anlatılırken, 15 yaşındaki Bulgar Müslüman bir kız çocuğunun

¹⁶⁹ Oteçestven Front 23 Ağustos 1989 s: 1

¹⁷⁰ Oteçestven Front 18 Ağustos 1989 s: 3

¹⁷¹ Trud 30 Haziran 1989 s: 4

¹⁷² Rabotniçesko Delo 15 Eylül 1989 s:5

¹⁷³ Rabotniçesko Delo 15 Eylül 1989 s:5

¹⁷⁴ Rabotniçesko Delo 15 Eylül 1989 s:5

¹⁷⁵ Trud 29 Eylül 1989 s: 6

anlatımına yer verilir: “anne ve babam erkenden iş aramaya çıkıyor, ben küçük kardeşime bakıyorum. İş bulurlarsa nefes alıcaz, bulamazlarsa ben de iş aramaya çıkıcam. Burada hayat çok zor”.

“Özgürlük masalları karın doyurmuyor”¹⁷⁶ (Türkiye’den dönenler anlatıyor)

“Tatsız durum”¹⁷⁷ Türkiye’de Bulgar Müslümanlara Kıbrıs’ta geniş topraklar bulunduğu ve bu toprakları işletecek insanlara ihtiyaç duyulduğu söylenmektedir, ancak onlar “Biz ne Kıbrıs’ı ne de Türkiye’yi istemiyoruz” cevabı vermektedir. Gazete yorum getirmese de açıkça Bulgaristan’ın yaşamak için tercih edildiği görülmektedir.

“Memleketin gerçekleri”¹⁷⁸ başlığı yine Türkiye’nin fakirliğine tanıklar eşliğinde vurgu yapmaktadır.

“Biz orada zor yaşarız”¹⁷⁹ başlığı altında bir yıl önce Türkiye’den dönen Stanislav Simenov’un açıklamasına yer verir. Burada özellikle dikkat çekici olan Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşamak için gelmiş bir Türkün Bulgar ismi taşımasıdır.

Simenov eşinin Türkiye’de yaşayan kız ve erkek kardeşinin daveti üzerine Türkiye’ye gitmeye karar verir. Önyargıları vardır ancak her şey kötü olamaz düşüncesiyle gidip görmek ister ve gitmesinde engel yoktur (Bulgaristan ona dolaşım serbestisi tanımaktadır). Eşi ve

¹⁷⁶ Rabotniçesko Delo 22 Eylül 1989 s:5

¹⁷⁷ Rabotniçesko Delo 22 Eylül 1989 s:5

¹⁷⁸ Oteçestven Front 1 Ağustos 1989 s: 2

¹⁷⁹ Trud 22 Haziran 1989 s:3

kendisi komünisttir ancak Türkiye’de de komünist parti vardır. Her şeyini satar ve Türkiye’ye gelir. İlk günlerde anlar ki hayatının hatasını yapmıştır. Önyargılarının haklılığı ortaya çıkar ve “yüksek öğrenim mezunuyum nasıl bu kadar yanıldım?” diye sorar. İkinci ayında Bulgar konsolosluğuna giderek yardım ister. “Dönmeseydik yaşayamazdık. İş bulamadık, zaten Türkiye’de açıklanan işsizlik 5 milyon, biz de gidip işsizler ordusuna katıldık. Kuzularım okuyamadı kamusal görevliler bize yardım etmedi ve her yerde kötü muamele gördük. İsimlerimiz “muhacir”dı. İstanbul’un pisliğini kaldıramadık. Çamur o kadar yoğun ki temiz ayakkabı ve kıyafetlerinizle sokağa çıkamıyorsunuz. İnsanlar arası iletişim çok zor. Benim gibi düşünen çoktu, onlarla bir araya gelerek dönmeye karar verdik. Anladım ki gitmek isteyenler gelecekleri için çok yanlış yatırım yapıyorlar”. Dikkat edilirse burada abartılı ifadeler kullanılarak yargı pekiştirilmektedir.

“Tatlı yalanlar”¹⁸⁰

“Çocuklarımız bizden süt ve peynir istiyor, alamıyoruz”¹⁸¹ 13 Bulgar ülkesine geri döndü

“Bunlar bizi doğuran topraklar”¹⁸², Bulgaristan’a dönenlerin anlatımı, doğdukları toprakların dışında mutlu olamamışlar. Aidiyete vurgu yapan yazı Bulgar Müslümanlarının Türkiye’de yaşayamayacağını aktarmaktadır.

¹⁸⁰ Oteçestven Front 14 Temmuz 1989 s: 3

¹⁸¹ Oteçestven Front 14 Temmuz 1989 s: 3

¹⁸² Oteçestven Front 14 Temmuz 1989 s: 3

“Bin lev ve iki şamar”¹⁸³ Bu sözleş Saşo Demirev’e ait ve habere göre Türkiye yolculuğu ona bu kadar patlamış. Posen Nikolaev ise: “Türk televizyonları Bizi Bulgaristan’dan zorla attıklarını söylüyor, bu yalan”. Aynı sayfada Polonyalı bir turistin yorumu da aktarılmaktadır: “Türkiye’de para ödmeden adım atamıyorsunuz”. Bunun yanında İslam tarihi yazarı Ahmet Sodu’un “Ben samimi sözlere inanırım” ifadesi aktarılarak Türkiye’nin Antibulgar politikasını eleştirilmektedir.

“Burgaz’da yaşayan Bulgar Müslümanlardan mektup”¹⁸⁴: Bulgaristan bizim tek memleketimiz. Bu ülkede saygı gören eşit ve tek halk olarak yaşıyoruz. Biz Türkiye’nin ayrımcı politikasına inanmıyoruz, ülkemizi terk etmeyeceğiz.

“Türkiye’deki kamplarda insanlar geleceklerinden endişeli”¹⁸⁵

“Çifte standardın uygulandığı bir ülkede yaşamak ister misiniz”¹⁸⁶ başlığı atılarak Türkiye’deki çalışma koşullarına değinilmektedir.

“Burada hava bile farklı”¹⁸⁷ başlığı altında Türkiye’den Mehmet “Bulgarların kötü insanlar oldukları söylemlerine inanmayın” demekte ve Bulgaristan’ın yürüttüğü barışçıl politikayı övmektedir.

¹⁸³ Oteçestven Front 11 Temmuz 1989 s: 2

¹⁸⁴ Oteçestven Front 11 Temmuz 1989 s: 2

¹⁸⁵ Oteçestven Front 13 Temmuz 1989 s: 2

¹⁸⁶ Oteçestven Front 13 Temmuz 1989 s: 2

¹⁸⁷ Oteçestven Front 10 Temmuz 1989 s:2

“Gelin demek yetmiyor”¹⁸⁸ haberinde “Bulgar Müslümanlar Türkiye sokaklarda aç ve açıkta” olduğuna değinilmektedir.

“İki yorgun adam”¹⁸⁹ Bulgaristan’a dönen ve Türkiye’nin yaşam koşullarını anlatan iki Bulgar Müslüman anlatmaktadır: ”yola çıktığımızda söylentilere inanmıyorduk, sefaleti gözümle gördük”.

“İnandık ve yandık”¹⁹⁰ başlığı altında, Cumhuriyet Gazetesinin 9 Ekim 1989 tarihli sayısından Oktay Akbal’ın yazısı aktarılmaktadır. Akbal’a göre, Bulgar Müslümanların düştükleri bu durumun en büyük mimarı Turgut Özal’dır. Türkiye’deki şartlara dayanamayan ve dönen bir Bulgar Müslüman anlatmaktadır: “Özal’a inandık ve yandık. Sadece biz mi yandık, hayır Özal’a 1983 ve 1987 yıllarında oy verenler de yandı”. Bunun yanında Türklerin Bulgar Müslümanlar hakkındaki yorumunu eklemektedir Oktay Akbal: “Bulgarlar geldi, biz işlerimizden atıldık”. Bu haber Türk bir gazeteci tarafından tastik edilen bir durumu aktarması açısından önem taşımaktadır.

“Türkiye’de bir gün”¹⁹¹ iş arayan bir ailenin dramı gözler önüne serilir ve “Adım atma zamanı”¹⁹² başlığı altında Türkiye’den önen bir Bulgar Müslüman’ın: “Türkiye’de sigaraya başladım, kilo verdim, çok

¹⁸⁸ Rabotniçesko Delo 13 Eylül 1989 s: 5

¹⁸⁹ Oteçestven Front 9 Ağustos 1989 s: 2

¹⁹⁰ Rabotniçesko Delo 19 Ekim 1989 s:5

¹⁹¹ Oteçestven Front 4 Ağustos 1989 s: 3

¹⁹² Oteçestven Front 4 Ağustos 1989 s: 3

zor iş buldum ancak sigortam bile yapılmadı. Bize gavur dediler.” İfadesi yer almaktadır.

Genel olarak tanık ifadelerine baş vurmakla, haklı gerekçelerin başkasının ağzından aktarılmasının güvenilirliği arttıracakı düşüncesiyle, pekişmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Dolayısıyla Bulgar basınının sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Türkiye’ye hiç gelmemiş ve Türkiye’yi görmemiş olanlar ancak görenler vasıtasıyla bilgi alabilecektir ve alınan bilgiler aktararak yayılacaktır. Etkili bir yöntem olduğu açıktır ancak buna rağmen Bulgaristan’dan Türkiye’ye akış devam etmiş, insanlar maddi manevi varlıklarını ailelerini bölme pahasına terk ederek Türkiye sınırına yığılmıştır. Bu durum Bulgaristan hükümetinin Bulgaristan’da yaşayan Türklere uyguladığı baskı ve zulmün en açık göstergesidir.

4.1.9. Yabancı Basından Alıntı Yapma

Hedefe yönelik bir başka anlamsal strateji de Bulgar basınının yabancı basından alıntılar yapmasıdır. Burada amaç hem ırkçı olarak düşünülmesine engel olmak hem de inanırlılık oranını arttırmaktır. Dijk, en önyargılı olan yazılarında bile, gazetecilerin ırkçı olmakla suçlanmaktan korktuklarını belirtir. Ona göre, bu türden yazılarda ırkçılığın inkârı bildik bir hamledir. Ya olumsuz özelliklerinden söz ettikleri grup içinde istisnaların da olduğundan bahsederler ya da ırkçılığın kimi radikal, aşırı sağ gruplara özgü olduğunun altını çizerler” (Dijk’ten aktaran Köker ve Doğanay, 2010:158). Bulgar basınının ırkçı bir basın olarak algılanmaması için geliştirdiği strateji ve kendine bulduğu çıkış noktası ise yabancı basından alıntı yapmasıdır. Yapılan

alıntıların Türkiye ve izlediği politika karşıtı olması ilgi çekicidir. Alıntılanan haberlerin bir kısmı şöyledir:

Dönemin Sovyetler Birliği'nin Pravda gazetesi Jivkov'un 29 Mayıs 1989 tarihli ulusa sesleniş konuşmasını "Jivkov Bulgar vatandaşlarına istedikleri ülkeye yolculuk yapabileceklerini açıkladı"¹⁹³ şeklinde duyurmaktadır. Aynı gün ve aynı sayfada Yunanistan'ın Rizospastis gazetesi "Türkiye'de bazı çevreler Antibulgar kampanya yürütmektedir. Jivkov Türk makamlarına sınırı açmaları için çağrı yaptı" bilgisi verilmektedir. Vietnam gazetesi "Jivkov Bulgar halkının tek olduğunu vurguladı" açıklaması yaparken Bulgaristan'ın dünya basınındaki itibarı aktarılmaktadır.

Bon'da yapılan bir toplantıda Türkiye'ye Antibulgar propagandayı kesmesi ve Bulgar hükümetiyle medenice masaya oturarak bu durumu politik yollardan çözmesi için çağrı yapmaktadır. "Türkiye bu trajediden sorumludur"¹⁹⁴ denilmektedir. Bu görüşü savunan Petır Vürts ve Geriot Erlep Alman milletvekilleridir.

"Geri dönüş"¹⁹⁵ başlığı ile Londra gazetesinin haberinden alıntılanmaktadır. Buna göre, her gün 500-100 Bulgar Müslüman Bulgaristan'a geri dönmektedir. Gazetenin haberine göre, bu dönüş böyle sürerse Türkiye'nin uluslararası arenadaki güvenilirliği iyice sarsılacaktır.

¹⁹³ Trud 1 Haziran 1989, s: 2

¹⁹⁴ Trud 30 Haziran 1989 s: 4

¹⁹⁵ Rabotniçesko delo 18 Eylül 1989 s: 5

“Büyük geri dönüş”¹⁹⁶ ise Avusturya basınının 17 Eylül 1989 tarihli gazetesinden alıntılanmaktadır.

“Kırık ilüzyonlar”¹⁹⁷ başlıklı haber “Türkiye’nin yanıltması ve yanlış söylemleri Bulgar vatandaşlarının Türkiye’de yaşadıklarını dünyadan daha fazla gizleyemedi” mesajını vermekte, haber New York Times gazetesinden alıntılar ve Pekin ve Belgrat gazetelerinden alıntılarla Bulgar Müslümanların Türkiye’deki kötü şartlarının haberiyle pekiştirilmektedir.

“Sahte oyun”¹⁹⁸ haberinde Varşova gazetesinden bir yazı aktarılmaktadır. Dzengelevski, Türk makamların sınırları kapatarak Bulgar Müslümanları kabul etmeyişi eleştirerek “geçerli belgeleri olan insanlar sınırlardan alınmıyor” demektedir. Bunun yanında “Bulgar pasaportlarındaki Türk vizenin geçerliliği” sorgulanmaktadır. Aynı sayfada “Türkiye’nin eylemlerini kınıyorlar” başlığı altında Arap dünyasının Türkiye’yi kınayan açıklaması bildirilmekte ve Türkiye’nin pantürkçülüğe hizmet ettiği vurgulanmaktadır. Arap dünyası Türkiye’nin sınırları kapatmasını yererken Bulgaristan’ın seyahat serbestisi kararını övmektedir. Son olarak Türkiye’nin Viyana antlaşması, Helsinki deklarasyonu ve İnsan Haklarına ihlalleri belirtilerek, “Türkiye milyonlarca Kürt, Ermeni, Araba v.b bu normlarda yaklaşmak zorundadır” denilmektedir. Haber fotoğrafla

¹⁹⁶ Rabotniçesko Delo 20 Eylül 1989 s: 5

¹⁹⁷ Rabotniçesko delo 21 Eylül 1989 s: 5

¹⁹⁸ Trud 6 Eylül 1989 s:4

desteklenmekte, fotoğrafın altında: “Ankara Kürtlere ve demokrasiye karşı sert tutumunu sürdürüyor” açıklaması yer almaktadır.

Aynı sayfada “sıra dışı destek” başlığı altında Alman gazetesinden alıntı yapılıyor. Yazıda Türkiye’nin Kürtlere uyguladığı şiddet eleştirilmekte, Türk hapishanelerindeki açlık grevlerine değinilmektedir. Aynı zamanda operasyonlarda ölenlerin sayısı verilirken Türkiye’nin duruma bakış açısını aktarması bakımından 21 Haziran 1989 tarihli cumhuriyet gazetesinden alıntı yapılmaktadır. Cumhuriyet gazetesindeki yazıya göre Kürtlere, “hepiniz teröristsiniz, gerekiyorsa bütün köyler bombalanacaktır” diye seslenilmektedir.

Londra basınından aktarılan haberde¹⁹⁹ Türk hapishanelerinde kötü koşullar ve ağır muameleler nedeniyle yaşanan ölümlere değinmekte, istatistik verilmektedir. 1987-1988 yılları arasında 25 kişi bu şartlar nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

“Yabancı basından: Özal’ın hataları”²⁰⁰ başlığı altında Lüksemburg gazetesi mart ayında Turgut Özal’ın yaptığı konuşmayı hatırlatmaktadır. Özal: “Herkesi kabul ederiz, Türkiye güçlü bir ülke ve gelmek isteyen her Türk’ü kabul ederiz” ifadesini kullanmaktadır. Türkiye Özal’ın bu konuşmasına karşı sınırı kapatmakta ve Bulgaristan’a karşı yanlış bir politika izlemektedir. Yine yabancı

¹⁹⁹ Rabotniçesko delo 5 Ocak 1989 s:4

²⁰⁰ Trud 11 Eylül 1989 s:3

basından alıntı olan “ŞİDDET” başlıklı yazı Türkiye’nin Kürt politikasını eleştirmektedir.

Reuters Ajansın haberine göre²⁰¹, Türk makamları Türk gazetecilere sansür uygulamaktadır. Kürt propagandası yapmak ya da Ankara’nın Bulgar Müslümanları konusunda izlemekte olduğu politikanın eleştirilmesi yasaklanmakta ve cezalandırılmaktadır.

Alıntılar çoğaltılabilir ancak en çok alıntının Türk basınından yapıldığına değinmekte fayda vardır. Bulgar basınına göre Türk gazeteciler Türkiye’de doğruları söyleyen gazetecilere baskı ve şiddet uygulamasına rağmen, gazeteciliğin tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde bazı gazeteciler her şeye rağmen doğruları aktarmaktadır. Haberleri sansürlense de bu cesur gazeteciler kutlanmaktadır. Örneğin:

“Ortak koronun cesurları”²⁰² başlığı altında Türkiye’deki bazı gazetecilerin haberlerine değinilmektedir. Yapılan yoruma göre: “zaman değişiyor ve şimdi profesyonel Türk gazeteciler Bulgar Türk ilişkileri hakkında yorum yapmakta zorlanıyorlar. Gazeteciler Antibulgar koronun söylemlerinin dışına çıktıklarında hükümetle sorun yaşıyorlar.” Örnek olarak Cumhuriyet yazarı Ali Sirmen’i verir. Sirmen yazısında bazı endişelerini dile getirmekte ve Türk hükümetince Bulgaristan’dan gelen Türklere verilen sözlerin tutulmadığını vurgulamaktadır. Hükümetin 10 binlerce insana sağlıklı yaşam

²⁰¹ Rabotniçesko delo 26 Haziran 1989 s:6

²⁰² Trud 22 Haziran 1989 s:4

koşulları sağlayamayacağına değinmektedir. Milliyet muhabiri Ali Birand, Avrupa’da kimsenin Bulgaristan’da yaşayan Türklere yapılan kötü muameleye inanmadığına dikkat çekmektedir. Sabah gazetesi: “Özal hükümeti antibulgar kampanyadan kar elde etmeye çalışıyor”. Sabah gazetesinden Güngör Mengi bu durumu oy kaybeden Özal Hükümetinin oy kazanma çabası olarak değerlendirmektedir. Yazının sahibi Bulgar gazeteci Stefan Solakov’un yorumuyla: “Bütün bunları okuduğumda ve birkaç arkadaşımın anlattıklarını dinlediğimde anladım ki, bütün engellemelere rağmen gerçek gazeteciler gerçekleri aktarmayı bir şekilde başarabiliyorlar”.

“Düşünce özgürlüğünün suç olduğu ülke”²⁰³

“Türk basınının boynuna ip”²⁰⁴

“Yargı ve hüküm-Türk gazetecilerinin ödülü”²⁰⁵ başlıklı haberde, Özal’ın Bulgar Müslümanlara karşı izlediği politikanın yanlış olduğunu vurgulayan gazetecilere uygulanan baskıyı anlatmakta, “Türkiye’de düşünce özgürlüğü yok” mesajı iletilmektedir.

“İnsan hakları ihlallerine karşı protestolar”²⁰⁶

²⁰³ Rabotniçesko delo 25 Eylül 1989 s: s: 6

²⁰⁴ Rabotniçesko delo 25 Eylül 1989 s: s: 6

²⁰⁵ Rabotniçesko delo 25 Eylül 1989 s: s: 6

²⁰⁶ Rabotniçesko Delo 26 Eylül 1989 s: 5

“Türk basını Türkiye’deki Bulgar Müslümanların durumundan endişe duyuyor”²⁰⁷

“Sefil durum”²⁰⁸, başlığı altında Türk gazeteciler İstanbul dolaylarındaki Bulgar Müslümanların yerleştirildiği kamplardan izlenimleri aktarılmaktadır. Kamplarda yaşayanların ifadesiyle: “her şey çok pahalı, iş yok, para yok, soğuktan korunmak için çadırlarımızı tamir ediyoruz”. Türk gazetecilerin yorumuna göre böyle giderse hepsi Bulgaristan’a geri dönecek.

“Kimden yardım bekliyorsunuz”²⁰⁹ haberi “Türk basını Ankara’yı yalancı ilan etti. Türkiye’de Bulgar Müslümanların düştükleri durum artık saklanamaz. Türk basını Ankara’yı suçluyor” olarak aktarılmaktadır. Haber fotoğrafla desteklenmekte, küçük bir odada ranzalarda sıkışmış üst üste insanlar ve çocukların görüntüsü verilmektedir.

12 Eylül 1980 döneminde Türkiye’den sınır dışı edilen ve siyasi suç kapsamında bulunan 6 kişinin Türkiye’ye yıllar sonra dönüşü Cumhuriyet gazetesinden alıntılanarak aktarılmaktadır²¹⁰.

Görüldüğü üzere Bulgar basını her açıdan Türkiye’yi karalama kampanyasını sürdürmektedir. Türk gazetecilerin haberlerinin

²⁰⁷ Rabotniçesko Delo 26 Eylül 1989 s: 5

²⁰⁸ Rabotniçesko Delo 16 Ekim 1989 s: 6

²⁰⁹ Rabotniçesko Delo 21 Eylül 1989 s: 5

²¹⁰ Rabotniçesko delo 11 Nisan 1989 s:5

kullanılması ise stratejik bir “ben haklıyım” yargısının yerleştirilmeye çalışılmasıdır.

4.1.10. Türkiye’de Yaşam Şartları

Stratejik bir başka yaklaşım Bulgar basınının Türkiye’deki yaşam koşullarının sefaletini aktarmasıdır. Her anlamda herşeyin “kötüye” gittiği bir ülke olarak gösterilen Türkiye’ye muhalefetin görülebilmesi için başlıklara bakmak yeterlidir.

“Çocukluğu olmayan çocuklar”²¹¹ başlığı altında Türkiye’de 3.5 milyon sokak çocuğunun bulunduğu ve korumadan yetersiz olduklarına değinilmektedir. Bunun yanında ağır ekonomik koşullar, yetersiz beslenme, kötü hijyenik yaşam standartları nedeniyle her yıl bir yaşın altındaki 125.000 çocuk hayatını kaybetmekte, 4 yaşın altında ölenlerin sayısı ise 40 bin olarak belirtilmektedir. Cumhuriyetten alıntılanan habere göre ise ülkede 800.000 çocuk çalışmaktadır.

“Türkiye’de kolera salgını”²¹² kolera salgınından ölenlerin sayısı belirtilmekte, hemen yan sütunda “çaresiz insanlar” başlığı altında Bulgaristan’dan Türkiye’ye giden Bulgaristan Müslümanlarının dramına değinilmektedir. Yazıya göre Bulgar Müslümanlar Türkiye’de işsizlikler boğuşmaktadır. Yazının kaynağı olarak Türkiye’nin Milliyet gazetesi verilmektedir.

“Türkiye’de kolera salgını”²¹³

²¹¹ Rabotniçesko delo 14 Haziran 1989 s:5

²¹² Trud 15 Eylül 1989 s:6

²¹³ Rabotniçesko Delo 15 Eylül s:2

“Tifo salgını”²¹⁴ başlığı altında Milliyet gazetesinin bir haber aktarılmakta, Türkiye’deki tifo salgını ayrıntılarıyla verilmektedir. Sadece Urfa ilinde 100 vaka tespit edilmiş, Viranşehir ve Siirt’te 100 kişi hastanelere kaldırılmıştır. Trabzon dolaylarında 10 vakaya rastlanmıştır.

“Açlık, Hastalık ve Ölüm- Türk çocuklarının çoğunun kaderi”²¹⁵ Türkiye 3.5 milyon sokak çocuğuna sahiptir. Ağır ekonomik şartlar, yetersiz beslenme, kötü hijyenik koşullar her yıl 125.000 bebeğin ölümüne sebep olmaktadır. Türkiye istatistik sonuçlarına göre 800.000 çocuk çalışmaktadır.

“Avrupa’dan Uzakta”²¹⁶ Türkiye’de 4000 çocuktan 400’ü 5. Yaş gününü göremiyor, 100 çocuktan 30’u çalışmak için okulu bırakmak zorunda kalıyor. Haberde bu bilgilerin dış basından alıntılandığı belirtilmekte ancak kaynak verilmemektedir. Aynı gün “Çocuk emeği ticareti”²¹⁷ başlığı altında dünya çapında 100 milyon çocuğun ücretsiz tam gün çalıştırıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu aşamada Pakistan’dan örnek verilir ve Pakistan’da özel çalışma kamplarında 7 yaş altındaki çocukların çalıştığına dikkat çekilir. Tayland’ta ise 3 milyon çocuk çalışmaktadır. Çalışan çocukların büyük kısmı Asya’dadır bilgisi eklenmektedir. Aynı gün iki farklı sayfada Türkiye ve dünya’da çalışan

²¹⁴ Rabotničesko delo 9 Haziran, 1989 s:5

²¹⁵ Trud 14 Haziran 1989, s: 4

²¹⁶ Trud 16 Haziran 1989, s:4

²¹⁷ Trud 16 Haziran 1989, s:6

çocuk sayısı verilmesi ilgi çekicidir ve Asya'ya yapılan vurgu önemlidir.

“Enflasyon- 1. Numaralı ekonomik problem”²¹⁸ başlığı atılmaktadır. Türk basınından alınan TÜSİAD'ın açıklamasına yer verilmekte Türkiye'nin ekonomik sıkıntılara değinilmektedir. “Türkiye'nin ekonomisi”²¹⁹ başlığı altında ise Turgut Özal hükümetinin Türkiye'yi bulunduğu ekonomik krizden çıkaramayacağına değinilmektedir

“Tahminler optimist değil”²²⁰ haberinde “Türk ekonomisinin geleceği ile ilgili tahminler iyimser değil” açıklamasına yer verilir.

Üniversitelerdeki duruma da değinilmekte, Rabotniçesko delo gazetesinin 28 Mayıs 1989 tarihli sayısının 4. sayfasında 27 Mayıs tarihinde İstanbul'un çeşitli üniversitelerinde karşıt görüşlü öğrencilerin çatışması aktarılmaktadır. Siyasal Bilgiler Fakültelerinde sağ-sol görüşlerdeki öğrencilerin çatışmaları devam etmektedir.²²¹

²¹⁸ Rabotniçesko delo 26 Ocak 1989 s:1

²¹⁹ Rabotniçesko delo 20 Haziran 1989 s: 4

²²⁰ Rabotniçesko Delo 6 Ekm 1989 s: 5

²²¹ Rabotniçesko delo 28 Mayıs 1989 s:4

“Türk gazeteciye 748 yıl hapis verilmiştir”²²² haberi Veli Yılmaz olayını aktarmaktadır.²²³

Bunun yanında Rabotniçesko Delo gazetesinin 20 Haziran 1989 tarihli sayısının 4. sayfasında Milliyet gazetesinden alıntılanmış bir haber yer almaktadır. Buna göre, Kasım 1979- Mart 1989 tarihleri arasında işkenceden ölen 220 kişinin listesi verilmekte ve Milliyet gazetesinin yorumu eklenmektedir. Buna göre, Türk makamları ölenlerden birebir sorumludur denilmektedir²²⁴.

Türkiye’deki sefaleti anlatmak için Türk gazetecilerden de alıntı yapılmaktadır. Şenol Çakır Hürriyet gazetesinde yazdığı “Türkiye mi Afrika mı” başlıklı yazısında (Tarih verilmemektedir), “Samsunun sadece 4 km yakınındaki bir köyde yaşanan sefaletten bahsediliyor. İnsanların yaşadıkları evler Afrika’daki kulübeleri hatırlatmaktadır. Çoğu köylünün kimliği ve nüfusu yok, vatandaş bile değiller. Okul yok, su ve elektrik yok”.²²⁵ demektedir.

²²² Rabotniçesko Delo 27 Eylül 1989 s: 5

²²³ 80 öncesinde yayımlanan *Halkın Kurtuluşu* gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürleri Veli Yılmaz, Mustafa Yıldırım Türk ve Osman Taş, sırasıyla 748 yıl, 155 yıl ve 661 yıl hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Cezaların dayandığı TCK maddeleri, esas olarak faşist İtalyan ceza kanunundan alınan ünlü 141-142. maddelerdi. Sosyalist hareketlerin ve aydınların örgütlenmesini, düşüncelerini yaymasını ağır şekilde cezalandıran bu maddelerden ikincisi, "bir sosyal sınıfın, başka bir sosyal sınıf üzerinde tahakküm kurmasına yönelik propagandayı," yani "komünizm propagandasını" cezalandırıyordu. Kaynak <http://bgst.org/ifade-ozgurluu/turkiyede-ifade-ozgurlugu-sorununun-yakin-gecmisine-kisa-bir-bakis> Erişim: 15.08.2013)

²²⁴ Rabotniçesko delo 20 Haziran 1989 s: 4

²²⁵ Trud 8 Haziran 1989

“Seçmenin söz sahibi olmadığı rejim”²²⁶ başlığıyla “Türkiye komünist partinin yasaklı olduğu tek Avrupa devletidir” açıklamasına yer verilmekte, başka bir gazetede “Türkiye’de Komünist Parti yargılanıyor”²²⁷ bilgisine değinilmektedir.

“Demokrasiden uzak”²²⁸ başlığı altında 12 Eylül darbesi Türk tarihinde kapanmayacak yara olarak değerlendirilmekte ve “kara ve kanlı eylül” olarak anıldığına vurgu yapılmakta, demokrasiden uzak bir Türkiye portresi çizilmektedir.

“İşkenceler devam ediyor”²²⁹ başlığı altında “Türk hapishanelerindeki işkence olaylarına” değinilmektedir. Bağlantılı olarak Eylül 1989 tarihinde bir grup Türk milletvekili temmuz ve ağustos ayları boyunca hapishanelerde devam eden açlık grevleri konusunda TBMM’ye gensoru önergesi vermiştir.²³⁰ “Orta çağlardaki gibi”²³¹ başlığı altında Türkiye’de insan hakları ve özgürlük ihlalleri anlatılmakta, hapishanelerde işkencenin hala uygulandığına değinilmektedir.

Farklı konulara da değinen Bulgar basını Türkiye Birleşik Partisi üyesi Nihat Sargın ve Haydar Kutlu davasının sonlandığını bildirmektedir.²³² Sargın ve Kutlu siyasi suçlar kapsamında mahkum

²²⁶ Rabotniçesko Delo 24 Eylül 1989 s: 5

²²⁷ Oteçestven Front 7 Ağustos 1989 s: 4

²²⁸ Trud 12 Eylül 1989, s:4

²²⁹ Rabotniçesko Delo 9 Eylül 1989 s:5

²³⁰ Rabotniçesko Delo 5 Eylül 1989 s: 5

²³¹ Rabotniçesko delo 4 Nisan 1989 4. Sayfa

²³² Rabotniçesko delo 3 Ocak 1989 s:1

edilmişlerdir. ²³³ aynı zamanda Türkiye'deki esrarengiz kayıplara yer veren uzun bir yazıya rastlanmaktadır. ²³⁴ Türkiye'de İnsanlar işlerine gitmek üzere evden çıkarlar ve yıllarca kendilerinden haber alınamaz. Ayrıca “Türkiye’de telefonlar dinleniyor”²³⁵ bilgisi atlanmaz. Eroin ve narkotik kaçaklığı da Türkiye’de mevcuttur. “Eroin Avrupa’ya ulaşamadı”²³⁶ başlığı altında, Türkiye’den Avrupa’ya geçirilmeye çalışılan 7 torba eroin Kapıkule’de (Kapitan Andreevo) yakalandı, denilmektedir. Aynı konuya “Türk mafyası ve uluslararası narkotik kaçakçılığı”²³⁷ başlıklı haberde değinilir.

“En az gider”²³⁸ başlığı altında Türkiye eğitime en az yatırım yapan ülke olarak değerlendirilmekte ve İngiltere gibi ülkelerle kıyaslanmaktadır.

Açıkça görüldüğü üzere Bulgar basını Türkiye söz konusu olduğunda her türlü olumsuz eylemi anında aktarmakta, yaşam standartlarının eksikliğinden söz etmekte, referans olarak Türk basını kullanmaktan geri kalmamaktadır. Genel anlamda bakıldığında her bilginin altında bir kötüleme olduğu açıktır.

²³³ Konu ile ilgili olarak kısa bilgi için bkz. 22 Nisan 2004 Hürriyet Gazetesi köşe yazısı Ertuğrul Özkök, “Kutlu ve Sargın’ı hatırladımız mı”

²³⁴ Rabotniçesko delo 13 Haziran 1989 s:5

²³⁵ Rabotniçesko Delo 29 Eylül 1989 s: 5

²³⁶ Trud 29 Mayıs 1989, s:3

²³⁷ Oteçestven Front 18 Temmuz 1989 s:3

²³⁸ Rabotniçesko delo 9 Haziran 1989 s:5

SONUÇ ve ÖNERİLER

1989 yılı dünya tarihinde kendine önemli bir yer edinmektedir. Batı'da yıllarca "Utanç Duvarı" (*Schandmauer*) olarak da anılan ve Batı Berlin'i abluka altına alan bu betondan sınırdan oluşan Berlin Duvarı'nın yıkılması 1989 yılı denildiğinde ilk akla gelen tarihi yapı olarak algılansa da çok farklı siyasal gelişmelerin de odağını oluşturmaktadır. 1989 yılı iki kutuptan biri olan Rusya'nın Gorbaçov'la başlayan Perestroyka (yeniden yapılandırma) ve Glasnost (açıklık) serüvenini de sonlandırmaktadır. Gorbaçov perestroykayı anlatırken: "Perestroyka, sosyalizmin yenileştirilmesi için uygulamaya koyulmuş bir politikadır. Daha fazla demokrasi, daha fazla özgürlük yolunda atılmış bir adımdır. Perestroykanın bir diğer amacı ise, sosyalizme ait olmayan olgulardan vazgeçmektir." cümlesini kurmuş olsa da bu politik yaklaşım 1989 yılında Rusya'da farklı bir siyasal sisteme geçişin de ayağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu açıklama sosyalizmin iflasının diplomatik dil ile ifadesi niteliği taşımaktadır. Temelde Perestroyka ve Glasnost politikalar bazı ekonomik, sosyal ve siyasal hakların verilmesi ve bu konularda daha esnek bir yönetim anlayışının benimsenmesi prensibini içeriyordu. Ancak bu politikalar zaten parçalanmakta olan birliği bir arada tutmaya yetmedi.

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı kendine bağlı tutmak için yapmış olduğu sermaye aktarımının tükenme noktasına gelmesi ve bu ülkelerin de ekonomik politika anlamında verimsiz tercihlerde bulunmaları, yaşam standartları düşürmüş ve yaşanan çöküşün en önemli etmenlerinden biri olmuştur. Ayrıca, Batı toplumlarındaki

bilişim teknolojisine ayak uyduramama ve bilginin sosyalist devletlerce denetim altına alınamaması Doğu Avrupa toplumlarının bu gelişmelerden haberdar olmasına ve etkilenmesine neden olmuştur. Bu etkileşim sistem açısından yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Bir diğer etmen ise çevresel kirliliğin artması üzerine başlayan eleştirilerin zamanla çevreci bir muhalif harekete dönüşmesidir. Öyle ki, Bulgaristan özelinde sisteme karşı ilk halk gösterisi çağrısı, ülkedeki çevreci hareket olan Ecoglasnost'tan gelmiştir. Bütün bu dinamiklerin yaşandığı bölgede, siyasî sistemin dayandığı ideolojik temelin ve yönetici sınıfın meşruluk bunalımına girmesi sosyalist yönetimlerin ard arda çökmesine yol açmıştır²³⁹.

25 Aralık 1991 tarihinde SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifa etmesinin ardından Sovyetler Birliği'ni teşkil eden cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanmalarıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmış kapitalist sisteme geçilmiştir. Ancak SSCB'nin durumu çok önceden Balkan ve Avrupa devletlerini etkilemiştir. Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan Komünist yönetimi 1990 yılında terk ederek serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır.

Konumuz olan Bulgaristan açısından durum biraz farklıdır. Bilinen ve değinilen sebeplerin yanında, SSCB ile bilinen yakınlığının yanında özellikle 1985 yılında şiddetle başlayan ve Jivkov yönetiminin

²³⁹ Tom Palmer, "Sosyalizm Doğu Avrupa'da Neden Çöktü," Çev.: Zafer Yılmaz. *Liberal Düşünce*. Sayı 33: 89 – 93, (Kış, 2004), s.90-91.

planlı asimilasyon politikasına maruz kalan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin zorunlu tehciri Bulgar ekonomisinin çıkmaza girmesine neden olmuştur. Bunun en önemli sebebi bir tarım ülkesi olan Bulgaristan'da tarım işlerini çoğunlukla Türklerin üstlenmiş olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla açıkça söylenebilir ki Bulgaristan'ın Bulgaristan'da yaşamakta olan Türklere karşı yürüttüğü asimilasyon politikası başarısız olurken aynı zamanda Bulgaristan'ın ekonomik bunalım yaşamasına, buna paralel olarak da mevcut siyasal rejimini terk etmesine, serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamasına neden olmuştur.

1989 yılı Bulgar tarihine olmasa da dünya tarihine “Bulgaristan'da Türklere karşı asimilasyonun, büyük tehcirin, insanlık ayıbının yaşandığı, ulusal ya da uluslararası mevcut bütün insan haklarının çiğnendiği yıl” olarak geçecektir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Bulgaristan'daki Türklerin (1977-78) Osmanlı Rus savaşı sonrasında göç ettirilme yoluyla azınlık durumuna düşürülmesinin ardından Bulgaristan'ın Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı politikası zaman zaman değişiklik gösterse de temelinde barışçıl olduğunu söylemek yanlış olacaktır. İlk dönemlerinde Bulgaristan'ın iç hukukunda imza attığı uluslararası anlaşmalarda azınlık kelimesini kullanmayarak Türklere yönelik maddeleri kabul etmesi olumlu bir gelişme olarak düşünülse de zaman içerisinde “Türk” kelimesini kaldırarak yerine “ulusal azınlık” tarifini koyması izlediği yolun açık bir ifadesini oluşturmaktadır. Jivkov'un iktidara gelmesiyle başlayan süreçte tek bir Bulgar-Slav ırkı yaratma

hayaliyle izlenen politik dönüşüm açıkça görülmektedir. Her fırsatta kullanılan “Bulgaristan Müslümanları” ifadesi durumun önemini gözler önüne sermektedir.

Ad değiştirme, dini ibadetlerin yerine getirilmesini yasaklama, sünnet ve dini nikah gibi ritüellere son verme, şalvarın giyilmesine müdahale etme ve zaman içinde Türkçe konuşulması hatta Türk müziğini yasaklama gibi yaptırımların direnişle karşılaşılması ve cezaların fayda etmemesi uygulanan politikanın sertleşmesine ve ölümlere sebep olmuştur. Bu aşamada dünya kamuoyuna etnik şiddetin varlığını reddederek haklı gerekçeler sunmak için basın kullanılmış her türlü propagandaya başvurulmuştur. Bulgar basını etnik oluşum olarak Bulgaristan’da Türk varlığını reddederken onları Bulgar Müslümanlar olarak adlandırmış, Türkiye’yi karalama kampanyaları başlatmıştır. Bulgaristan’da yaşayan Türkleri kabul eden Türkiye her fırsatta Bulgaristan’ın iç işlerine karışmakla suçlanmış ve her aşamada yerilmiştir. Genel olarak ulaşılan sonuçlara bakıldığında:

a. 1989 tehciri esnasında Bulgar basını göç olgusunu meşrulaştırmak için iktidar seçkinleri tarafından seferber edilmiştir. Basın mevcut bütün olanaklarıyla Türkiye karşıtı bir propagandaya girişmiştir.

b. Bu süreçte Bulgar basını azınlık olan Türklerin asimile edilmesi ve hükümetin mevcut politikasını kabullenerek Bulgar olduklarını kabul etmeleri için propaganda aracı işlevi görmüştür.

“Bulgar Müslümanlar” ifadesi açık bir Türklüğü reddediş olarak algılanabilir.

c. Bulgar basını azınlık olan Türkler üzerinde etkisiz kalmış, istenen ve beklenen sonuç gerçekleştirilememiş, tehcir engellenemeyerek asimilasyon politikası basına rağmen etkisiz kalmıştır. Bulgaristan’ın amaçladığı sonuç Türkleri asimile ederek Bulgar olduklarını kabullenmelerini sağlamak ve kültürel belleklerini zaman içinde yok etmektir. Şunu belirtmek önemlidir, Bulgaristan basını Bulgar hükümetinin baskı ile uyguladığı asimilasyonunu haklı çıkararak taraflı yayın yaparken devam eden tehcir basının başarısızlığını ortaya koymuş, bu durumda da basın çeşitli stratejiler geliştirmiş ve kullanmıştır. Aşama aşama kullanılan stratejik hamlelere rağmen “gidiş” önlenememiş ve Bulgaristan’ın ekonomik bunalıma gidişi hızlanmıştır

d. Azınlıkların farklı kimlik ve aidiyet duyguları taşıyarak buldukları ülkenin basın organlarına ve ideolojik örgütlenmesine daha duyarsız yaklaşmaktadır, özellikle Bulgaristan’da yaşayan Türkler bir Türk devletinin bulunması ve “gidilecek yer” olması nedeniyle basının propagandasına rağmen ülkeyi terk etmişlerdir.

e. Mevcut siyasal sistemler ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de basının devletlerce kullanım amaçları değişmemekte ve basın kamuoyu yararı gözetilmeden mevcut politikaların meşruluğunun sağlanması yönünde araç olmaktadır.

f. Literatürde adı geçen propaganda modelleri konumuz itibarıyla yetersiz kalmaktadır. Herman ve Chomsky'nin Amerikan medyası için geliştirmiş olduğu propaganda modeli yerine otoriter bir propaganda modeli tanımlanmaya ve konuya uyarlanmaya çalışılmıştır.

g. Küreselleşme ile birlikte artan göç hareketleri ve ulus devletler arasındaki sınırların belirsizleşmesi genel anlamda radikal milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmuşsa da Bulgaristan örneğinde küreselleşmenin tetiklediği milliyetçilik olgusu baskı rejimin doğmasına, azınlıklar üzerinde fiziksel, sembolik ve etnik şiddetin artmasına buna paralel olarak da toplu yer değiştirmeye sebep olmuştur.

Türkiye açısından düşünüldüğünde hükümetin Bulgaristan'daki Türklere uygulanan asimilasyona müdahalede geciktiği söylenmelidir. İzlenen politika aynı zamanda Türkiye'yi dünya kamuoyunda suçlu konumuna düşürürken Bulgaristan için bir çıkış noktası oluşturmuştur. Özal'ın her Türkü Türkiye'ye kabul edebileceği açıklamasından sonra 22 Ağustos 1989 tarihinde sınırı kapatması ve insanların sınıra yığılarak günlerce beklemesi, umutlarını bağladıkları Türkiye'ye güvenlerinin sarsılmasına ve geri dönüş yolunun açılmasına sebep olmuştur. Mevcut ekonomik koşullarda büyük bir toplu yer değişikliğini kaldırmakta zorlanan Türkiye bir bakıma bu geri dönüşleri tetikleyecek ortamlara zemin hazırlamıştır. Yüz yılı aşkın bir süredir Bulgaristan-Türkiye arasında devam eden kitlesel yer değişiklikleri ve Bulgaristan'ın azınlık politikası düşünüldüğünde Türkiye'nin bu konuda önlemler geliştirmemiş olması düşündürücüdür. 1989 tehciri Bulgaristan'ın

serbest piyasa ekonomisine geçmesi ve serbest dolaşımın yolunun açılması nedeniyle tarihe Bulgaristan-Türkiye çizgisindeki son kitlesel yer değişikliği olarak geçse de, Türkiye'nin sınırları dışında yaşayan Türkler düşünüldüğünde, acil bir” göç stratejisi” geliştirmesi zaruridir.

Tarih boyunca göç Türkiye sınırları dışında yaşayan Türklerin hayatlarında önemini korumuştur. Özellikle Bulgaristan'dan kitlesel göçlerin tarihteki yeri yadsınamaz. Adı geçen ülkenin serbest dolaşıma geçmesi ile Bulgaristan'da hala yaşamını sürdürmekte olan Türklerin Türkiye'ye gelişlerinin engelleri kaldırılmış olsa ve gelecekte, 1989 yılında tanık olunan, kitlesel bir yer değişikliği beklenmese de, bu konuda gerekli koordinasyonu yapmak ve ilgili çalışmaları yürütmek üzere **bir “göç bakanlığın”** ya da Dış işleri kapsamında araştırma ve geliştirme görevlerini yürütecek bir **“göç biriminin”** kurulması gerekmektedir. Benzer öneri getiren Yusuf'a göre, bir “Göç İdaresi” (Yusuf, 2005: 118) kurulması sorunların daha sağlıklı çözümlere götürülmesi açısından önem taşımaktadır. Kurulacak olan birimde uluslar arası ilişkiler, hukuk, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, coğrafya, tarih, siyaset bilimi, iletişim uzmanları ve diğer ilgili alan uzmanları istihdam edilmelidir. Birim etkili girişimler yapmalı ve araştırma sırasında sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle işbirliği yapmalıdır. Bununla birlikte Türkiye hem Bulgaristan hem de diğer Türk nüfusun bulunduğu ülkelerde yaşayan soydaşlarımızın sosyal, ekonomik ve siyasal olarak güçlenmesi ile ilgili politika ve projelerini hayata geçirerek söz konusu ülkelerde Türk lobisi yaratmalı ve ilgili ülkelerle olan ilişkilerinde bundan yararlanmalıdır.

Böylesi kapsamlı bir tehcirin psikolojik etkilerinin olmaması beklenemez. Maddî manevî varlıklarını, ailelerini parçalamayı göz alarak geride bırakarak, tanımadıkları bir ülkeye taşınmak her insanda onarılamaz travmalara sebep olur. Yaşamlarının ortasında çocuklarıyla birlikte tanımadıkları bir ülkede kendilerine yeni bir hayat kurmak zorunda olan bir nesil bu durumun bedelini fazlasıyla ödemiştir. Bununla birlikte Türkiye’de yaşayan Türklerin yurt dışında yaşayan Türklere karşı geliştirmiş olduğu bakış açısının daha sağlıklı temellere dayandırılması için acil sistematik bir bilgilendirme kampanyasının başlatılması zannımızca gereklidir. Kimliklerini, aidiyetlerini, din, dil, din, etnik köken ve kültürel belleklerini korumak adına baskı ve zulme rağmen asimile edilmeyerek doğup büyüdüğü toprakları terk eden ve Türkiye’ye sığınanlara zaman zaman Türkler tarafından telaffuz edilen “gavur” kelimesi utanç vermekten öteye gidemez.

Burada en önemli noktalardan biri, 1989 yılında tehcirle sonuçlanan ancak tarihsel süreçte farklı dinamiklerle ortaya atılan ve Jivkov’un başkanlığında uygulanan Türklere karşı asimilasyonun, gelecek nesillere nasıl aktarılacağıdır. Günümüzde Bulgar gençleri yakın tarihlerini öğrenmek için Bulgar kaynaklara başvurmakta ve yazılı basın arşivlerinden yararlanmaktadır.²⁴⁰ Yazılı basından öğrenecekleri tarih bir yalandan ibarettir ve bu durum Bulgar Türk düşmanlığını körüklemenin temelini oluşturacaktır. Yazılı basına uygulanan sansür ve saptırılan olaylar Orwell’in 1984 romanından bir

²⁴⁰ Yazılı basın arşivlerine sadece kütüphanelerden erişim mümkündür, kaynaklar elektronik ortama aktarılmamıştır.

alıntı gibi görünse de vahim sonuçlar doğuracağı şüphe götürmez. Türkiye ve Türklere karşı yanlı ırkçı söylem nefret duygusunu beslemekte ve ötekileştirmeyi güçlendirmektedir.

Bunun yanında yazılı basın arşivlerinin iyi korunmamış ve elektronik ortama geçirilmemiş olması çok kısa zamanda yok olmalarına neden olacaktır. Gerçeği yansıtmıyor olsalar da Jivkov döneminin uyguladığı politikanın karşılaştırmalı bir örneğini sunması açısından büyük değer taşıyan bu belge ve bilgilerin çok acil koruma altına alınmasında yarar vardır. Bununla birlikte Türk Bulgar kütüphanelerinin kültürel bir proje çerçevesinde bir araya gelerek mevcut bilgileri ve belgeleri paylaşma yoluna gitmeleri gelecekte konu ile ilgili araştırma ve çalışma yapmak isteyenler açısından büyük yarar sağlayacaktır.

Bulgaristan'da yaşayan yüz binlerce Türk'ün hafızalarında silinmesi mümkün olmayan izler bırakan, maddi manevi etkileri olan, Bulgaristan hükümetinin yaptığı en açık asimilasyon politikası olarak dünya siyasi tarihine geçen bu olayın etkileri, Bulgaristan'da demokrasiye geçiş ile birlikte yok edilmeye ve unutturulmaya çalışılmıştır. 29 Aralık 1989'da Komünist Parti Politbürosu tarafından zorla isim değiştirme kampanyasının yanlışlığına ve Türklerin haklarının iade edilmesine dair kararlar alınarak yayınlanmıştır. Ulusal Meclis, 15 Ocak 1990'da totaliter rejimin politikalarını kınayan bir bildiri kabul etmiş, ardından 1990'lar boyunca aralıklarla kanunlar çıkartılarak Türklerin vatandaşlık hakları geri vermiştir. Bu

uygulamalar Bulgaristan'ın asimilasyonun üstünü örtme girişimlerinden sadece birkaçıdır.

Aynı dönemde resmi ağzılardan çeşitli özürler de dilendi. Bunlardan en dikkat çekici olanı, 29 Temmuz 1997'de Ankara'ya gelen Bulgaristan Cumhurbaşkanı Petar Stoyanov'un, TBMM Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada “Komünist rejim döneminde, Türklerin adlarının değiştirilmesi, yakın tarihimizin en utanç verici sayfalarından biriydi” diyerek özür dilemesiydi. Bir diğer özür, 5-6 Kasım 1998'de İstanbul ve Bursa'ya ziyaretlerde bulunan Başbakan İvan Kostov'un, muhacirlere hitaben yaptığı konuşmadır. Nisan 2006'da ise Başbakan ve Bulgaristan Sosyalist Partisi lideri Sergey Stanişev bu kez Sofya'da düzenlenen HÖH Kongresi'nde özür diledi. Son olarak 11 Ocak 2012'de Bulgaristan Ulusal Meclisi asimilasyon sürecini “etnik temizlik” olarak kabul eden ve 1989 zorunlu göçünü kınayan bir bildiriye kabul etti.

Asimilasyonun üzerinden 24 yıl, Cumhurbaşkanı Stoyanov'un TBMM'de yaptığı konuşmasının üzerinden 16 yıl, Türkiye-Bulgaristan arasında 6 Mayıs 1992'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın üzerinden ise 21 yıl geçmesine rağmen çeşitli platformlarda dile getirilen özürler ve Bulgaristan Meclisi'nden çıkartılan kınama kararlarından başka bir uygulama devreye sokulmamıştır. 1989 yılında asimilasyon sürecini izleyerek suça dahil olanlar, cezalandırılmak yerine devletin üst kademelerinde çeşitli görevlere getirilerek adeta ödüllendirilmiştir.

Atılması gereken adımların birinci aşamasında ahlaki hesaplaşma gelmektedir. Bu noktada Bulgar toplumu nispeten üzerine düşeni, özür dileyerek ve ülkede bu politikayı eleştiren yirmi civarında kitap yayınlarak yerine getirmiştir. Ancak hesaplaşmanın ikinci aşaması olarak değerlendirilebilecek cezai kovuşturmaya geçilememiş, bugüne kadar ülkede hiçbir görevli yargılanıp cezalandırılmamıştır. 1986 yılında devlet nişanı alanların listesi mevcuttur, dolayısıyla suçluların tespit edilmesi kolaydır. Son aşama ise, çeşitli AB ülkeleri tarafından kabul edilmiş olan, totaliter/komünist yapılarla doğrudan bağlantılı kişilerin üst düzey kamu görevleri üstlenmelerinin yasaklanması, yani “temizlik kanunu” olarak da bilinen yasanın Bulgaristan’da da kabul edilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ABADAN UNAT, Nermin, “**Türklerin Bulgaristan’dan Zorunlu Göçü**”, **Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989) Tebliğler Kitabı**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1989,

ABADAN UNAT, Nermin, “**Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa**”, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, “**Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makus Talihi Göç**”, Kum Saati Tarih Dizisi, İstanbul, 2001

AKARCALI, Sezer, “**II. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**”, İmaj Yayınları, Ankara, 2003.

AKCA, Emel Baştürk, “**İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anla-mın Toplumsal İnşası**”, **Medyada gerçekliğin İnşası/Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış**, (Editör: İsmet Parlak), Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.

AKŞİT, Belma T. “**Göç Araştırmalarında Hızlı Değerlendirme Metodolojisi**” **Konferans: Türkiye’de İlgöç; 6-8 Haziran 1997**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998

ALP, İlker; “**Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878–1989)**”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990

ALP, İlker, “**Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne 2008.

ARISOY, İ. Alper, “**Avrupa Birliği ve Azınlıklar**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002

ARON, Raymond, “**Demokrasi ve Totalitarizm**”, Çeviren: HATAY, Vahdi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

ATAÜZ, Sevin (Derleyen), “**Siyasal İletişim Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**”, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1986

ATILGAN, Semra, “**Basım İşletmeciliği**”, Betaş Basım Yayım, İstanbul, 1999.

Aziz, Aysel, “**Televizyon ve Radyo Yayıncılığı**”, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006

BACON, Francis, “**Denemeler**”, Çeviren: A. Göktürk, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2001

BAL, Hüseyin, “**Kent Sosyolojisi**”, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008.

BALDINI, Massimo, “**İletişim Tarihi**”, Çeviren: BATUŞ, Gül, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2000.

BEARD, A.Charles, BEARD, R. Mary, “**New Basic History of The United States**”, , Second Edition, Doubleday Company Inc., Garden City New York 1960.

BEKTAŞ, Arsev, “**Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

BİLENER, Tolga “**AB'nin Azınlık Hakları Anlayışı ve AB'yle Bütünleşme Sürecinde Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri**”, Derleyen: DEDEOĞLU, “**Beril, Dünden Bugüne Avrupa Birliği**”, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003,

BOHEC, Le Jacques, “**Basın Özgürlüğünün Paradoksları**”, Le Monde, 17.06.1998, Çeviren: SEYİDOĞLU, Can Gürel, 1998.

BURDİEU, Pierre, “**Pratik Nedenler/Eylem Kuramı Üzerine**”, Çeviren: TUFAN, Hülya, Kesit Yayınları, İstanbul, 1995.

BROWN, Jac, “**Siyasal Propaganda**”, Çeviren: YAZAR Yusuf, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

CASTLES, Steven. ve MİLLER, Mark. J., “**Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**”, (Çeviren: BAL, Bülent Uğur, AKBULUT, İbrahim), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

CEBECİ, A., “**Bulgaristan'dan Gelen Soydaşlarımız Uyum Sıkıntısı Çekmektedirler**”, Türk Yurdu Dergisi, 9 (28), 1989.

CHOMSKY, Noam, HERMAN, S. Edward, “**Rızanın İmalatı**”, Çeviren: ABADOĞLU, Ender, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2006.

CHOMSKY; Noam, “**Medya Denetimi**”, Çeviren: SÜER, Şen, Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Coşkun, Recai, DOĞRUYOL, Adnan, “**Küreselleşmenin Zihniyet Arka Planı ve Batı Üçlemesinde Evrenselliği Arayış: Totus Genus Humanum**”, Türk Yurdu Dergisi, c.31, s:291, Kasım, s. 85-95

CUİLENBURG, Jan Van ,”**Medya ve Demokrasi**”,
<http://ilef.ankara.edu.tr/etik/medya-ve-demokrasi/>,
02.09.2013

ÇALAYAN, Savaş, “**Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi**”,
Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Sayı 17,
2006.

DANIŞMAN, Ahmet, “**Basın Özgürlüğü Sağlanması Önlemleri**”,
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın
Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1982

DAYIOĞLU, Ali, “**Bulgaristan’daki Müslüman-Türk Azınlığı (1878-2000)**”,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

DEMİR, Vedat , “**Türkiye’de Medya ve Öz-denetimi**”, İletişim
Yayımları, İstanbul, 1998

DEMİR, Vedat; **Türkiye’ de Medya Siyaset İlişkisi**, Beta Yayınları,
İstanbul, 2007

DİJK, Van, T. A., “**Söylem Yapıları ve İktidar Yapıları**”, **Medya, İktidar, İdeoloji** (Çeviren ve Derleyen KÜÇÜK, Mehmet), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.

DOMENACH, J.Marie, “**Politika ve Propaganda**”, Çeviren: YÜCEL, Tahsin, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995.

DÖNER, Ayhan, “**İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

DÖNMEZER, Sulhi, “**Sosyoloji**”, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

DURAN, Ragıp, “**Burası Dünya Polis Radyosu**”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

DUVAN, Ayşe Özkan: “**Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları**”, Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, C. 10, 2004 (MAKALE)

ERDOĞAN, Birsen, “**Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması, BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi**”, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE Yayın No: 301, Ankara, 2000.

Erdoğan, S. S., “**Dış Göç ve F. Almanya’dan Dönüş Yapmış (Sivas Ortaokul ve Liselerinde) Gençlerin Uyum Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 1988.

ERİM, Nihat, “**Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**”, Türk Tarih Kurumu, C.I , Ankara, 1953.

ERKAN, Ersin, “**Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları**”, Editör: UZPEDER, Ebru,, Helsinki Yurттаşlar Derneği, İstanbul, 2003.

EROLU, Hamza, Belleten Cilt:LI Sayı:199-201 TTK Basımevi, Ankara 1988.

ERTEKİN, Yücel, “**Halkla İlişkiler**”, Todaire Yayınları, Ankara, 1995.

ERYILMAZ, Bilal, “**Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebanın Yönetimi**”, Doğan Ofset, İstanbul, 1990.

ES, M., ATEŞ, H., “**Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri**”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Sayı:48, İstanbul, 2004.

FAİST, Thomas, “**Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003

FOUCAULT, Michel, “**Özne ve İktidar**”, Çeviren: ERGÜDEN, Işık, AKINHAY, Osman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005

BALDİNİ, Massimo , “**İletişim Tarihi**”, Çeviren: Gül BATUŞ, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2000.

GERAY, Haluk, “**İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları**”, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2003.

GÖMEÇ, Saadettin, **“Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi”**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Gönenç, Levent, **“Prospects for Constitutionalism in Post – Communist Countries. Netherlands: Kluwer Law International”**, 2002. (Çeviren: Seda Tutu)

GÖNÜLLÜ, Müzeyyen, **“Dış Göç”**, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, 1996, s. 95. (DERGİ)

GÜLLÜ, İsmail, **“Türkiye’nin Jeopolitik Önemi Açısından Almanya’daki Türk Nüfusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Değişen Dünyada Türkiye’nin Önemi”**, Uludağ Üniversitesi 1.Ulusal Genç Bilim adamları Sempozyumu. Bursa: Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, 2004, 1(7), 63-82 (SEMPOZYUM)

GÜMÜŞSUYU, Çağdaş, OYUR, Emine, SÖNMEZ, Semih, **“Genel ve Teknik İletişim”**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2009

GÜNDÜZ, Aslan, **“İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Anlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Durumu”**, “Bilim, Kültür ve Sanatta Gerçek”, Cilt:1, sayı:1 Ekim 1985

HAKOV, Cengiz, **“1913 Yılında İstanbul’da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları”**, XIII.TÜRK TARİH KONGRESİ Ankara:4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler III:Cilt-I.Kısım,TTK Basımevi 2002,s.421 (KONGRE)

HALAÇOĞLU, Ahmet, “**Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler**”, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

HARD, Lidell (2002). “**II. Dünya Savaşı Tarihi**”, Çeviren: BAĞRIACIK, Kerim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

HARDT, Michael; NEGRI, Antonio, “**İmparatorluk**”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

HİTLER, Adolf,” **Kavgam**”, Çeviren: UĞURLU, M. Selam, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

HORATA, Osman, “**Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri**”, Editör: Erhan TÜRBEDAR, Balkan Türkleri Balkanlarda Türk varlığı, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

JEANNENEY, Jean-Noel, “**Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**”, Çeviren: ATUK, Esra, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

İÇDUYGU, Ahmet; SİRKECİ, İbrahim, “**Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, 75. Yılda Köylerden Şehirlere**”, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

İNAL, M., Ayşe, “**Haber Okumak**”, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996.

İNAL, M. Ayşe, “**Haber Üretim Sürecine Farklı İki Yaklaşım**”,
Ankara Üniversitesi

İletişim Fakültesi 1993 Yıllığı içinde, A.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları
No: 3, A.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi 1994.

İŞİK, Metin, “**Kitle İletişim Sistemleri**”, Eğitim Kitabevi, Konya,
2002.

İŞİK, Metin, “**Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim
Sistemleri**”, Eğitim Yayınları, Konya, 2002.

JELAVICH, Barbara, “**Balkan Tarihi 2**”, Küre Yayınları, İstanbul
2009.

KABACALI, Alpay, “**Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Basın
Sansürü**”, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, ” **İnsan ve İnsanlar**”, Evrim Yayınları,
İstanbul, 1988.

KALAYCI, Hüseyin, “**Avrupa Birliği’nde Azınlıklar ve Mikro
Milliyetçilik**”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara
2006.

KAPANİ, MÜNÇİ, “**Politika Bilimine Giriş**”, Bilgi Yayınevi, Ankara
1992.

KAHRAMAN, H. Bülent, “**Cinsellik, Görsellik, Pornografi**”, Agora
Kitaplığı, İstanbul, 2005.

KAMİL, İbrahim, “**Bulgaristan’daki Türklerin Statüsü**”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.

KARAPINAR, Ayşe, “**Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan Türkleri Açısında Değerlendirilmesi**”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1 Sayı:2 Eylül 2003 (DERGİ)

KAVAKLI, Oğuzhan, “**Türk Basınına Tekelleşmeye İten Faktörler, Tekelleşme Eğilimleri ve Sonuçları**”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir,1993

KAYA, Raşit, “**Kitle İletişim Sistemleri**”, Teori Yayınları, Ankara, 1985

KAYGALAK, Sevilay, “**Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**”, Dipnot Yayınları, Ankara, 2009.

KAZGAN Gülten, “**İktisadi Düşünce veya İktisadi Politik İktisadın Evrimi**”, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.

KEANE, John, **Medya ve Demokrasi**, Çeviren: ŞAHİN, Haluk, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

KEKİOĞLU, Osman (1985), “**Bulgaristan’da Türkler**”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 642, Kültür Eserleri Dizisi: 48, Ankara, 1985

Keskin, Zerrin Ertan, **“Türkiye’de Haber İncelemelerinde van Dijk Yöntemi”**, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi** (Derleyen: DURSUN, Çiler), Kesit Tanıtım, Ankara, 2004.

KOCACIK, Faruk, **“Şiddet Olgusu Üzerine”**, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi (Cilt:2, Sayı:1,syf.1-7), 2001 (DERGİ)

KONUKMAN, Ercüment, **“Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan: Nedenleri, Boyutları ve Sonuçları”**, Ankara, 1990.

KORKUD, Refik, **“Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan”**, Türkiye Fikir Ajansı, Ankara 1986.

KOYUNCU, Aşkın, **“Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devletler ve Osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği(1878- 1913)”**, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 2005.

KÖKER, Eser, **“Politikanın İletişimi İletişimin Politikası”**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

KURUBAŞ, Erol, **“Asimilasyondan Tanımaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı”**, Asil yayın dağıtım, Ankara, 2004.

KÜÇÜK, Cevdet, **“Osmanlı Millet Sistemi ve Tanzimat, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi”**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.

KÜÇÜK, Mehmet (Çev); “Medya, İktidar, İdeoloji”, 2. Baskı, Ark Yayınevi, Ankara, 1999.

LEVİNAS, Emmanuel, “**Sonsuza Tanıklık**”, Çeviren: Medar Atıcı-Melih Başaran v.d., Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

LİNZ, Juan J., “**Totaliter ve Otoriter Rejimler**”, (Çev: ÖZBUDUN, Ergun), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1984

TOKER, Hülya “**Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**”, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

LÜTEM, E. Ömer, “**Türk-Bulgar ilişkileri 1983-1989**”, cilt I, ASAM yayınları, Ankara, 2000.

LÜTEM, E. Ömer , “**Tarihsel Süreç içinde Bulgaristan Türklerinin Hakları**”, Derleyen: TÜRBEDAR, Erhan, “**Balkan Türkleri/Balkanlar’da Türk Varlığı**”, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

MARDİN, Şerif, “**Türk Modernleşmesi**”, Derleyen: Mümtazer TÜRKÖNE, Tuncay ÖNDER, İletişim yayınları, İstanbul, 2000

MCQAIL, Denis, “**Kitle İletişim Kuramı**”, (Çev. Ahmet Haluk Yüksel), Anadolu

Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 1994.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “ **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

MEMİŐOLU, Hüseyin, “**Balkanlar’da Pomak Türkleri**”, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1999.

MERİÇ, Cemil, “**Mağaradakiler**”, Sena Yayınları, İstanbul, 2007.

MİLLS, Wright, “**İktidar Seçkinleri**”, (Çev. OSKAY, Ünsal), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.

Mora, N., “**Almanya’da Yabancı Düşmanlığı Ve Yazılı Basının Etkisine Der Spiegel Örneği**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

MUTLU, Erol, “**İletişim Sözlüğü**”, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.

MUTLUER, Mustafa, “**Uluslararası Göçler ve Türkiye**”, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003.

MUTLUSU, A. Faruk, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı:3, 2001

NİŐANYAN, Sevan, “**Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü**”, Adam Yayınları, İstanbul, 2004.

OĞUZ, Süleyman, “**Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti**”, Cem Ofset Matbaası, İstanbul. 1987.

Oktar, Lütfiye (2005) “**Dil Kullanımı ve Toplumsal Kimlikler**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, s. 73-83

ORTAYLI, İlber (2006), “**Genel Göç Olgusu,**” Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler; 8-11 Aralık 2005, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, Haziran, s. 19-22. (SEMPOZYUM)

ÖKÇESİZ, H. (2003). “**Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivinden, Ökçesiz, H., Düşünce Özgürlüğü Üzerine Düşünceler**”, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul,2003.

ÖNDER, Ali Tayyar, “**Türkiye’nin Etnik Yapısı**”, Bilim ve Sanat Dağıtım, Ankara, 1999

ÖNEN, Tülay, “**Bulgaristan Türkleri (1984–1992)**”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1992.

ÖZBİR, Kamuran, “**Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez**”, Başkent Gazetecilik, İstanbul 1986.

ÖZER, İnan, “**Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme**”, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004.

Özer, İnan, “**Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişim**”, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004.

ÖZER, Atilla, “**Anayasa Hukuku (Genel İlkeler)**”, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

ÖZGÜR, Nurcan, “**Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**”, Der Yayınları, İstanbul,1999.

ÖZKAN, DUVAN, Ayşe, “**Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları**”, Avrasya Dosyası Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Cilt 10, Sayı 2, 2004.

ÖZSÖZ, C, “**Sosyoloji Notları, ÖZSÖZ, C. Şiddetin Tanımlanması ve Simgesel Şiddet**”, İdeal Copy, Ankara, 2009.

ÖZSOY, Osman, “**Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**”, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

ÖZTRK, Serdar, “**Türk Sinemasında İlk Sansür Tartışmaları ve Yeni Belgeler**”, Galatasaray İletişim, İstanbul, Haziran 2006. (DERGİ)

QUALTER, H.Terence, “**Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi**”, Çeviren: Oskay, Ünsal, Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 35, No:14, Ankara, 1980. (DERGİ)

PARLA, Taha, “**Demokrasi, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi Üzerine Yazılar**”, Onur Yayınları, İstanbul-1986.

POLAT, Eylem, “**Avrupa Birliği'nin Azınlık Anlayışı ve Azınlıklara Yaklaşımı**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa

Toplulukları (Uluslararası İlişkiler) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

POULTON, Hugh, “**Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**”, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1993.

SAĞLAM, Serdar, “**Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme**”, Türkiyat Araştırmaları, Sayı:5, 2006. (DERGİ)

SALLAN, Gül, S., “**Dış Göçler, Yoksulluk ve Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Yardımlar**”, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 23-24, 2002. (YILLIK)

SOMUNCU, Başak, “**Türkiye’nin Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası Göç Politikası**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir, 2006.

SANDER, Oral, “**Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e**”, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

SANDER, Oral, “**Siyasi tarih 1918-1994**”, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.

SOYSAL, İsmail, “**Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**”, CİLT II (1945-1990), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

SÖZEN, E., Söylem, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

STAMBOLİYSKİ, Aleksandır, “**İzbrani Proizvedeniya**”, (Yayına Hazırlayan: DİMOV, Nenço), İzdatelstvo Na BZNS, Sofya, 1979.

STOYANOV, V., “**Turskoto Naselenie vıv Balgariya Mejdu Polüsite na Etniçeskata Politika**”, İzdatelstvo “Lik”, Sofya, 1997.

ŞAHİN, C. (2001). “**Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme**”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 57-67, Ankara, 2001. <http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2001/2/2001-2-57-67-5cengizcahin.pdf> , (Erişim: 23.07.2013)

ŞEKER, Mustafa (2003), “**Haber Söylemi İçinde Yapılandırılmış Örtülü Nesnellik İhlalleri**”, Selçuk İletişim, Cilt 2, Sayı: 4, s. 100-113.

ŞİMŞEK, Halil,”**Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç**” ,Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.

Şimşir, N. Bilal, “**Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu**”, Türk Kültürü, Sayı:264, 24 Nisan 1985 (DERGİ)

Şimşir, N. Bilal, **Rumeliden Türk Göçleri**, C.I-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Şimşir, N. Bilal, “**Bulgaristan Türkleri (1878 - 1985)**”, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

Şimşir, N. Bilal, **“Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan’da Türk Varlığı”**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

TAŞDEMİR, Hakan; DEMİR, **“Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.2, No.3, 2002 (DERGİ)

TATLIDİL, E., **“Yurt Dışı İşçi Göçüne İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar”**, Seminer Dergisi. 2- 3, 1984 (DERGİ)

TEKELİ, İlhan, **“Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”**, Türkiye’de İçgöç Konferansı Bildiriler Kitabı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998. (KONFERANS)

TILIÇ, L. Doğan, **“Utaniyorum Ama Gazeteciyim”**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

TOĞROL, Beğlan, **“112 Yıllık Göç (1878 - 1989)”**, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1989.

TOĞROL, Beğlan (1991). DİRENİŞ - Bulgaristan Türklerinin 114 Yıllık Onur Mücadelesinin Karşılaştırılmalı Psikolojik İncelenmesi, Boğaziçi Ü. Matbaası, İstanbul.

TOKSÖZ, Gülay, **“Uluslar Arası Emek Göçü”**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

TOCQUEVILLE, De Alexis, “**Amerika'da Demokrasi**”, Çeviren: SEZAI, İhsan; DİLBER, Fatoş, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.

TRAGER, Robert; DICKERSON, Donna, “**21.Yüzyılda İfade Hürriyeti**”, Çeviren: YURDUSEV, A. Nuri, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, Ankara, 2003.

TURAN, Ömer, “**Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu**”, Yeni Türkiye, Yıl 1, Sayı 3, Ankara, 1995. (DERGİ)

TURAN, Ömer, “**Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri**”, Editör: TÜRBEDAR, Erhan, Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı, ASAM yayınları, Ankara, 2003.

TURAN, Ömer, “**Bulgaristan'dan Türk Göçleri**”, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi, 2005. (DERGİ).

TÜRKDOĞAN, Orhan, “**Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**”, Timas Yayınlar İstanbul, 1996.

ULUYURT, Mete, “**Bulgaristan Sosyal ve Siyasal Yaşamında Türkler**”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2005.

ÜNDÜCÜ, Cemile; ERDOĞAN, Melike; ISIK, Özge, Yönetim Bilimleri Dergisi (7: 1) Journal of Administrative Sciences, 2009. s163-164(DERGİ)

ÜSTEK, Melike, “**Türk Basın İle İngiliz Basının Tekelleşme ve Sahiplik Kavramları Altında İncelenmesi ve Karşılaştırılması**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

VAN DIJK, Teun A., “**Söylem ve İdeoloji, Çok Alanlı Bir Yaklaşım**,” Çoban, B. ve Z. Özarslan , **Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji**, Su Yayınları. (Çev.: N. Ateş). İstanbul, 2003.

VELİKOV, Stefan. “**Kemaliskata Revolüsiya i Bılgarskata Obstestvenost (1918 - 1922)**”, izdatelstvo Na Bılgarskata Akademiya Na Naukite, Sofya, 1966.

VURAL, Sacide, “**Kitle İletişim Denetim Stratejileri**”, Bilim Yayınları, Ankara, 1994.

VURAL, Devrim, G., “**Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

YAKUT, Kemal, “**Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması**”, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite05.pdf> (Erişim: 09.09.2013).

YALÇIN, Cemal, “**Göç Sosyolojisi**”, Anı Yayınları, Ankara, 2004.

YENİSOY, Hayriye S. (Temmuz-Ağustos 1997),” **Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar**”, Yeni Türkiye, Yıl 3, Sayı 16, Ankara, 1997. (DERGİ)

YUMLU, Konca, “**Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları**”, İzmir, 1994.

YUSUF, Sait, “**Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçleri ve Sonuçları**”, **Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005.

YÜCE, Yasemin, “**The Challenge of Becoming an Immigration Country, The Case of Germany in The Light of The New Legal Draft On Immigration**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2003.

ZAİM, Sabahattin, “**Çalışma Ekonomisi**”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.oed.com>

<http://www.msxlabs.org/forum/sosyoloji/377688-goc-nedir.html#ixzz2ZmB8kyGe>

<http://www.frmartuklu.net/ulke-kulturleri/264761-goc-turleri-nelerdir.html>

<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/serdogan.htm>

www.stradigma.com/turkce/nisan2003makale12.html

<http://www.parliament.bg/en/const>

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/45408--Her-Turlu-Irk-Ayrimciliginin-Ortadan-Kaldirilmasina-Iliskin-Uluslararası-Sozlesme.pdf>

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4868.html>

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf>

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/jenosit.pdf

[http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dinsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bhttp://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-\(Helsinki-Belgesi\).pdf](http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2--Ulusal-veya-Etnik,-Dinsel-veya-Dinsel-Azinliklara-Mensup-Olan-Kisilerin-Haklarina-Dair-Bhttp://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/374d2--Avrupa-Guvenlik-ve-Isbirligi-Konferansi-Sonuc-Bildirgesi-(Helsinki-Belgesi).pdf) ildir.pdf

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/771a1--Avrupa-Konseyi-Statusu.pdf>

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_01.pdf

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/750B3--Din-veya-Inanca-Dayanan-Her-Turlu-Hosgorusuzlugun-ve-Ayrimciligin-Tasfiye-Edilmesine-Dair-Bildiri.pdf>

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/a10000.htm>

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/kopenhagzi_rvesonuc-tr.pdf

http://www.avrupakonseyi.org.tr/tur/antlasma/aas_157.htm

http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%8A%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%8

http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/40/web/makaleler/Dr_Bekir_KOCADAS.htm

<http://www.sozluk.net/index.php?lang=tr&word=censor&from=en&to=tr>,

http://www.guvercinevi.net/yazilar_Y.asp?ID=1322&h=1

www.diclehukuk.com

Türk Kültürü Dergisi, Sayı 264,Nisan 1985

Işıl Gül, “Uluslararası Örgütler ve İnsan Hakları”, (Çevrimiçi)

http://insanca.kadikoy.bel.tr/uluslararası_organizasyon_ve_ih.html,

(Erişim, 25.07.2013)

SÖZLÜKLER

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara, 1983, s.1014

Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedi, İst. Meydan Yayınları, 1973, Cilt: 10, s. 940-941

Ana Britanicca Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, Ana Yayıncılık, 1993,Cilt:19, s.102

978-605-7695-44-4

